31

SPISY VIKTORA DYKA

I. Buřiči a smíření: Buřiči. — Giuseppe Moro. — Milá sedmi loupežníků.

II. Počátky. Prósy mladosti.

III. Marnosti

IV. Pohádky z naší vesnice.

V. Tragikomedie.

VI. Tajemná dobrodružství Alexeje Ivány če Kozulinova.

*

SPISY VIKTORA DYKA

VI

TAJEMNÁ DOBRODRUŽSTVÍ ALEXEJE IVÁNYČE KOZULINOVA

V PRAZE

NAKLADATEL F. TOPIČ, KNIHKUPEC

1923

TAJEMNÁ DOBRODRUŽSTVÍ ALEXEJE IVÁNYČE KOZULINOVA

NAPSAL
VIKTOR DYK

V PRAZE
NAKLADATEL F. TOPIČ, KNIHKUPEC
1923

Tiskem knihtiskárny „VELESLAVÍN“ sp. s r. o. v Praze, roku 1923.

SLOVO ÚVODNÍ

„Tajemná dobrodružství Alexeje Ványče Kozulinova" byla napsána v nejsmutnějším snad období světové války. Bylo právě po průlomu u Gorlice a ruská fronta se hroutila. Doma vojenský režim nabyl větší troufalosti. Zatčen Dr. Kramář, zatčeni později V. Červinka a Dr. Rašín. Tisk, který propásl příležitost vzepříti se svorným postupem útisku, přinášel policejní články, anebo psal dobrovolně tak, že dodávky takové byly zbytečné.

Na podzim 1914 zastaven státoprávněpokrokový deník „Samostatnost", jehož jsem byl odpovědným redaktorem za války. Upustil jsem na čas od činnosti žurnalistické. Co byl bych chtěl psáti, nebylo možno tisknout a co bylo možno tisknouti, nechtělo se mi psát. Omezil jsem se na redakci „Lumíra" a otiskoval tam trpké i věřící verše, pojaté později do „Lehkých a těžkých kroků" (vydány v květnu 1915) a v „Anebo" (vydáno v prosinci 1917). Na jaře roku 1915 učinil jsem

pokus přes censurní obtíže aspoň to říkat, co nebylo možno nežli v rouše beletristickém. Tak počala vycházeti „Dobrodružství". Šestnáct feuilletonů bylo otištěno, aniž censura zakročila. Jaký byl důvod zákazu pokračování „Kozulinova" a trestního stíhání, o tom čtenář dočte se v obžalobě.

Mohu dosvědčiti, že čeští lidé, kteří měli co činiti s „Tajemnými dobrodružstvími", chovali se opravdu dobře. Byl jsem včas upozorněn na vojenskou prohlídku, která se bude konati. A také auditoři v Praze vyšetřováním pověření jistě nebyli vinni, došlo-li vůbec k podání žaloby. Vyšetřování se mimo to vzorně táhlo; dálo se na svobodě. Ale zatím, co psána žaloba pro § 65 tr. z., byl jsem 20. listopadu 1916 zatčen pro § 59 c. K přelíčení, jež by bylo ojedinělým svého druhu, v důsledku vyšetřování pro zločin těžší a smrtí nebo doživotním žalářem stíhaný dle trestního řádu vojenského nedošlo. Nejsou tudíž úplně správná tvrzení, že mé uvěznění stálo v přímé spojitosti s Kozulinovem. Byl jsem zatčen jakožto komplic aféry Dra Štěpánka a druhů. Ale je velmi pravděpodobno, že by také soudní projednávání Kozulinova skončilo odsudkem a je rovněž pravděpodobno, že spolupůsobila žaloba tato na trvání mé vazby.

Ve vězení vídeňském bylo na snadě dokončiti „Tajemná dobrodružství“, času bylo nazbyt. Také jsem se pokusil o to. Ale zvláštní je, že jsem úplně vypadl z ovzduší své práce, což padalo tím spíše na váhu, že nemohl jsem svou paměť o nic opříti. Ještě jiná okolnost padala na váhu: v den, kdy došlo k zákazu Kozulinova a zastavení „Lidových Novin“ na týden, poslal jsem právě do redakce „Lidových Novin“ dvě obšírné kapitoly další, v nichž byl jaksi klíč k vypravování Smerďakova; tyto kapitoly byly odeslány, jakmile byly napsány a byly napsány v horečném chvatu. Má pamět selhávala, pokud se týče těchto kapitol; musil jsem ponechat tudíž budoucnosti, zda kdy dokončím Kozulinova po přečtení těchto kapitol. Bohužel tyto kapitoly byly pravděpodobně zničeny, což zdrželo dokončení Kozulinova na svobodě.*) Z týchž důvodů, pro které jsem nevydal po 28. říjnu 1918 „Okno“, nevydával jsem ani Kozulinova. Ostatně pak už pokdy nebylo.

V době, kdy jsem vydával „Okno“ a „Tichý dům“, opět a opět zabýval jsem se v mysli Kozulinovem. Bylo jisto, že také s touto kapitolou válečné činnosti musím se vypořádati. Ne-

*) Byly nalezeny, ale až r. 1823, po dokončení Kozulinova

bylo to však lehké. Stál jsem před dvojí možností: buď vydat Kozulinova jako torso, tak jak byl otištěn v „L. N.“ v roce 1915, anebo dopsat dílo, tehdy násilně přerušené. Pohodlnější bylo vydání torsa, ale hlavní důvod, pro který jsem se rozhodl dopsati dílo, byl, že v roce 1915 velmi jasně měl jsem promyšleny závěrečné kapitoly díla a zdálo se mi, že torso bez těchto závěrečných kapitol nemělo by pravého smyslu. Obtíž byla v kapitolách, kde se tvoří charakter a osud Smerďakovuv (kap. 12. až 26.). Zde rekonstrukce nebyla lehká.

Kniha, jak ji předkládám čtenáři, až do osmnácté kapitoly otiskuje feuilletony „L. N.“ z roku 1915, jen tu a tam poopravené, poněvadž do tekstu tehdejšího vloudilo se mnoho tiskových chyb. Tu a tam připojil jsem slůvko, kde bylo třeba doplňků. Ale tyto doplňky v celku byly pranepatrné a netýkaly se podstaty práce. K dílu roku 1915 připojeno dílo, napsané po sedmi letech. Nevím, překonal-li jsem obtíže, jež jsou nasnadě při tak velikém rozdílu časovém. Vím pouze, že ani zde v podstatě nezměnil jsem plánu starého, a jak řečeno, poslední kapitoly byly v hlavě mé tehdy hotovy. Ale už partie z roku 1915 přesvědčí pozornějšího čtenáře, že se tu dálo něco, k čemu je dokonalou analogií

případ „Pana poslance“: autoru vyrůstalo pod rukama něco jiného, než co měl na mysli původně. Není pochybnosti o tom, že podle původního mého plánu měl pravdu žalobce, který mluvil o satiře na poměry rakouské; vždyť měl jsem na mysli především soudnictví rakouské za války. Na této linii drží se „Dobrodružství“ až do té chvíle, kdy se objevuje na scéně Smerďakov. V plánu původním tato historie vládního žurnalisty, korupční stvůry, která získá si důvěru, jíž užije k útoku na to, čemu dosud sloužila, neměla rozměry přesahovati ostatní vypravování. Ale mezi prací uvědomil jsem si, že čin Smerďakovův musí plynouti z celé jeho minulosti, má-li být pochopen; tož vznikla ona část díla, která až do jisté míry vybočuje z kolejí politické satiry. Zatím také objevila se ještě jiná obtíž: v prvé části knihy, pokud se tkne příběhů tam líčených, běželo vskutku o líčení dějů rakouských, lokalisovaných v Rusku; ještě v počátku vypravování Smerďakovova najdou se narážky na určité zjevy domácí. Není příliš nesnadno vzpomenouti při dělnickém vůdci Šmarylovu, reku Něvyrazimova, na jméno, jež bylo tehdy politickým heslem a rakouským programem: Šmerala. Ale během vypravování přemohla nutnost vysvětliti a zdůrazniti čin Smerďakovův, nabyla převahy nad původním plá-

nem satyrikovým. A události dobové daly postavě Smerďakovově kruté a tragické pozadí. V knize bylo vedle satiry na rakouské soudnictví opravdu mnoho satiry na ruský román, neběželo zde pouze o zapírání a vytáčky obviněného. Ale tato satira na ruský román stala se trpčí a bolestnější událostmi posledních let a utrpením Ruska.

Vydávám-li roku 1923 dílo roku 1915 potlačené, činím tak v důvěře, že kniha bude míti i dnes jistý svůj význam. Vždyť není díla, jež by bylo mělo podobné osudy a tak zvláštní místo v roce 1915. Ale kromě významu historického troufám si říci, že má i svuj význam literární; do jaké míry, není mou věcí usuzovati, ale utrpení, které jsem prožil, vraceje se k satiře za jiných dob a předpokladů započaté, přesvědčuje mne, že má práce nebyla nicotna.

Přenechávám slovo obžalovacímu spisu, který také je dokumentem dobovým.

Počátkem října 1922. *Viktor Dyk*

OBŽALOBA

Na základě přiloženého rozkazu c. a k. vojenského velitele ve Vídni vznáší se na Viktora *Dyka*, narozeného dne 31. prosince 1877 v Šopce, okres Mělník, tam příslušného, katolíka, svobodného, syna manželů Václava a Hedviky, spisovatele, zachovalého, bydlícího v Praze a Arnošta *Heinricha*, narozeného 26. prosince 1880 v Praze, tam příslušného, bez vyznání, svobodného, syna manželů Aloisa a Marie, redaktora v Brně, zachovalého, obžaloba: Viktor Dyk sepsal vypravování Tajemná dobrodružství Alexěje Ivănyče Kozulinova, otištěné v době od 1. června do 21. září 1915 v periodickém časopise Lidové Noviny, v úmyslu popouzeti tiskem k nenávisti a opovržení ke státní správě a Arnošt Heinrich dal toto vypravování do tisku, znaje jeho obsah, s vědomím Viktora Dyka a ve stejném úmyslu. Tím dopustili se Viktor Dyk a Arnošt Heinrich zločinu rušení veřejného pokoje podle § 65. a) tr. zák., trestného podle posledního odstavce téhož paragrafu.

Důvody

I

Večer dne 21. května 1915 přijelo několik automobilů k domu dra Kramáře v Praze. Z automobilů vystoupili důstojníci a policejní úředníci, kteří dra Karla *Kramáře* zatkli. Dru Kramářovi na opětovnou otázku, proč ho zatýkají, nedostalo se odpovědi. Příštího dne odevzdán dr. Kramář do garnisonního vězení ve Vídni. Zatčení nad jiné vynikajícího vůdce radikálních Čechů, který až do války opětovně vykonával pronikavý vliv na vnitřní politické poměry v říši, působilo jako blesk z čista jasna a způsobilo značné pohnutí, které se zvláště zmocnilo obyvatelstva českého.

Na rozkaz c. a k. vojenského soudu v Praze ze dne 19. prosince 1914 bylo zatčeno 26 členu obecního výboru v Radnicích (v Čechách) obviněných, že dne 18. srpna a 4. října 1914 zúmyslně nepřišli na slavnostní mše, pořádané na počest J. Veličenstva císaře. Mezi zatčenými byl

také žid Julius *Popper*. V obžalobě c. k. vojenského návladnictví ze dne 6. dubna 1915 dávalo se obžalovaným za vinu, že se s demonstrativním úmyslem nezúčastnili mší na počest nejvyšších narozenin a jmenin a tímto veřejným projevem porušili úctu k císaři. Proti námitce Julia *Poppra*, že jako žid nebyl povinen zúčastniti se katolických bohoslužeb, poukázalo se v obžalovacím spise sa tuto věc: Vyznání člena obecního zastupitelstva jest docela lhostejné, měl se — jak se to děje také jinde o podobných slavnostních dnech — společně s ostatními členy zastupitelstva zúčastniti slavnostních mší. Neboť o mších běží v tyto dni o *holdování* mocnáři, nejvyšší hlavě státu, státní myšlenka má přednost, které ohledy konfesijní musí naprosto ustoupiti.

Poukaz obžalovaných na loyálnost, kterou osvědčili upsáním válečné půjčky, vyvrací se v obžalobě touto větou: „Ani upsání válečné půjčky nelze pokládati a oceniti za čin zvláštní loyality, poněvadž upsání bylo vzhledem k státnímu ručení a znamenitému zúročení *výtečným obchodem*.“

Rozsudkem pražského zeměbraneckého divisního soudu ze dne 21. června 1915 č. 460/14 byli všichni obžalovaní osvobozeni, když již bylo

zastaveno řízení proti starostovi obce Karlu *Pickovi* st., který si před přelíčením vzal život.

Také válečný soud pražský stál při tom na stanovisku, „že v úmyslné nepřítomnosti obecního zastupitelstva při holdování jest okázalé odepření úcty, vědomé porušení úcty císaři povinné, které obsahuje skutkovou podstatu zločinu urážky veličenstva podle § 63. trest. zákon." K osvobození došlo jedině proto, poněvadž válečný soud dospěl k přesvědčení, že okázalé nepřítomnosti členu obecního zastupitelstva tu nebylo. Také tato trestní pře zajímala velice část české veřejnosti, zejména v Čechách.

V době od 1. června do 21. září 1915 vyšla v periodickém tiskopise, vycházejícím v Brně, v Lidových Novinách, v 16 týdenních pokračováních povídka, podepsaná Viktorem *Dykem* jako spisovatelem, „Tajemná dobrodružství Alexeje Iványče Kozulinova" tohoto obsahu:

Moskevský kupec Alexej Iványč Kozulinov, který se líčí jako muž zevně naprosto korektní, jenž však svého jmění nabyl lichvou, přemýšlí jednou v noci, jakou částku by měl uložiti ve válečné půjčce. Najednou přeruší se noční klid hukotem jedoucího automobilu. Automobil se zastaví před dveřmi Kozulinovými, tři policejní úředníci požádají jménem carovým o vstup a

zatknou Kozulinova. Na bázlivou otázku Kozulinova, proč jest zatýkán, odpovědí policejní úředníci poukazem na rozkaz carův a narážkou, že snad Kozulinov zavraždil svou ženu nebo svého staříčkého otce. Po pitce policejních úředníků (pijáka Potuchina, hráče Jegoriče a filosofa Zacharova) s Kozulinovem v jeho bytě, za níž Zacharov Kozulinovi naznačí, aby se hájil okamžitým pomatením, provede se zatčení. Mezitím řidič policejního automobilu Makar Stremuchov, kterého Kozulinov rovněž pohostil vodkou, ujel v opilství s automobilem. Kozulinova doprovází pak voják Aggej Petrovič do neznámého vězení. Za jízdy v železničním voze vzpomene si Kozulinov na věc Vorobcovu. Vorobcov měl zvyk tak hlasitě kýchat, že se lidé zastavovali. Když šel slavnostní průvod do Kremlu, pomodlit se za zdar ruských zbraní, kýchl Vorobcov, aniž si při tom co pomyslil. K největšímu jeho úžasu chopili se ho biřici a odvlekli ho před soud. Ale před jaký soud! Před soud válečný! Generál byl předsedou. Generál táže se Vorobcova: „Proč jsi kýchal?“ Vorobcov neodpovídá. Slavík tluče, Vorobcov kýchá. Vorobcov by se zasmál, kdyby se slušelo smáti se na tomto místě. Ale už si generál na něho drsně vyjíždí: „Známe tě, ptáčku, takový tys poddaný baťuškův, na ruské

zbraně kýcháš. Však přece se zrádci zatočíme. Kýchal jsi, nebudeš již kýchati. Písaři, piš rozsudek: Smrt provazem."

II

Vorobcov byl skutečně oběšen. Teď teprve chápe Kozulinov, co mu hrozí. Podplatí svého pruvodce několika rubly a Aggej Petrovič rozvaže, a aby Kozulinova potěšil, vypravuje mu příběh o Petru Leontěviči Patolizalovu. Také Patolizalova provázel Aggej Petrovič, když byl ještě Patolizalov mladým studentem a zle o carovi mluvil. Po několika letech viděl Patolizalova jeti v elegantním kočáře. Patolizalov se zatím s carem smířil a stal se ministrem. Ostatně — vypravuje Aggej Petrovič dále — kdo má peníze, nemusí se báti. Byl na př. vojenský dodavatel, který okrádal stát. Dělal se šíleným. Protože měl peníze, uznali odborníci, že je blázen. Nepotrestali ho, nýbrž dali do blázince, ale nezustal tam. „Neboť" — tak tvrdí Aggej Petrovič — „peněz-li dosti, všechny dveře se otevrou." Na konec poradí Aggej Petrovič Kozulinovu, aby předstíral šílenství a na všecky otázky odpovídal: „Hučubuču teremtete pagát." Když Aggej Petrovič Kozulinova odevzdal, přivedou Kozulinova před vyšetřujícího soudce Spirydona

Nalymova. Nalymov snaží se vlouditi se v důvěru Kozulinovovu tím, že mu vypravuje, že jen s odporem vstoupil do služeb carových, aby vrátil Darji, kterou svedl, čest. „Jísti se chce“ — praví Nalymov — „a tak i po chlebě otráveném sáhneme, jiného-li není.“ Kromě toho prý si vzpomněl na knihu Poláka Mickiewicze „Wallenrod“. Wallenrod vstoupí do služeb nepřátelských a slouží nepříteli, až jej zničí a pomstí svůj lid. Proto prý (Nalymov) vstoupil do služeb carových a doufá, že jeho děti se dožijí lepší a volnější budoucnosti, které se otec již nedočkal. Dojat tímto vypravováním chce se již Kozulinov vyšetřujícímu soudci vyznati, když si vzpomene, že slyšel ve společnosti, že Nalymov je ničema. Z nedůvěry říká Kozulinov jen: „Hučubuču teremtete pagát.“ Dopálen nezdarem svého úskoku ukazuje Nalymov Kozulinovu řadu fotografií, které zobrazují názorně věc Grigorjevičovu. Grigorjevič také simuloval, ale znalci ho označili za simulanta a soudci ho odsoudili. „Soudci soudí, odsoudí, ježto káže car.“ Grigorjevič je popraven.

Další obraz ukazuje, jak odhánějí vdovu a děti Grigorjevičovy od jeho hrobu. Úřady spatřují v jejich smutku úmysl pobuřovat. Žena Grigorjevičova se oběsila; i v tom spatřovaly úřady

úmysl pobuřovací. Chtěla na cara jazyk vypláznouti.

Poslední obraz ukazuje děti Grigorjevičovy na žebrotě.

Vypravování o Grigorjevičovi posílilo jen nedůvěru Kozulinovovu, chce se mu udeřiti vyšetřujícího soudce před chvílí žoviálního, teď studeného, do tváře, ale jako kupec dovede se opanovati a opakuje jen slova: „Hučubuču teremtete pagát."

Potom odvedou Kozulinova do cely. Společníci jeho cely vypravují mu o svém životě, a proč byli zatčeni.

První společník, který s ním hovoří, je jevrej Abraham *Radnitz*. Pocházeje z rodiny vinopalníků, a sám byv původně vinopalníkem, věnoval se Radnitz, když car zakázal píti vodku, obchodu s ikonami. Tím pohněval na sebe svého konkurenta Řěpkova. Když Rusové dobyli pevnosti Přemyšlu, vyvěsil sice jako vždy o podobných příležitostech prapory, ale jeho konkurent ho udal, že nebyl v chrámě při oslavě vítězství. Proto ho zatkli. Jeho námitku, že jako žid nemůže býti nucen k návštěvě kostela, odbyli prohlášením, že rozdíly v kultu nezbavují povinnosti osvědčovati oddanost a lásku k carovi. Jeho

poukaz na to, že upsal válečnou půjčku, vyvrátí těmito slovy: „Upsati státní půjčku je dobrý výdělek, pěkná budeš brát procenta. Ale oddanost k carovi to nedokazuje.“ Jeho nepřítomnosti o bohoslužbách prý si lidé všimli a vzbudil tím všeobecné pohoršení; již dlouho byl podezřelý, ale dovedl tajiti své smýšlení nepřátelské carovi i vlasti. Aby se toto smýšlení nerozmáhalo a aby se zamezilo posílení jeho četných stoupenců podvratně působících, je potřebí odstrašujícího potrestání.

Druhý, kdo vypravuje, je vojenský lékař s význačným jmenem Arkadij Filipov Lojalin. Jest to pravý ruský člověk, který od mládí neustával osvědčovati svou loyálnost k carovi. Při každé vlastenecké slavnosti vyvěšoval prapory, u každé deputace k carovi byl mluvčím, každého pogromu pořadatelem. Se zvláštní pýchou vypravuje, že po nezdařeném útoku na cara bděl ve dne v noci u lože útočníkova, který se sám smrtelně zranil, jen aby útočníka vyléčil, aby mohl býti slušně oběšen. Na počátku války spojil se Lojalin se stejně smýšlejícími muži k podniku, aby zevnějšího nepřítele zničil vnitřním. Praví ruští lidé měli se u odvodů osvobozovati, aby byli vlasti i po válce zachováni. Poněvadž je bolestno nekonati vojenskou službu, vybírali

od osvobozených bolestné. Nešťastnou náhodou věc se vyzradila, car poručil, nechápaje vlastenecké povahy činu, aby pachatelé byli zatčeni, a Lojalin dostal se do vězení, kdežto jeho vlivné společníky prohlásili za jurodivé.

Potom přišla řada na Smerďakova. Líčí se jako protivný zrzoun, nečisté, trudovité pleti, pichlavých, šilhavých zraků, neotesaných pohybů a nepříjemného vysokého hlasu. Jeho společníci v cele jednají s ním s patrným odporem. Spisovatel praví o něm: „Smerďakov byl nejvládnější a při tom nejobratnější kreaturou vládního tisku ruského. Tento rafinovaný bandita dovedl upraviti pravdu tak, že se stala lží, aniž přestala pravdou se zdáti. Konal neocenitelné služby vládě i těm, kteří jej koupili. Byl dokonalým eskamotérem veřejného mínění: dovedl ohavnost učiniti dokonalostí stejně úspěšně jako včera či předevčírem změnil dokonalost v ohavnost. Konec konců nebylo možno ani horšit se na Smerďakova. Chtěl-li byste ranit Smerďakova, těžko byste našel jeho Achillovu patu. Zpoličkujete jej — i to se přihodilo. Co učiní Smerďakov? Pokrčí rameny. Nazvete jej podlým chlapem: domníváte se, že jste zasáhl? Ale Smerďakov se na vás nevinně usměje. Což není každý člověk podlý? Nenapadlo jej nikdy popírat něco

tak prostého a jasného. Napíšete: Hleďte, Smerďakova z prodajnosti usvědčují. Ale opět se Smerďakov nevinně usměje. Což není všechno v Rusi na prodej? Toho koupíš dráže, onoho laciněji — všechny však koupíš. Není tedy totéž říci: Smerďakov je prodajný, jako: v noci nesvítí slunce? Ovšem, že v noci slunce nesvítí: hlásal však Smerďakov někdy opak?“ Smerďakov zná sám podlost svého jednání, a snaží se ji ne-li ospravedlniti, přece omluviti vypravováním, že po neradostném mládí pod drsnou rukou sobeckého otce svedl jeho jediný přítel sestru, kterou zbožňoval, a tak ho zbavil víry v lidstvo. Důvod, proč Smerďakova zatkli, v povídce se nejmenuje. Tím se povídka končí.

Počátkem září 1915 dostal c. k. válečný úřad dohlédací dopis, podepsaný „dr. Franke v Pešti“, v němž bylo udání, že besedy v brněnském deníku Lidové Noviny od spisovatele Dyka pod rouškou popisu ruských poměrů ve skutečnosti hanebně persiflují rakouské poměry, při čemž se zvláště poukazuje na proces, který se stal v Radnicích u Plzně a jehož se dotýká za nejhorších útoků proti vojenskému soudnictví. Celá rusofilská Praha směje prý se prostoduchosti brněnské censury.

Za řízení, které bylo potom zavedeno, bylo

vycházení dalších pokračování zakázáno a časopis Lidové Noviny na čtrnáct dní zastaven.

III *)

Viktor Dyk se přiznává, že sepsal povídku „Tajemná dobrodružství Alexeje Iványče Kozulinova“, a též připouští, že věděl z novinářských zpráv, že bylo obecní zastupitelstvo radnické ve vyšetřovací vazbě pro podezření z urážky Veličenstva, spáchané nepřítomností o slavnostních bohoslužbách na počest Jeho Veličenstva císaře. Naproti tomu popírá Viktor *Dyk* rozhodně, že by byl persifloval ve své povídce rakouské poměry. Hlavním oborem jeho poetické činnosti je belletrie s ironickou příchutí, pročež jest řazen obecně mezi cyniky, někdy též mezi satyriky. Jest redaktorem výlučně belletristického měsíčníku Lumír a psal také pro Samostatnost, list státoprávně-pokrokový, jehož redakce byl členem až do zastavení listu v září 1914, toliko besedy, literární zprávy a kritiky. Také knihy jím sepsané, počtem asi 20, zabývají se výhradně belletrií a obsahují většinou básně, několik dramat, novely a dva romány. Závadná povídka měla líčiti na způsob Čechova nebo Dostojevského zábavně ru-

*) Podotýkám, že žalobu podle textu „L. N.“ otiskuji doslovně a že *podškrtnuta* jsou jen ta místa, která podškrtl pisatel žaloby.

ské poměry. Při tom jest jen samozřejmo, že byla pojata také typická otázka ruského židovstva. Při volbě židova jména obviněný vůbec nemyslil na případ v Radnicích. Radnitz jest prý slovní hříčka a znamená v německém překladě „gern nichts“. Tím měla se vyznačiti židovská lakota. Že běží o pouhou slovní hříčku, plyne zcela zřetelně z opětovaných protiv v III. kapitole: rád nic a rád něco.

Kromě toho nebylo by se ironickému pojetí radnického případu v Brně a na Moravě vůbec rozumělo, poněvadž právní případ, který byl předmětem řízení v Čechách, nebyl v Brně a na Moravě znám.

Obviněný dodává ještě, že celá povídka vylíčením chmurného obrazu ruských poměrů měla býti ostrou satirou na revoluční hnutí v Rusku, aniž se dotýkala skutečných událostí. Ani jediným příběhem nechtěl obviněný narážeti na skutečné události. Vypravování o Kozulinovu, Vorobcovu, Patolizalovu, Lojalinu, Radnitzovi a Smerďakovu jsou smyšlena. Konečně tvrdí obviněný, že povídku, jíž žaloba se týče, nenapsal najednou, nýbrž že ji psal týdně vždy jen po pokračováních. Tím, že bylo zakázáno další vycházení, zůstala povídka torsem, kdežto podle nástinu v mysli obžalovaného měla se skládati ze dvou dílů.

První díl měl vyličovati ubohost nynějších poměrů na Rusi, druhý díl beznadějnost snah, usilujících o ozdravení ruských poměrů.

Obviněný Arnošt *Heinrich* se přiznává, že závadnou povídku četl, a že znaje její obsah dal ji do tisku. Povídka je skvěle psána, napodobuje velice šťastně tón Dostojevského a obviněný ji pokládal pouze za velice zdařilé líčení ruských poměrů. Na narážky na jakékoli zjevy vnitropolitické si obviněný ani nepomyslil.

V době, kdy povídka počala vycházeti, nevěděl ještě ničeho o radnickém trestním případu; dověděl se o něm teprve mnohem později. Vlastní predmět trestní věci poznal obviněný vůbec teprve při svém výslechu jako odpovědný redaktor. Na Moravě nevzbudil radnický případ ani, když byl znám, žádného zájmu a vydání Lidových Novin pro Čechy je tak skrovné, že působení tohoto listu na české obyvatelstvo v Čechách jest vyloučeno.

Odpovědi obou obžalovaných nesnesou přísnějšího rozboru. Pokud se především týče spisovatele Viktora Dyka, vrhá jeho dosavadní politické chování ostré světlo na jeho spisovatelskou činnost.

O jeho politické činnosti podává c. k. policejní ředitelství v Praze tuto zprávu: „Viktor

Dyk jest stoupencem strany státoprávně-pokrokové. R. 1907 byl redaktorem časopisu Lumír, orgánu českých umělců. R. 1910, stav se členem redakce státoprávně-pokrokového deníku Samostatnost, ucházel se Dyk, který již jako student byl horlivě činný mezi národně-radikálním studentstvem, o říšský mandát v 10. volebním okrese, arci bez úspěchu. Ve straně stál v čele radikálního křídla a byl členem jejího výkonného výboru. Na sjezdu strany dne 1. a 2. prosince 1913 prohlásil za kategorický imperativ, že česká politika musí konečně přejíti od negativního směru pouhé obrany k positivnímu útoku na centralismus na základě českého státoprávního programu. R. 1914 byl Viktor Dyk redaktorem státoprávního listu Samostatnost (který byl ještě téhož roku zastaven).

Program státoprávně-pokrokové strany, přijatý na valné schůzi dne 7. dubna 1912, jest podle knihy dra Jana Heidlera „České strany politické v Čechách, na Moravě a ve Slezsku", která vyšla jako 8.—9. sešit sbírky Za vzděláním nákladem Jos. R. Vilímka v Praze, tento:

„Základním úkolem strany jest usilování o provedení státní samostatnosti zemí českých na základě českého státního práva. Při tomto svém úsilí opírá se strana o státní akty, zaručující

zvláštní postavení koruny české. Neuznává ústavy, které nedostalo se sankce českého národa a která byla udělena bez něho a proti němu. Strana neuzná také žádného jiného pokusu, jenž by byl v odporu ku právům koruny české, nebo jenž by se dotýkal jednoty a nedělitelnosti českého království. Strana neuznává právnosti existence říšské rady, jež podle úmyslu pokusů ústavních z r. 1861, 1862 a 1867 jest výrazem a obráncem německo-centralistické myšlenky. Pokud národ český bude nucen nésti následky chyb dřívější své politiky a účastniti se svými zástupci jednání na říšské radě, nebude strana touto svou účastí říšské rady utužovati, bude v dobách kritických v ústředním parlamentě živlem rušivým, bude ve vhodných chvílích sama krise vyvolávati a v dobách klidných politikou lidovou a pokrokovou bude zeslabovati všecky zastaralé a zpátečnické podpory centralismu a upravovati půdu k úplnému provedení státoprávního programu. Z dějin nabyla strana přesvědčení a události současné ji v něm utvrzují, že dobrovolný smír mezi Němectvem a Slovanstvem je nemožný. Z tohoto světového nazírání česká otázka stává se otázkou mezinárodní, která vyžaduje také stejně mezinárodního působení se strany odpovědných činitelů české politiky. I bude strana svě-

domitě dbáti *o získání všech evropských národů, kteří v zápase Slovanstva a germanisace stojí proti velké myšlence německé* (v českém originále: ...*a Němectva, které stojí proti myšlence velkoněmecké!* Pozn. autor.). Organisace vojenské správy, vybírání vojska, dislokace (umístění) vojska buďtež postaveny na zásadu zemí a zemských hranic. Armádní sbory nesahejtež mimo hranice zemí českých a vojenská hotovost budiž stavěna podle zemí. Synové zemí českých nesmějí býti nuceni vykonávati svou vojenskou službu mimo země koruny české. Pluky a oddělení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku mějtež na svých praporech i připojený státní znak zemí koruny české. Jazyk český platiž v zemích českých i ve vojenství jako úplně rovnoprávný s jazykem německým ve veškerém vojenském řízení a službě. U pluků a oddělení s mužstvem obou národností zachovávána budiž rovnoprávnost jazyková, pluky a oddělení s mužstvem jen českým zřízeny buďtež jako oddělení česká. V zemích českých zřízeny buďtež české vyšší vojenské školy.“

Třebas by tudíž bývala spisovatelská činnost obviněného převahou belletristického rázu, působila přece politická činnost a stanovisko spisovatelovo, že jeho literární práce sloužily výlučně nebo převahou říši nepřátelským politickým stá-

toprávním cílům, o něž usiloval, směřujícím k odtržení zemí koruny svatováclavské.

Také skutečnost, že závadná povídka byla napsána pro Lidové Noviny a v nich vyšla, není náhodou, která by byla dostatečně vysvětlena spolupracovnictvím Viktora Dyka při tomto listě.

Chování, které Lidové Noviny zaujímaly před válkou i za války, jest spíše patrným důkazem, že jak spisovatel, tak i odpovědný redaktor sledovali uveřejněním závadné povídky politické účely.

O chování Lidových Novin podává c. k. policejní ředitelství v Brně tuto zprávu:

Lidové Noviny, list strany lidovo-pokrokové na Moravě, sledovaly před válkou snahy panslavistické, po případě neloyální, nevlastenecké a *přímo státu nepřátelské.* Jest to všeobecně známo a poznává se to z mnohých článků Lidových Novin.

Na příklad citoval list tučnými písmeny za balkánské války dne 18. prosince 1912 *(ve skutečnosti dne 21. prosince!* Pozn. aut.) z řeči poslance Klofáče promluvené dne 30. října 1901 ve sněmovně a tím imunisované také tato slova:

(Následuje citát z parlamentního protokolu, kterého by censura nepropustila. Pozn. „L. N.“)

Po vypuknutí války nastala po některém po-

čátečním odporu potud změna, že vyjma jednotlivé případy, které přivodily několikrát výstrahu a dvakrát dočasné zastavení listu, Lidové Noviny se podrobily nátlaku a nepodnikaly ničeho, co by bylo protirakouské. *Chování však nebylo činné v rakouském duchu, nýbrž toliko trpné.*

Od tohoto trpného chování bylo možno list odvrátiti jen tím způsobem, že asi od poloviny června 1915 skládal vhodné patriotické a loyální úvodníky zdejší úřad (c. k. policejní ředitelství) a dával do Lidových Novin.

Vydavatel Lidových Novin říšský a zemský poslanec dr. Adolf Stránský dal při svém soudním výslechu dne 4. září 1916 do protokolu:

„Od počátku války nenapsal jsem pro list žádných článků, protože jsem neměl na to kdy. Kromě toho bylo mi dáno několik měsíců po vypuknutí války na srozuměnou, že chování Lidových Novin potud budí nespokojenost, že politické články příliš málo přihlížejí k válce a nedovedou buditi opravdovou náladu. Ježto jsem prohlásil, že nejsem s to, abych psal články toho druhu, a že by to páni z redakce také nesvedli, protože nám censura znemožňuje psáti tak, jak jsme zvyklí, bylo mi oznámeno, že se budou listu politické články dodávat. Nestarám se tudíž

vůbec o politickou část našeho listu, ježto nám ji úplně vzali z rukou.“

Ať se cokoli dotklo říše za proměnlivého průběhu nyní již tříleté války, co naplňovalo mysli všech národů vlasti bouřlivým jásotem, co je zarmucovalo na smrt, nenalezlo v redakci Lidových Novin žádného ohlasu. Od počátku války nepřinesly Lidové Noviny ani jediného článku z péra svého majetníka nebo svých redaktorů. Naproti tomu netajily Lidové Noviny před počátím války nikterak svého nadšení pro Rusko, své naděje v předsednictví Ruska v zájmu panslavismu.

Že by v takovém listě spisovatel politického rázu Viktora Dyka byl cítil potřebu za války s Ruskem rozvíjeti před svými čtenáři trudný obraz ruských poměrů, je tak absurdní, že toho netřeba vyvraceti.

IV

Ani tvrzení obviněného autora, že by byli čtenáři listu, zejména v Brně a na Moravě, neporozuměli případným narážkám, neobstojí. Byla učiněna již úvodem zmínka, že zatčení poslance dra Karla Kramáře poděsilo a znepokojilo část českého obyvatelstva ve všech korunních zemích mocnářství. Všude bylo zatčení a okolnosti, které

je provázely, předmětem denního hovoru. K tomu přistupuje ještě ta věc, že vojenským soudům v Čechách a na Moravě bylo v politických věcech trestních skoro napořád vynášeti rozsudky proti Čechům, a jejich činnost pokládaly živly státu nepřátelské v českých stranách za výjimečné soudnictví proti sobě namířené.

Při rozšíření českých listů z Čech na Moravě nelze pochybovati, že tak důležitá událost jako zatčení celé obecní rady radnické neunikla pozornosti aspoň inteligentnějších čtenářů Lidových Novin.

Pokud se posléze týče rozšíření Lidových Novin v Čechách, není počet odběratelů arci právě velký. Jeho význam stoupá však tím, že odběratelé jsou skoro vesměs knihkupci a kavárníci, kterým jejich závod umožňuje učiniti list přístupným velkému počtu čtenářů. Kromě toho poučuje zkušenost, že noviny, které obsahují zakryté útoky na vládu, nezpozorované úředními orgány, jdou z ruky do ruky, takže dosáhnou mnohem většího rozšíření, než jak bývá při obyčejných číslech.

Poskytuje-li tudíž již politické stanovisko obviněného, chování Lidových Novin a politická kvalita jejich čtenářů plynoucí z povahy listu spolehlivý podklad k úsudku, že obžalovanému

nešlo o to uveřejniti satyru na ruské poměry a poníižiti Rusko, jest obsah závadné povídky nepopíratelným důkazem, že obviněným běželo jen o zpitvořené, nenávistné, zkřivené vylíčení poměrů rakouských.

Již název je patrnou narážkou na satirické útoky v povídce ukryté.

Úvod, zbaví-li se přídavků, obsahuje líčení zatčení dra Karla Kramáře. V noci přijede automobil, aby zatkl kupce (kupec = kramář), policejní úředníci nedovedou pověděti důvodu zatčení a kupce odvede eskorta, aniž jest mu znám cíl jeho cesty. Tak bylo provedeno zatčení dra Kramáře dne 21. května 1915 a zprávy o tom pronikly do veřejnosti, takže nebylo čtenářům Lidových Novin těžko nalézti podobnost v povídce Viktora Dyka vyšlé dne 1. června 1915 (tedy sotva o týden později).

Cestou vzpomíná kupec Kozulinov politických pří provedených v poslední době a napadne mu věc Vorobcova. Ve věci Vorobcově mají býti zlehčeny všechny žaloby, které byly podány u rakouských válečných soudů pro zločin urážení Veličenstva — spáchaný demonstrativním chováním při všeobecných veřejných projevech loyálnosti — a většinou skončily odsouzením obžalovaných. Že měly býti tepány jen rakouské po-

měry, plyne nejlépe z toho, že spisovateli činnost ruských válečných soudů za války pro censurní předpisy vůbec nemohla býti známa.

Aggej Petrovič snaží se Kozulinova potěšiti tím, že mu vypravuje příběh Patolizalův, který se stal z rebela ministrem. K tomuto vypravování jeví dějiny rakouských Čechů analogii v životě jeho excelence dra Bedřicha Pacáka, která nepřipouští pochybnosti o skutečné povaze básnické práce Viktora Dyka.

O Bedřichu Pacákovi obsahuje XIX. svazek Slovníku Naučného, vyšlý v r. 1902 nákladem J. Otty v Praze, na str. 4. tyto zprávy: „Bedřich Pacák, advokát, politik a spisovatel český, narodil se 13. září 1846 v Bělohradě u Nové Paky, kde otec jeho byl justiciárem. Národní školy navštěvoval v Ledči, hlavní školu a nižší gymnasium v Kremži v Dolních Rakousích, kam otec jeho jako úředník byl přesazen. Od roku 1861—65 navštěvoval vyšší gymnasium v Jindř. Hradci a odbyv maturitu (1865) odebral se na právnickou fakutku v Praze. R. 1868 pro ostrou řeč, již měl v kruhu studentském v hostinci pod sv. Matějem v Šárce, byl zemským jakožto trestním soudem v Praze odsouzen k pětiletému těžkému žaláři. Vrchní zemský soud v Praze zvýšil trest na 10 let a nejvyšší soudní dvůr snížil jej

zase na 5 let. Tři roky z tohoto trestu odbyl Pacák v trestnici sv. Václava v Praze. Amnestií udělenou hrabětem Hohenwartem dne 7. února 1871 nabyl svobody. Vstoupiv nejprve do redakce Národních Listů, usadil se r. 1883 jako advokát na Horách Kutných, kde byl zvolen za starostu Sokola. R. 1891 byl Pacák vyslán do říšské rady a r. 1901 byl zvolen nástupcem dra Engla v předsednictví klubu českých poslanců ve Vídni.“ (Úřední uvozovky označují tento životopis za doslovný otisk ze Slovníku Naučného, ale jest to jen výtah. Pozn. aut.)

Díl XXVIII. (Doplňky.) z r. 1909 téhož díla obsahuje v pokračování na str. 1017 tuto životopisnou zprávu: „Za předsednictví dra Bedřicha Pacáka konali čeští poslanci na říšské radě následkem zrušení jazykových nařízení Badeniových a Gautschových proti vládám nejtužší odpor, který za vlády Körberovy stupňován v obstrukci. Na vznik obstrukce měl značný vliv misdroyský dopis Pacákův (prázdiny 1902), šířící v české veřejnosti náladu pro takový postup. Po pádu vlády Körberovy a nastolení vlády Gautschovy (1905) obstrukce zanecháno. Při této příležitosti jednáno bylo s Pacákem o vstup do kabinetu; uskutečněno to bylo však teprve nastoupením vlády Beckovy, do které Pacák povolán nej-

vyšším listem ze dne 2. června 1906 jako ministr krajan, aby za spolupůsobení s německým ministrem krajanem, touž dobou jmenovaným, zprostředkoval dohodu mezi českými a německými poslanci o volební reformě. Když byla tato reforma uskutečněna a v poslaneckém zastoupení českém nastaly pronikavé změny, podal Pacák demisi, jež přijata 9. listopadu 1907. Pacák byl vyznamenán hodností tajného rady a velkokřížem řádu železné koruny.“

Vypravování o podvodném válečném dodavateli, který dosáhne penězi, že byl prohlášen za jurodivého a potom propuštěn z blázince, nutno vzhledem ke smýšlení a směru spisovatelovu vztahovati na rakouské poměry, nebylo-li úmyslem autorovým, vypravováním ojedinělého případu, hodícího se spíše na Rusko, zastříti skutečnou povahu celého díla.

Vyšetřující soudce Spiridon Nalymov se nazývá ničemou, který se vetře v důvěru obžalovaného a zneužije jí, aby si vydobyl pověst horlivého vyšetřujícího soudce. Poněvadž, jak bylo již ukázáno, celá povídka, která jest předmětem obžaloby, směřuje proti činnosti rakouské vlády a zvláště proti vojenskému soudnictví, je účelem také tohoto oddílu posmívati se rakouskému vyšetřujícímu soudci.

Že Nalymov nazývá svůj úřednický plat „otráveným chlebem carským“, jest stejně jako věta „soudci soudí, odsoudí, ježto káže car“, důkazem nazírání na státní úřednictvo vůbec, stav soudcovský zvláště, jež zasluhuje, aby bylo přibito na pranýř.

O Grigorjevičovi a jeho vdově platí totéž, co bylo pověděno o Vorobcovi.

V

Nejzřejměji plyne úmysl posmívati se rakouským poměrům z vypravování jevreje Abrahama Radnitze. Volba jména Radnitz pro vypravujícího a důvody, kterými vysvětluje své zatčení, vylučují jasně každou pochybnost o tom, že Viktor Dyk, píše svůj feuilleton, měl na mysli radnickou při v úvodu připomenutou a její trestní důsledky a že mu patrně šlo o to zesměšniti zahájené trestní stíhání členů radnického obecního zastupitelstva v očích zasvěcených.

Ve vypravování Arkadije Filipova Lojalina poznáváme výtku, která se vyskytla v mnohých politických trestních přích a kterou Čechové státu nepřátelští stíhali Němce, že se Němci nemohou loyality ani nasytiti, obranu vlasti však přenechávají Čechům, vyhlášeným za vnitřního nepřítele, sami pak se dovedou schovati v úzadí.

Nepřátelství spisovatelovo k státní správě jeví se nejvýznačněji v líčení vládního novináře Smerďakova. Smerďakov líčí se jako chlap zevnějškem ošklivý, v nitru ohavný, který se ze své nenávisti k lidstvu vybouří tím, že podporuje vládu. Jen aby si schladil žáhu na vládě, a vládním žurnalistovi, zavřel spisovatel také Smerďakova do cely Kozulinovovy. Zejména v dýchavičném vypravování Smerďakova jsou mnohá místa, která zdánlivě nejsou v souvislosti s účelem celé povídky tropiti si posměch z Rakouska. Byla pojata jedině proto, aby se před rakouskými úřady, zvláště před censurou, zastřel vlastní úmysl spisovatelův. Jejich účelem zároveň s nepochopitelnou jinak rozvleklostí celé látky jest ochrániti autora od trestního stíhání.

Tím jest jak z osobnosti obžalovaných a chování Lidových Novin, tak z obsahu závadné povídky podán důkaz, že Viktoru *Dykovi* šlo o to, pod rouškou popisu ruských poměrů ve skutečnosti persiflovati nejhanebnějším způsobem rakouské poměry, že Arnošt *Heinrich*, znaje obsah povídky, ji dal s týmž úmyslem do tisku a že čtenáři Lidových Novin v Čechách i na Moravě musili narážkám v ní obsaženým rozuměti, zvláště když jest známo, že podobné narážky ti, kdož je sami odkryli nebo byli na ně upozorněni, stejně smýšlejícím dále prozrazují.

Zbývá tudíž toliko ještě trestní kvalifikace útoků v závadné povídce obsažených. Tyto útoky obracejí se nejen proti jednotlivým orgánům vlády, nebo jejím jednotlivým činům, nýbrž proti státní správě jako celku.

Ve věcech Kozulinovově a Radnitzově je snahou tropiti si posměch z politického stíhání zločinců proti státu, ve věci Lojalinově podezřívati provádění odvodů a pranýřovati chování k Čechům v Rakousku za války, ve věci nejmenovaného vojenského dodavatele stíhati posměchem úplatnost orgánů soudních a správních, ve věcech Vorobcově a Grigorjevičově libovůli vojenských soudů.

Celá soustava, na níž státní správa založila svůj odpor proti mocným nepřátelům státu a kterou živly státu nepřátelské v českém obyvatelstvu pokládaly za nepřátelskou, má býti zasažena. Proto obsahují útoky, které jsou způsobilé podněcovati k zášti a k pohrdání státní správou, skutkovou povahu zločinu podle § 65 a trest. zák.

Na konec ještě několik slov o censuře. Všecky závadné články censura četla a neshledala jich závadnými. Jest tedy vhod odpověděti na otázku, jak mohly censuře ujíti narážky, které čtenářům Lidových Novin musily vysvitnouti. Vzhledem k tomu třeba především poukázati na to, že

censurní orgány měly před sebou jen jednotlivé nesouvislé zlomky, které nedovolují poznati povahu závadné povídky tak zřetelně, jako celé ukončené dílo. K tomu přistupuje ještě ta věc, že mistrné líčení mohlo vzbuditi v nepředpojatém čtenáři — arci jen v nepředpojatém čtenáři — domněnku, že běží o nevinnou povídku. Kromě toho chybí censorovi prací přetíženému kritická opora, jaké si klidní čtenáři novin vzájemně poskytují, upozorňujíce se vzájemně na význačná nebo důležitá místa.

Při tom jest dbáti toho, že trestní věc radnická, spisovatelem vylíčená, která by mu byla nejspíše strhla masku, přihodila se v Čechách a byla jistě známa radikálnímu obyvatelstvu českému, politicky informovanému v Čechách a na Moravě, nikoli však moravským úředníkům censurním.

Na každý způsob skutek, že obžalovaní podnikli zakryté útoky přes nebezpečí s tím nepochybně spojená, je důkazem toho, že mohli počítati s porozuměním u svých čtenářů.

Na každý způsob vysvítá zřetelně z ukončené již*) povídky její protistátní ráz.

---

*) Jak došel c. k. vojenský zástupce k názoru, že „Tajemná dobrodružství" jsou již ukončena, je neproniknutelnou záhadou. Pozn. autorova.

Žaloba jest tím ospravedlněna.

Příslušnost opírá se o §§ 1. a 2. 1. císařského nařízení z 25. 7. 1914, č. 156-VI. 1.

Navrhuje se:

1. Stanovení hlavního líčení před c. k. exp. zeměbr. div. soudu v Brně.

2. Předvolání obžalovaných, které jest ponechati na svobodě.

3. Čtení podle § 288. předp. odstavce voj. trest. řádu povídky Tajemná dobrodružství Alexeje Ivănyče Kozulinova, přípisu c. k. policejního ředitelství v Brně č. 44, přípisu c. k. státního zastupitelství v Brně č. 37, dopisu válečnému dohlédacímu úřadu č. 40, obžalovacího protokolu s drem Stránským č. 29 a osobních dokladů obžalovaných.

Posléze potřebná konstatování z aktu zeměbr. div. soudu v Praze list. 460-14 a z trestního spisu c. k. zeměbr. div. soudu ve Vídni proti dru Karlu Kramářovi, který *jest opatřiti.*

Posléze čtení míst citovaných v obžalobě z Ottova Slovníku Naučného a z díla profesora dra Jana *Heidlera.* Obě díla dá podepsané c. k. vojenské zastupitelství pro hlavní líčení k použití.

V Brně, dne 11. prosince 1916.

C. k. vojenský zástupce.

TAJEMNÁ DOBRODUŽSTVÍ ALEXEJE IVÁNYČE KOZULINOVA

I

KDO BYL ALEXEJ IVÁNYČ KOZULINOV

Alexej Ivány Kozulinov byl kupec v Moskvě. Ale ne jako tisíc a deset tisíc jiných kupců: Alexėj Ivány Kozulinov byl kupec nad kupce. S čím obchodoval? Se vším. Na čem vydělával? Na všem. Jak a čím, nevím, ale Alexej Iványč Kozulinov udělal vždy dobrý obchod. Narodil se, byl to dobrý obchod; oženil se, byl to dobrý obchod; ovdověl, byl to dobrý obchod. Koupil, byl to dobrý obchod; prodal, a byl to obchod ještě lepší. Tomu-li tak, kupí se rublíky. Kupily se, Alexej Iványč Kozulinov nabýval peněz a úcty. Ne pouze v bělokamenné Moskvě, ale po celé říši znali Alexėje Iványče Kozulinova: Firma to v každém směru úvěru schopná. Kozulinov byl dobrý muž. Byl pravoslavný? Zajisté.

Obchodník, který vydělává, nebude nikdy házeti pumy pod vůz báťuškův. Byl dobrý Rus? Zajisté. Při dobrém jídle, při dobré vodce přihodilo se mu často, že zrak zbožně k nebi upíraje, zavzdychal: „Ej, svatá naše Rus!“

Život Kozulinovův byl prostý dobrodružství. Činil vše řádně a včas. Nikdy neměla nebožka Jekatěrina, choť Kozulinovova, důvodu stěžovati si do svého manžela. Alexej Ivánč respektoval v ní všechny ruble, zúrodnivší jejím přičiněním jeho podniky a spekulace. Neřekl křivého slova, stébla jí přes cestu nepoložil, nikdy neodepřel splniti jejího přání a nikdy se nedopustil vůči ní sebemenší společenské beztaktnosti. Nebyla jeho vina, byla-li jeho Jekatěrina přes to čím dále neduživější. I doktory řádně a včas Alexej Ivánč Kozulinov zavolal. Dobré doktory. Našli důvod nemoci nebohé Jekatěriny, odborně pojmenovali její chorobu a řádně a včas počali ji společnými silami léčiti. Také Alexej Ivánč Kozulinov dbal, aby řádně a včas byla provedena všechna opatření, předepsaná doktory; a opět nebyla jeho vina, jestli — přes tolik řádnosti a včasnosti — choť Kozulinovova zemřela. Kočí Maxim Štěpanyč, uslyšev o smrti své velitelky, povzdechl si, a důvěrně sdělil své mínění lokaji Kvašinovi: „Praví se, holoubku, že u nás

žena, kterou muž nebije, myslí si, že ji nemá rád; Alexěj Ivány̆č nikdy paní nebil a na to paní umřela!“

Buď jak buď, Alexěj Ivány̆č Kozulinov řádně a včas pochopil své povinnosti zarmouceného vdovce. Smuten byl při pohřbu, nad hrobem se pak řádně a včas rozplakal: „Proč jsi mne opustila, dušinko dobrá?“ zahořekoval. „Proč mne zde necháváš, sirotka opuštěného?“ Řádně a včas byl obstarán celý pohřeb; byl nádherný a skvělý, jak slušelo se pohřeb pořídíti manželce muže tak bohatého. První starost Alexěje Ivány̆če Kozulinova po pohřbu byla povolati Michaila Petrova, výborného sochaře, daleko široko známého. Nebylo řádného a včasného pohřbu osobnosti poněkud jen v životě moskevském závažné, aby se nepomyslilo na povolání Michaila Petrova. Nebylo osobnosti poněkud jen v životě moskevském závažné, aby se Michail Petrov nedostavil na její pohřeb. Přicházel zasmušilý a ustaraný, jako by jemu a nikoli pozůstalým bylo se loučiti s bytostí nad jiné drahou a blízkou. Oděn vždy bezvadně a přiměřeně, přistupoval k pozůstalým s takovým výrazem smutku, že jim připadalo, jako by na nich bylo, Petrovu projeviti účast. I pohledem jako by v jiný svět upřeným tiše, ale procítěně pronesl

několik slov: „Umřela, duše dobrá; umřít nutno, ale těžká to pro nás rána. Pěkný jí pomníček postavíme!“

Necita a hrubý člověk by to byl, a osobnost v každém směru v životě moskevském opovržení hodná, kdo by odmítl na místě posvátném před nezasypaným ještě rovem bytosti nejdražší nabídku Michaila Petrova. Říci dlužno, že, vyskytly-li se i takové bytosti zvrhlé, nebyl mezi nimi Alexej Iványč Kozulinov. Přijal nabízenou pravici a rozslzel se, dobrák. „Těžká to rána pro nás,“ opakoval. „Ale pěkný pomníček jí postavíme, na mou věru, přepěkný pomníček!“

A postavili. Alexej Iványč Kozulinov neskrblil; nic netlumilo tvůrčí vzlet Michaila Petrova. Dílo vynikajícího sochaře stalo se pamětihodností; cizinci zavítavšímu v bělokamennou Moskvu kromě nezbytností jiných, vytčených jeho Průvodcem, bylo také pozastaviti se u hrobu věrné ženy kupce Kozulinova. Ale daleko jsem toho, vkládati v svá slova zlomyslný hrot, jakoby jen cizinci a nikoli Alexej Iványč u hrobu se zastavovali. Ve vhodné dny, jako byl den výroční smrti nebo den jmenin zesnulé nebo ve výroční den sňatku, přicházíval Alexej Iványč Kozulinov nesa v rukou kytici, jakou málo která mrtvá kolem mohla se honositi. Zachmuřil se,

roztesknil, časem i zaplakal. „Těžká to rána pro nás,“ říkal si. A rozhlédnuv se opatrně, zjistil, že pomník stojí pevně a hrobka že je zavřená: nikdy z ní už nevyjde Jekatěrina Varvarovna! A tu se vrátil v celou bytost truchlícího manžela resignovaný klid. Utřel slzy řádně a včas a zadívav se s patrným zalíbením na dílo Michaila Petrova, povzdechl si ještě: „Zhynula, duše dobrá; všem nám umřít nutno. Ale přepěkný pomníček jsme jí postavili.“

Bylo těžko najít ne pouze v Moskvě, ale po celé Rusi občana spolehlivějšího a věrnějšího. Řádně a včas vykonal Alexej Iványč Kozulinov všechny své povinnosti. Vykonal své povinnosti vůči carovi, vůči církvi, vůči lidem; vykonal své povinnosti vůči ženě živé a nyní vůči ženě mrtvé. I v každém jiném směru Kozulinov projevoval se vždy jako muž řádný a citlivý. Vyhořeli, dejme tomu, ve vsi poblíž; Kozulinov penízem nikoli nepatrným účastnil se sbírky pro pohořelé. Řeka, dejme tomu, z břehů náhle vystoupila a zatopila širé kraje; sbírka pro povodní stižené se koná a Alexej Iványč Kozulinov opět penízem nikoli nepatrným sbírky se účastní. A třeba cholera přijde a oběti kosí; pro pozůstalé nutno něco učiniti. Opět Alexej Iványč Kozulinov péro do ruky vezme a obnos značný do listiny

vpíše. Těžko říci, kolik bídy a potřeby se do roka objeví. Kozulinov vždycky je na místě; řádně a včas koná své povinnosti.

Život dobrý, pravíme, takový život, že mnoho nezříme podobných. A život nikoli dobrodružný, nikoli státu nebezpečný, opakujeme. A chybičky-li kdo u Kozulinova našel, všichni chybičky máme. Zdálo by se, že stačí žíti takový život, aby protivenství nepředvídaná nás nepostihla a nepřerušila klidný tok našeho života a blahodárnou naši působnost. Zdálo by se. Ale přece se přihodila Alexeji Iványči Kozulinovu příhoda zvláštní a podivná, že nemožno nám přejíti ji mlčením.

Hle, co se přihodilo kupci Kozulinovu!

II

KUPEC KOZULINOV UVAŽUJE

Byla noc.

Po celém domě bylo ticho.

Po celé ulici bylo ticho.

Po celé Moskvě bylo ticho.

Co činila Moskva, matička bělokamenná?

Spala.

Co činil Alexej Ivanyč Kozulinov, muž dobrý?

Počítal.

Kozulinov pohyboval se mezi číslicemi jako ryba ve vodě; čilý, hbitý. Počítal-li, počítal vždycky dobře. Ježto počítal dobře, byl dobré mysli. Ježto byl dobré mysli, pil dobrou vodku. Život Kozulinovův byl prostinký a neměl tajemství.

Alexej Ivanyč Kozulinov dopočítal. Bylo mu lehko a radostno. Otevřel okno a zadíval se do teplé, květnové noci.

„Hle, co se děje, dobrý bože. Válka zuří. Lidé umírají. A Kozulinov počítá.“ Povzdechl si a vypil vodku na počest padlým.

„Car přikázal. Spánku klidného popřej mrtvým, Hospodine. A klidného spánku popřej také nám živým.“

Světštější myšlenky zlákaly zbožnou mysl kupcovu a přiměly ho, že opravil a doplnil zbožnou prosbu. „Dobrého spánku a dobrého obchodu,“ zamumlal.

Přecházel pokojem. Maně pohlédl na psací stůl. Mnoho dopisů tam leželo. Neotevřených dopisů peněžních ústavů, s nimiž byl Kozulinov ve spojení. Kozulinovu však nebylo třeba dopisů otvírati. Což nebylo zřejmo, oč běží? Takový je běh světa, že peněz potřebí. Všichni peněz potřebují, i kočí Maxim Štěpanyč a lokaj Kvašín. I sochař Michail Petrov. I car.

Zde se Alexej Iványe Kozulinov pokřižoval a hluboce uklonil.

„Matička Rus válku vede; car baťuška přikázal. Matička Rus půjčky peněz potřebuje; car baťuška přikázal. Ej, ty, Alexeji Iványči Kozulinove! Půjčit nutno: půjč!“

A Alexej Iványe Kozulinov počítal: Tisíc rublů, dva tisíce rublů, tři tisíce rublů? Tisíc rublů málo. Své jméno by zneuctil a hanu na sebe kydal. Avšak tři tisíce rublů mnoho. Pravda, že vojáci moloďci vítězí, stále vítězí; zprávy přicházejí, i oslavovat vhodno. Ale dlouho válka

trvá a nevidět konce. Včera ještě Krakov málem jsme měli, dnes málem u Lvova těsno. Těžký pochod do Berlína. Tisíc rublů málo, tři tisíce rublů mnoho; dva tisíce upíše Alexej Iványč Kozulinov.

Tvář kupcova se rozjasnila, když rozřešil tak obtížný problém. Alexej Iványč Kozulinov nalil si ještě vodky, pokřižoval se a hluboce uklonil; pak pozvedl sklenku, dívaje se zálibně na její obsah: „Napij se, hrdlo hříšné; hle, jaký svět: hlavu si lámeš, a žaludek bere!"

Vypil rázem a rozehřát a vesel, třikrát nohou zadupal. Ale ježto byl muž řádný a svých povinností si vědomý, vzpomněl si, ač nebyl den výroční sňatku ni smrti, ač ani nebyl den jmenin a velikých svátků! — na zesnulou choť.

„Pěkný pomníček jsme jí postavili, pevně stojí a hrobka je řádně zavřena!"

V tom se ozvalo štěkání psa.

III

ŠTĚKÁ PES

Pes štěkal.

Kde?

Nebylo to jasno. Všichni psi v Moskvě spali a přece nyní slyšet táhlý štěkot, ba tesklivé vytí. Pes neštěkal u Florova, neštěkal u Škvorcova, neštěkal u Luškova. Ale přece štěkal. A tesklivý ten štěkot, ba žalostné vytí probudilo ze sna dědečka Štěpána i vnoučka Alešu.

Praví vnouče Aleša:

„Pes štěká."

„Ano, máti přečistá," odpovídá těžkomyslně stařík. „Ale kde tu psa? U Florova psa není, u Škvorcova psa není, u Luškova psa není."

„Snad že u Kozulinova, dědečku."

„Snad u Kozulinova. Kozulinov duši zahubil. Známo, jaký pes to štěká. Známo, odkud přicházejí Kozulinovovy rublíky. Máti přečistá, ochraň člověka pravoslavného od hříchu a zatracení!"

„Dědečku, já se bojím!“ zasténalo polekané vnouče, převalivši se na loži.

„Nu spi, spi, holátko moje!“

„Ale když se bojím.“

„Čeho se bojíš? Co jsi tak rozmazlený?“

„Štěká pes.“

„Štěká pes u Kozulinova. Ale pravda svatá, že Kozulinov nemá psa.“

Aleša zaplakal.

„Co je ti? Co je ti?“ polekal se děd Štěpán těžko se zvedaje.

„Vyje.“

„Kdo vyje?“

„Pes. A strašně vyje. Strašně vyje pes, jehož nikdo nemá!“

„Duši zahubil pro rublíky nešťastný Kozulinov. K čemu mu nyní budou rublíky? Ohně pekelného rubly neuhasíš. Skřípati zuby budeš, Alexeji Ivány či! Hřích, brachu, zlý je hřích! Bůh všecko vidí naskrz; chraň nás, máti přečistá, od pokušení. U paní jenerálky bylo právě tak. Bohatá byla paní jenerálka. Hříchu propadla a duši zahubila. A tu pokání chce činit. Ale kdo ďáblu se upíše, chybí. Jenom jediný je den v roce, kdy možno se modliti za takové; sobota před Trojicí. Žebrákům nesmí se za ně almužna dávat, ale za pokoj duše jejich možno ptáky

krmit. Jde paní jenerálka, chudého vidí, almužnu dává, děkuje žebrák: „Neděkuj,“ jenerálka praví. „Pomodli se však za mne v sobotu před svatou Trojicí. A za pokoj duše ptáky nakrm!“ Pokloní se žebrák, za pokoj duše ptáky krmí. Ale ptáci nepřiletí, na větvích zůstanou; i zpívat jim krušno a bázlivě se krčí. „Vezměte,“ žebrák praví. „Vezměte pro klid duše paní jenerálky.“ Ale ptáci ani nezapípnou, na větvích se choulí. A kde se vzal, tu se vzal, černý pes. Víme však, jaký to byl pes. Všechny drobty černý pes vyhledal a snědl. A ptáci na větvích se choulí, ani nezapípnou. Ale oči jaké měl černý pes! Strašné, ohnivé oči! Strašnější, ohyzdnější tlama. Víme, jaký to pes byl. Jenerálka, když to slyšela, pět dní, jakoby napolo rozumu zbavená, nejedla, nepila. V zahradě na kolena padne a modlí se, modlí se. A drobty sama ptáčatům házeti počne. A ptáci zase uletí. Na větvích sedí, ani nezapípnou. Tu zle bylo s paní jenerálkou: černého psa vidí, černého psa s ohnivou tlamou a ohnivýma očima. A černý pes drobty bere, drobty ujídá, drobtu nenechá. Než my víme, jaký to byl pes. Paní jenerálka vidí, bledne, padá; rázem je mrtva. Hřích zlý je, Alešo. Bůh všechno vidí naskrz. Viděl Kozulinova.“

„Pes vyje ještě, dědečku.“

„Zlý to pes; zle on vyje; Kozulinova psa se chraň! V hrdlo se zaryjí ostré jeho zuby!“

„Uchraň tě bůh a jeho rodička: zlý je to pohled a horší vzpomínka. Zavři oči, holoubku milý; spi. Je čas. A uši si zacpi, abys neuslyšel vytí.“

„Bojím se, dědečku; ale psa bych rád viděl!“

„Což tě, dítě, ďábel pokouší? Pokřižuj se, pomodli se!“

Děd se pokřižuje a modlí.

Aleša se pokřižuje a modlí.

Pes vyje.

Duši jsi zahubil, Kozulinove!

IV

PROČ PES VYJE

Řekli jsme, že spí celá Moskva; již však není tomu tak. Automobil rychle pádí ulicemi. Kam jede, neznámo zatím; ví to pouze chauffeur a tři muži uvnitř. Tři muži uvnitř hovoří.

„Prokletý život,“ praví prvý, bodrý Poťuchin. „Chandra sedne na tebe, chandra hrdlo stiskne. Piješ a veselosti nijak není. Čím více do sebe lieš, tím více vystřízlivíš. Odkud to, brachu, že pití nechutná? K cikánkám jíti možno; pomiluješ a nepotěšíš se. Prokletý život! Odkud to, brachu, že lidé kromě pijáctví a prostopášnosti nevymyslí jiného nějakého potěšení? Již tomu tak: sláb je lidský duch. Vymyslí mnoho: stroje vymyslí, vynálezy, učenost. Ale potěšení vymyslit nedovedou, čubčí synové! Co mi stroj, co mi vynález, co mi učenost? Potěšit srdce toužím. A marno. Jako sysel jsem se napil, cikánky pomiloval. A ještě chandra trápí.“

Ramenatý Jegoryč maně sáhl po své šavli.

„Svou přirozeností neštěstí jsou jako kameny. Třeba pouze jednomu kameni spadnout s vysokého břehu, aby se za ním sypaly jiné. Jsem pověrčivý člověk. Věřím, že nedaří-li se vám v kartách hned s počátku, budete prohrávati až do konce; prvé štěstí a prvé neštěstí je jen článek dlouhého řetězu. Ach, matičko Rusi, těžké doby přišly! Sedím a hraji, zabrati nelze. Pěkné karty v ruce máš a souzeno přece prohrát. Což tě bůh proklel, Rusi, matičko? Těžko je lidem. Všechno jsem prohrál a dluh ještě učinil. A nyní si pravím: prvý článek řetězu! Jestliže včera tak bylo, jak bude dnes? Šavle má, chraň mne! Těžké doby přišly!“

Přitloustlý, žoviální Zacharov slova se chápe.

„Nech šavli, ostrá je, pořežeš se. Prohráti v kartách zlé je, dluh učiniti chyba; není však nutno platit takový dluh. Zákon tě chrání, Jegoryči. A prohrál jsi včera, vyhraješ dnes. Ale já filosoficky myslím: proč tak a ne jinak? Vstaneš, dejme tomu, ráno levou nohou; proč že jsi nevstal pravou? Bylo to souzeno, bylo to nutno? Filosoficky o tom hloubám: náš život řízen-li nutností, či náhodou? Povýšíš, dejme tomu; ale také přeskočit tě mohou. Tu ovšem zásluhy mohou býti; ale což nejsou-li zásluhy?

I bez zásluh povýšiti možno. A proč tu se zásluhou, jinde však bez zásluhy? Jaký tu zákon? Anebo, filosoficky-li hloubám, jsou nutnosti nahodilé a náhody nutné? Se stanoviska theologického mluví se o předurčení; se stanoviska filosofického determinismem to zovou. Táži se, filosoficky hloubaje, třeba bylo, abych já, Zacharov, stal se policejním úředníkem? A když již byla tu všeobecná nutnost, abych byl policejním úředníkem, bylo také nutno či předurčeno, abych dnes pozdě v noci, s vámi, dobrý Poťuchine a statečný Jegoryči, jel v tomto autu zatknouti toho čubčího syna Alexeje Iványče Kozulinova?"

Z dáli bylo slyšeti táhlé, přeteskné vytí psa. Ale my víme, jaký to pes.

„Proč právě Alexeje Kozulinova?" pokračoval Zacharov. „Mohl by to býti Frolov, mohl by to býti Škvorcov nebo Luškov. Ale přece ne Frolov, Škvorcov, ani Luškov. Výslovně carem milostivým dán tento rozkaz: „Zatkněte Alexeje Iványče Kozulinova."

Z dáli bylo slyšet táhlé, přeteskné vytí psa. A my víme, jaký to byl pes.

„Filosoficky o tom hloubám. Pravda, že s vyššího stanoviska posuzováno, Frolov jako Škvorcov a Luškov jako Kozulinov. Všichni čubčí sy-

nové, a špatní služebníci cara. Posléze, co znamená s vyššího stanoviska posuzováno, jednotlivec proti milionům? Lidé umírají, za míru umírají. Za vteřinu tolik a tolik lidí umírá. Za míru, tím spíše za války. Vyhráváme, lidé umírají; prohráváme, lidé umírají. S vyššího stanoviska posuzováno, Kozulinov ničeho neznamená. Ani Frolov, ani Škvorcov, ani Luškov. Hmyz. Vydřiduši. Lichváři. Špatní cara služebníci. Budiž. Ale proč právě na mně dnes řada? Proč právě mně dán rozkaz? Včera, dejme tomu, službu měl Děrevjaškin. Děrevjaškin by zatkl Kozulinova, nikoli Zacharov. Ač ovšem, s vyššího stanoviska posuzováno, to vše nicotným se jeví. A hle, zde již ulice a dům! Makare, zastav, čubčí synu! Jsme u Kozulinova!“

Z blízka, docela z blízka bylo slyšet táhlé, přeteskné vytí psa. A my víme, jaký to pes.

V

NEMILÁ NÁVŠTĚVA U KOZULINOVA

„Otevři, Kozulinove! Car káže otevříti!"

Hlas žoviálního Zachara zazněl ponuře do nočního ticha. Cosi na loži se převalilo, i zavrčení nevolí polo probuzeného jsi slyšel; pak se pozvedl teprve Kozulinov a otázal se nočních vetřelců:

„Kdo jste? Co tu chcete?"

„Služebníci carovi jsme, holoubku. Z carova rozkazu jsme přišli! S námi půjdeš."

Kozulinov ustrnul.

„Jaký to carův rozkaz? A kam s vámi půjdu?" zakoktal vyděšeně a maně stiskl přikrývku, jakoby jej od všeho zlého mohla uchrániti.

„Takový je carův rozkaz: Zatkněte Alexeje Ványče Kozulinova!"

„A čím jsem vinen?"

„Zpytuj svědomí, holoubku, všichni hřešíme."

„Mé svědomí je čisté."

„Zpyšněl jsi, Kozulinove. Bůh však tresce pýchu. Svědomí čisté, říkáš; ale my všichni hřešíme.“

„Ale čím jsem zhřešil já?“

„Stále svou písničku hude! Ošklivá písnička, brachu. Nás se tážeš a sebe nutno se otázati. Což my víme, jaký je tvůj hřích? Včera, možná, ženu jsi zabil, břitvou hrdlo jí podřezal.“

„Má žena je mrtva už tři roky.“

„Tři roky, nebo den, nemění to hříchu. Jedem, dejme tomu, do světa jsi ji provodil, holátko neopeřené. Nebo také otce vlastního jsi usmrtil, hříšnou ruku proti svému ploditeli jsi vztáhl. Nebo dítky, nevinné kvítky, jsi pobil.“

„Nemám dítek.“

„Ale otce jsi měl. Hm, tedy otec je to. Přiznává se už napolo k hříchu. Nebohý otec, čeho se dožily pozdní jeho šediny! Jako oko v hlavě tě choval, dobrému učil, k bohu vedl. A tu syn vlastní ruku vztáhne proti svému ploditeli. K čemu bylo ti třeba hříchu?“

„Ale můj otec je dávno mrtev.“

„Staré hříchy, přece hříchy. Řekneš, že otec deset let mrtev. Odpočívá a na soud boží čeká. Deset let tomu. Ale staré hříchy přece hříchy. Chodíš a nikdo neví: Kozulinov, počestný zdánlivě občan, otce vlastní rukou zabil. Ženštiny

v tom byly, ohavné ženštiny. Při hnusné prostopášnosti Kozulinova otec šedovlasý dopadl. Co činíš, holoubku? praví. Ženě ubližuješ, dobré ženě ubližuješ. Duši svou zachraň, cestu hříchu opusť. Ale nemilo Kozulinovu výčitky slyšet. Mlč, tatíčku, praví. Ale otec šedovlasý řekne: Pohoršení z domu odstraň, hříšnému tělu pokušení nepřibližuj. A tu Alexej zle otci šedovlasému laje. I rozhorlí se otec: K tomu jsem tě vychoval, synu nezdárný? Lépe by bylo, kdybys byl umřel mlád a bez hříchu; zaplakal bych, ale stydět bych se nemusil. A tak i styděti se nutno otci šedovlasému: jsi-li ty můj syn? Tu však ďábel oběť svede, zlý čin jí v ucho našeptá: sekeru vezme kupec Kozulinov a otce na kusy rozseká."

„Ale vždyť nebylo ani prostopášnosti, ni sekery; čtvrtstoletí už dříme otec. Ba ani šediny neměl, umíraje."

„Holoubku, pokání čiň; měl-li či neměl šediny, nemění to hříchu. Přece byl tvůj otec a ty jsi sekerou na kusy jej rozsekal."

„Tisíce svědku mám, že na loži otec zemřel. Doktora přivedu."

„Doktora podplatíš, nepodplatíš však boha spravedlivého. Stále tu písničku hudeš. Ovšem

že, s vyššího stanoviska posuzováno, možno-li mluviti o vině? Je to neštěstí. Filosoficky o tom hloubám. Znám tě, neošálíš mne, čubčí synu; ale nemám k tobě nenávisti, holoubku. Ženy tě okolo prstu ovinuly. Oh, ženy, zlé to čertice! Ďábla se viděti domníváš a celé peklo se ti otevře. Nu, okolo prstu si tě ovinuly. Sláb je Alexej Iványa Kozulinov, čubčí syn. A vlastně jaký zločin, jaký hřích? Neštěstí je to pouze. Líto mi tebe, Kozulinove. Řádný občan z tebe býti mohl, věčné spásy mohl jsi dojíti; a tu náhle ženy, čertice, okolo prstu si jej ovinou. Čertice bílá našeptává: otce šedovlasého zahub, svědka hanby. A třeba ne šedovlasého, ale otce zahub. Utíkej, neutečeš: stále čertice líbá a našeptává. Vzpírá se nešťastný Kozulinov: jakž otce, ploditele, bych vlastní rukou zabil? Duši svoji čertu bych upsal, plamenům pekelným bych se odevzdal. Ale stále čertice líbá a našeptává: Nemiluješ mne, Alexeji! Studená tvá láska, holoubku. I pekla se bojíš; a což po mém boku peklo by nebem nebylo? Studená tvá láska. A líbá čertice a našeptává. Nešťastný Kozulinov podlehne. Vezme sekeru a na kusy rozseká otce šedovlasého. A třeba ne šedovlasého, hlavní však věc, že rozseká otce. Hřích je to, pravda: ale vlastně neštěstí. Líto je mi tebe, dobrý Kozuli-

nove! Čertice líbáním tě zahubila. Zlá ta čertice! Líto mi tebe. I zaplakati nutno.“

A Zacharov zaplakal. Upřímné slzy tekly po jeho plné tváři.

Potuchin zaplakal.

Jegoryč zaplakal.

I Kozulinov uronil slzu.

„Ale přece... o ničem nevím ... sekery jsem neviděl... ani kusů...“

„I takový případ se stane, že nevíš. Což nemluvíš se Zacharovem, věrným služebníkem carovým a mužem zkušeným? Mnoho jsem viděl vlastníma očima, mnoho jsem slyšel vlastníma ušima. A hle, co ti povím a co je pravda čiroucí, jako že bůh je nad námi. Neznal jsi Spiridiona Nikolajeviče? Dobrý to byl občan, dobrý manžel a dobrý otec. V Petrohradě na Něvském prospektu ve vlastním domě bydlel. Všichni říkali: šťastný člověk. A hle, co se přihodilo nešťastnému. Kdysi za bílého dne po ulici běží. Soused ho vidí, soused se lekne: proč že běží se zkrvácenýma rukama Spiridion? Odkud že zkrvácené ruce? Zachytí tudíž Spiridiona Nikolajeviče a na něho volá: „— kam sousede?“ „Do kostela,“ nešťastný odpovídá. „A proč do kostela s rukama zkrvácenýma?“ Uděsí se Spiridion, plaše na ruce pohlédne.

Jsou opravdu krví zbroceny, ale odkud že ta krev? Kde že se, nešťastný, v krvi brodil? Spiridion stojí, v sloup se proměnil; srdce zabolí, pohlédneš-li na nebohého. A stále jen na ruce se dívá, dívá se a trne. A všichni se dívají a trnou.

„Co že jsi učinila, dušinko nebohá?" praví soused. „Ulehči sobě a hřích svůj pověz!" Ulehčil by sobě Spiridion, ale jak sobě ulehčiti? O ničem neví, nic nezná, jenom ty ruce vidí, strašné ty ruce zkrvavělé. „Smiluj se, bože, nad svým ubohým služebníkem Spiridionem!" volá ve své strašné úzkosti. Ruce k modlitbě sepne, oči k nebi upře. A tu již lidé se zlou novinou běží: Spiridion mladou, dobrou, věrnou ženu zabil, tři dítka, kvítka nevinná, jehňátka bílá! Od nich zkrvavěly nešťastnému ruce. Přijde pristav, přísně se tváří. „Co jsi to učinil, Spiridione?" „Nevím," řekne nebohý. „Přeli jste se?" „Ne." „Žena tě klamala?" „Ne." „Ale proč tedy jsi vraždil?" Spiridion hlavu svěsí. Sporu nebylo, žena hodná byla a milá; dny své v spokojenosti trávili. Kolem nich děti, potěšení staroby. Dům na Něvském prospektu, beze dloužku téměř. Ale i kdyby dloužek byl, což nutno pro dloužek vraždit? A přece jsou tu zkrvavělé ruce. A žena mrtva a dítka-kvítka mrtva. Jisto je, že Spiridion Nikolajevič zabil. Neví však a nechápe, jak mohl

zabíjet. Mlha na vědomí visí a nepronikneš ji. Posedl ho ďábel, nebo, lékařsky řečeno, záchvat nepříčetný? Ale záchvatu takového před tím nebývalo; vždy byl Spiridion mysli dobré a jasné. A otec Spiridionuv zdráv byl a bez záchvatu, a děd Spiridionuv hodný byl a rozumný. S vyššího hlediska pozorováno, jakže to možno? Kde tu příčiny, důvody, vznik? A přece všechno má příčinu, dûvod a vznik. Ale mlha přišla a nevidět pro mlhu. Pouze bûh ví a vidí. Toť tvûj případ, Kozulinove!"

A Zacharov opětně setřel slzy velikosti hrachu.

I Potuchin setřel slzy, i Jegoryč.

A Kozulinov pohlédl vyděšeně na ruce: jsou také zkrvavělé?

Po té také zaplakal.

VI

POSLEDNÍ PITKA KUPCE KOZULINOVA

Alexej Iványe Kozulinov zaplakal, přistoupil k Zacharovu, objal jej, a na obě tváře poceloval. Pak objal a poceloval Potuchina a Jegoryče.

„Ej, duše dobré, služebníci carovi: nutno nám jíti, takový rozkaz přišel. Nyní však, duše dobré, mí hosti jste. Hosty pohostiti nutno; dovolí to car baťuška, jemuž bůh všemohoucí dlouhý život popřeje. Vezmete za vděk, čím pokorný váš sluha může vás v této době pohostit."

Zacharov mírně hlavou pokynul:

„Dobrá, holoubku! Ale což náš vůz? Což náš chauffeur?"

Kozulinov zazvonil.

S nevyspalýma, ještě se přivírajícíma očima přispěchal sluha Dvorňagin, oděn, abychom tak řekli, příležitostně.

„Pozdě přicházíš, liknavče. Hostí tu a není

co jíst a pít. A kde že je Aňutka? Probuď Aňutku. A jídla a pití přines. Pirožky přines a vodku."

Dvorňagin zívnul, ještě si ve dveřích oči protíraje a těžko chápaje nezvyklý rozkaz. Ale nebyl už dříve příchod hostí v tu dobu tak nezvyklou podivný zjev? Dvorňagin s Aňutkou o něm hovořili a jak hovoří, spánek na ně přijde. „Podivno," řekne Aňutka zívajíc a usne. „Mimořádno, ba úžasno," zívne Dvorňagin a usne též. A nyní, bůh suď — pán a jídla a pití si přeje. Taková panská služba: nevíš dne ani hodiny, ba ani vteřiny neznáš!

Usedli zatím hosté i hostitel. Usedli, pohovořili.

„Rozkaz přijde, nevíme jaký rozkaz," vzdechl Zacharov. „Vše v rukou božích a carových. Rozkaz přijde a do vojny pujdeš: kule přiletí, života na krátko. Rozkaz přijde a daleko tě odvezou; nemohu říci kam, a nikdo to neví, kromě boha a cara Rozkaz přijde vodky nepíti: duši zahubíš, brachu, vodky-li popiješ. Pirožků pojíst možno, ale vodky pít nemožno: takový je rozkaz!"

Pokřižuje se Alexej Ivánvč Kozulinov, pokřižuje se a odpoví:

„Nepiju vodky, pouze vody piju."

„Ale vodku jsi kázal přinést!“

„Uši tvé špatně slyšely: po sklenici uvidíš.“

A Kozulinov znovu zazvonil.

Přicupala Aňutka: dost času jí zbylo, aby se okrášlila švarná kuchařinka. Melancholicky hleděl na ni Kozulinov.

„Oj, Aňutko, hospodyně dobrá: co že voda nepřichází?“

„Voda?“

„Voda, kterou zpravidla piju.“

„Přineseme vody.“

„A sklenice: ale sklenice veliké, řádné sklenice. Vody nepopijeme z malých kalíšků.“

„Sklenice přinesu, ne malé kalíšky; jak pán káže!“

A mrštná Aňutka zmizela. Melancholicky zahleděl se na ni tentokráte Potuchin.

„Prokletý život! Odkud to, brachu, že lidé kromě pijáctví a prostopášnosti nevymyslí jiného nějakého potěšení? Srdce smutno, duše smutna; psí to život!“

Již však přicházeli Dvorňagin a Aňutka; nesli pirožky a vodky, nesli příbory a sklenice, řádně veliké sklenice.

Ramenatý Jegoryč ujal se slova.

„Tuze tvá voda vodce se podobá, Kozulinove. Duši nezahub!“

„Vodce se má voda podobá, přec však dobrá voda. Napij se brachu!“

Ramenatý Jegoryč vyprázdnil jedním douškem velikou, řádnou sklenici a rozjařil se.

„Voda, nikoli vodka. V hrdlo lže, kdo jinak mluví. A kdyžtě voda, lehko vodu možno píti. Pij, Kozulinove.“

Napil se Kozulinov z řádné, velké sklenice. Tak se napil, že i sklenici vyprázdnil. „Ej, vodo, vodo, osvěžuješ mysl. Ale pirožky jezte. Dobré pirožky mívá Aňuta.“

A tak pili vody z velkých, řádných sklenic a přikusovali pirožků. Tu však dobrý Kozulinov na chauffeura vzpomněl.

„Sám sedí dole, člověk pravoslavný, sám sedí v teskné noci. Jíme, pijeme a on sám. Dones mu, Dvorňagine, vody a pirožků.“

Dvorňagin zmizel. Aňutka zatím sklenice prázdné plnila. Pil Zacharov, pil Jegoryč, pil Potuchin, pil Kozulinov. Pobratřili se a zaplakali.

„Kam odjedu, duše drahé? Kam zanesu své kosti? A kdy se vrátím pod svou střechu? Car poroučí, ale smutno člověku.“

Zacharov kýval mírně hlavou.

„Pojedeš, ale nevíš, kam pojedeš. Já, Zacharov, ručím za tvou duši. Já, Zacharov, tě předám Potraškovu. Ale kam poveze tě Po-

traškov? I on ručí za tebe, i on tě předá. Ale komu tě předá. Daleká bude tvoje cesta! Napij se zatím vody a pirožků pojez. A smutek zaplaš; takový je rozkaz!"

Pil Zacharov, pil Jegoryč, pil Potuchin, pil Kozulinov. I Aňutku donutili pít. Ale tu se náhle opět roztruchlil Kozulinov. Tak se roztruchlil, že až pod stůl vlezl a psím štěkotem počal štěkati.

„Oh, psí je život," povzdychl Potuchin, objímaje kyprou Aňutku. „Psí to život: štěkej. I nám všem štěkat bude, car-li rozkáže. Aňutko, pána ti odvezeme, smutno bude po domě. Psí život: všichni zaštěkáme, car-li rozkáže!"

Aňutka zaplakala a zaprosila:

„Pána z domu nevozte. Dobrý pán, řádný a včasný."

„Ale duši zahubil, otce šedovlasého zavraždil," vzpomněl si náhle Zacharov.

Tu Kozulinov přestal štěkati, ale sepial ruce a zahořekoval.

„Zpovídám se tobě, lide pravoslavný. Těžké moje hříchy. Duši jsem obtížil, satanu se zapsal. Ale, já zabil otce šedovlasého."

„Doznává se," zasmužile podotkl Zacharov. „Doznává se; zlá to věc. Snad jinak přece by vyvázl, svědků, možná, není. A možná, že ani ne-

bylo otce šedovlasého a všechno, abych tak řekl, soudní omyl. Nyní však on se přiznává. Zlá to historie! Otce šedovlasé zabíjeti možno; ale nedobře se přiznati!“ Ale Kozulinov svíjel se dále, rukama lomě a hořce pláče:

„Při prostopášnosti mne otec dopadl. Pravda, hřešil jsem, člověk ženatý. A tu otec šedovlasý praví: Co činíš, holoubku? Ženě ubližuješ. Cestu hříchu opusť. Ale nemilo mi bylo výčitky slyšet. Mlčte, tatíčku, odpověděl jsem. Ale otec dí: pohoršení z domu odstraň!“

Potuchin, objímaje Aňutku, zamžoural očima. „Pohoršení z domu odstraň. Tedy to by byla Aňutka.“

Aňutka zaplakala, slova však neřekla. Lítost i vodka ji přemohly.

„Doznává,“ zasmušile podotýkal Zacharov. „Čertovská historie! I ona! Škoda.“

A Kozulinov pokračoval neustále slzy roně:

„Poslyš mne, lide pravoslavný: lál jsem otci šedovlasému. Stydno to říci, stydno to vzpomenouti. I rozlobil se otec: k čemu jsem tě vychoval, synu nezdárný? Lépe by bylo, kdybys byl umřel mlád a bez hříchu; bílý i čist v království boží bys vešel. Ale tak i styděti se nutno: jsi-li ty opravdu muj syn? Tu však ďábel ve

mne vstoupí, zlý čin v ucho mi našeptá: sekeru vezmu a otce na kusy rozsekám."

„Strašné," vzdychl Zacharov. „Doznává, na čisto doznává!"

„A což Aňutka?" otázal se Potuchin, sličnou kuchařku na kolenou houpaje.

Kozulinov zpod stola teskllvě ječel, až truchlo poslouchat.

„Oh, ženy, zlé to čertice! Čertice líbá a našeptává!"

„Pravdu-li hovoří, Aňutko?" otázal se přísně Zacharov. Ale Aňutka neodpovídala; její ruce klesly bezvládně a její oči hleděly tupě a bez výrazu. Potuchin, stále ji houpaje, s rostoucí melancholií vzdychal:

„Žena čertice! Vida, co v tobě, Aňutko! I na tebe doznává. Zlá to historie. Drápkem-li uvíz', ztracen je pták. Pomiluješ a duši ztratíš."

Jegoryč vodky se napil a měkce zahovořil:

„Svou přirozeností neštěstí jsou kameny. Třeba jednomu kameni spadnouti s vysokého břehu, aby se za ním sypaly jiné. Již se sypou, bože milý! Zasypou tvou hlavičku, Kozulinove; duše drahá! Zasypou i tebe, Aňutko. Avšak, rozkaz carův rozkazem zůstává."

Těžko bylo vstáti Zacharovu. Přece však vstal.

„S vyššího hlediska i to vše marno: avšak roz-

kaz carův rozkazem zůstává. Rozkaz přijde, aby živí zemřeli. A živým umírat nutno. Rozkaz přijde, aby mrtví žili: oj, do boje, věrní služebníci carovi, a třeba mrtví, chraňte cara a svatou matičku Rus. Kozulinove, hlavičko drahá, líto mi tebe: dosti však jsme pojedli a popili, dosti pohovořili. Rozkaz carův přišel. Vstaň, Kozulinove, čubčí synu!"

Vrávorající Zacharov klesléhο Kozulinova pozdvihoval, až pozdvihl. Poťuchin mírně se zbavil milého svého břemene, položiv Aňutku na divan. Zamžikal očima a těžce pravil: „I na ni doznal. Ale rozkazu carova není tu. S bohem, Aňutko!"

Zacharov pohlédl na svou sklenici. Byla téměř prázdna. Dopil ji povzdychnuv a řekl, vzpřímiv se, jak bůh dal, důstojně:

„Hlavní však, že duši jsme nezahubili. Rozkaz přijde, vodky nepíti: duši zahubíš, vodky-li piješ. My však ne vodky, ale vody popili; dobrá je tvá voda, Kozulinove, a třeba hlava se zamotala, duši jsme nezahubili."

Zavzdychal Kozulinov, pokřižoval se, zatesknil: poslední to chvíle doma. Těžká rozloučení chvíle. Přece však nutno jíti.

„K čemu jsem tě ubil, otče šedovlasý?" Hořekuje Kozulinov. „Doma jsem mohl býti, u sto-

lu mohl jsem počítati: na té i oné straně dobrý obchod a zisk. A nyní nutno jíti, neznámo kam! S bohem Aňutko, čertice zlá: líbá a našeptává. Smutno bez líbání: ale což bylo našeptávati třeba?"

Těžko bylo loučiti se Kozulinovu; lehko loučil se Poťuchin. Teskllivě očima zamžikal, vousy mírně pohladil; a pak skloní se lítostivě k Aňutce a tiše praví:

„Dnes nutno jít, car káže. Ale což zítra, ve vhodný a řádný čas? Aňutko, čertice zlá, uhranula jsi mne. Drápkem-li chycen, ztracen je pták. Nyní i Kozulinova chápu! Okolo prstu si jej ovinula; ale pravda, Aňutko, hezký to je prst!"

Ale Aňutka neslyšela.

Usnula zatím.

Ticho bylo v opuštěném pokoji.

Poťuchin povzdychl.

„Psí život. Kozulinov štěkal; i my zaštěkáme. Ne lidé, psi jsme: hlas srdce neslyšíme!"

A hlasitěji zavolal za tlupou, chodbou venku těžce klopýtající.

„Duše dobré, služebníci carovi: neopouštějte. Teskno mi. Přeteskno. Kam jsi se ztratil, sluho, čubčí synu. Potmě se potácím a cestu nenajdu."

Kde se vzal, tu se vzal Dvorňagin.

„Cestu nenajde, Aňutku najde. Pěkný carův služebník.“

Ale Dvorňagin utlumil nevhodný hlas procitající žárlivosti; horlivě se přitočil k napilému Poťuchinovi, svítě mu na cestu.

„Zde jsem, Vaše Prevoschoditělstvo; nyní schody přijdou. Nožku zdvihnout nutno, opatrně však!“

VII

OPILÝ CHAUFFEUR

Zatím, co toto se dělo v bytě Kozulinově, hle, co se přihodilo Makarovi Stremouchovu, chauffeuru policejního automobilu.

Pohostění, jehož se dostalo Zacharovi, Potuchinovi a Jegoryči, přišlo také Makarovi vhod. Hrdlo Makarovo vždy bylo žíznivé; dnes však den byl, tak říkajíc, památný, den narození Makarova. Dvorňagin, vodky a dobrých pirožků přinášející, nemohl objeviti se včasněji, třeba pozorovatel méně zaujatý nežli Makar Stremouchov, byl by rozpoznal v tazích sluhových jakousi zasmušenost, jejíž původ byl v sličné Aňutce, příliš Potuchinem, čubčím synem, obletované. Ale co je nám chmura v cizích tvářích, vlastnímu-li srdci veselo? Pěkná je květnová noc; odkudsi silně bezy voní. Vodka a pirožky před námi, klid a mír duše v nás.

Ale vodka ďábluv nápoj: rozveselí tohoto, rozesmutní onoho. Rozličná jsou přirození lidská. Vesele rozpil se Makar Stremouchov, ale vodka ho rozesmutnila. Nejprve na rodiče vzpomněl. Dobří rodičové! Daleko odtud bydlí, na syna denně vzpomínají. A jakž, vzpomínají-li denně, nevzpomněli by v den tak říkajíc památný? Sedí, sivou hlavu k hlavě přichýlí: zdráv-li náš holoubek, zdráv-li Makar? Uličník byl; sousedu jablka kradl. Ba ne pouze jablka, ale tenkrát, dávno-li tomu, v prádelníku matce dobré desítirublovku ukradl. A co se ženštinami tropil, hanba povídat. Sedmi v městě manželství sliboval, věk jim zkazil, v zármutek je uvrhl. A on vesele chodí, jaře si hvízdá, výčitek neslyší. Pravda, špatný a zkažený byl už v časném mládí; na popa dlouhý nos udělal, po pristavu v mize sněhovou koulí hodil. Sněhovou koulí! Ale jaká to byla sněhová koule! Ostrý kámen, lehounce sněhem obalený. Do krvava pristavovi hlavu rozbil. Křičí pristav: atentát, revoluce; jakoby už umíral, vzdychá. Atentátu nebylo, pristav neumřel; ale přece šeredný byl to kousek. Vzpomínají rodiče, hlavu sivou k hlavě přichýlí: mnoho hřešil, ale přece jen je to syn, holoubek, Makar. A holoubek dávno už uletěl: hlava sivá marně se k hlavě přichyluje.

A tu si Makar na Soňu vzpomene, nejkrásnější ze sedmi dívek, kterým manželství sliboval. Děvče jako květ, že se srdce usměje. Oči se zahledí a sluníčkem led roztává: „Dlouho nejdeš,“ ptáče Soňa zaštěbetá, „dlouho nejdeš, Makare, potěšení moje! A je-li pravda, že jsi zapomněl? A jak je možno zapomenout? Do cizího světa jsi ušel, mezi cizími lidmi žiješ; ale líbá tě kdo v Moskvě jako já líbala? Miluje tě kdo v Moskvě jako já milovala? Bylo nutno odejít? Dnes je tvůj památný den; dnes, dvacet šest let tomu, po prvé se otevřely tvoje oči. A kdo na tě pomyslil v takový den? Daru jsi dostal, slova dobrého slyšel, s milou milounce porozprávěl? K Olze, fifleně jsi zašel. Zapřít se dala, ale víš, proč se dala zapřít? Ať, fiflena nekalá, v kterýkoli jiný den se dá zapřít: ale v den tvůj památný proč jí nutno lásku hanobit? Mně jsi byl pro lásku, děvce jsi pro smích: toho-li třeba bylo, Makarove, duše moje?“

Tak Soňa mluví. Makar slyší ji dobře; po každém doušku vodky zřetelněji Soňu slyší. A hoře valí se jeho srdcem jako vody řečištěm Volhy se valí: velké, mocné hoře. Pravda, nežije špatně chauffeur v Moskvě. Rubly v kapse zacinkají a s rubly nikdy nejsme sami. Ale v den památný nebýti Kozulinova, nikdo by si byl nevzpomněl

na něho. A fiflena Olga, ať horším slovem ji nenazveme, ho klame, pochybovat o tom nemůže; Soňa má pravdu. Vždycky v den památný dárkem na něho pomyslila, vždycky v den památný sama křesťansky promluvila; ikonu mu dala a kde že je ikona? Založena, zapomenuta. Jakže mohl založiti, jakže mohl zapomenouti?

Okolo ticho. Jenom Soňa mluví. Přivírá Makar oči: se zavřenýma očima lépe vidíváme. Napij se ještě, Makare Stremouchove! Každým douškem zřetelněji slyšíš. Pěkné mesto matička Moskva, pěkný je Kreml, pěkné jsou sady. Doma však touto dobou jabloň kvete, široká, dobrá jabloň, květy obsypaná. Kvete jabloň před okny mladého Makara a každý den jabloňový květ: a obsypána květy jabloň. Šťasten budeš, Makare, lehce budeš šlapat zemi, lehce v zemi usneš!

A zde nešlape lehce zemi, zde jako chauffeur lidi vozí. Rychle ujíždí, s větrem uhání; je-li však lehčí a šťastnější jeho srdce? I lidé, jež vozí, jsou nějací rozmrzelí a zlí; mají vždy na spěch a přece vždy zmeškají: štěstí honí, nikdy však nedohoní. Tisíce verst možno ujeti a není duši lépe. Posléze Olga, fiflena, nás zradí. Děvko! Kdyby v den kterýkoli to bylo, ale v dnešní

den? Děvko! Za blázna máš Makara Stremouchova, aby nevěděl, proč jsi se zapřela?

Ale — zde Makar Stremouchov posílil se mocným douškem — což je tak nemožno vrátit se domů? Daleko odtud ovšem spí rodné městečko; ale při rychlé jízdě ani Sibiř není daleko. Vždyť je jasno, že prst boží ve všem. Ne nadarmo pohostil jej Kozulinov. A když prst boží, jak nepochopit? Jabloň uvidí květy obsypanou; rodiče uzří milované; a se Soňou, holubičkou, se potká. Políbí se, pomilují se. Bolelo srdce, holoubku? Ale také mé srdce bolelo. Hoře jsem způsobil, hoře jsem nosil; žalno mi bylo bez tebe, Soňo. Ale to vše bylo a není už: nyní jsem zde a s tebou. Neodejdu už. Prokleto dláždění Moskvy, prokleta cizina nevlídná! Proklety děvky bez citu a studu! Sedněme pod jabloň, duše milá; sedněme, pohovořme, potěšme se. Ze všech jsi nejlepší, ze všech jsi nejkrásnější; ikonu tvou vyhledám, políbím, poceluji; a Soňu políbím a poceluji. Soňo!

Makar Stremouchov vzdychl hluboce. A připadlo mu, že vzdech mu odpovídá. Pravda, dlouho neuslyšel tohoto vzdechu. Ale dnes jemný jest a srozumitelný.

Makar Stremouchov dopil vodky. Nyní byl jeho úmysl pevný. Pojede. Domů pojede.

A již se má Makar čile k dílu. V tichu nočním motor pracuje; náhle se rozjede čile do dálky vůz. Tef! Tef! Chauffeur jede, pasažerů nemá; ale nikdy nebylo tak veselo Stremouchovu, vezl-li pasažera. Rychle, rychle, ku předu!

Kam jedeš, Makare Stremouchove? Rodičové čekali, holoubci siví. Ale tomu dávno už. Nečeká už nikdo v rodném tvém domě. Nevyhlédne z oken dobrá tvář, třeba scvrklá a suchá. Rodiče čekali, dočekali se; lehký jim hrob.

Kam jedeš, Makare Stremouchove? Soňa tě čekala, děvče jako květ. Nejkrásnější byla ze sedmi, kterým jsi manželství sliboval. Oči se zahleděly a sluníčkem led roztál. Ale daleko odnesla tě touha. Sluníčko vyšlo a marně hledalo Makara Stremouchova: po jiných pěšinách chodí, jiné růže nosí. Sluníčko, nezastihne jej tvůj paprsek. Ale, třeba odešel Makar Stremouchov, sluníčko sluníčkem zůstalo a ledy jím roztály. A nyní Soňa, sluníčko tvoje, jinému patří, jinému děti rodí, muži pravoslavnému, ševci Kuzmovi.

Kam jedeš, Makare Stremouchove? čekala tě jabloň, květy obsypaná. Před okny rodného tvého domu stála, do oken se dívala: každý tvůj den byl jabloňový květ. Krásný byl život. Krásná byla budoucnost. Krásný byl svět. Ale není už

jabloně před okny rodného tvého domu; jabloň každého roku květy obsypanou porubali. Jabloně porubali, domy nastavili. Ani z oken rodného domu nevyhlédneš, jako jsi vyhlédl před lét{y}.

A přece jedeš, Makare Stremouchove: daleko už mizí tvůj automobil. Tef! Tef! Sedíš, úsměv na tvé tváři hraje, veselou písničku si hvízdáš. Krajiny míjíš, zrakům ulétáš; líto mi tebe, Makare. Nikoli tvé jízdy: veselá je tvá jízda. Hlasy rodných z blízka slyšíš, sivá hlava k hlavě se chýlí; i Soňu slyšíš, ikonu ti nese v památný den. Krásnější je nežli byla, nade všechny lepší a krásnější. A také jabloň jasně vidíš, jabloň, nad niž není v celé širé Rusi!

Veselá tvoje jízda, Makare Stremouchove. Krajiny míjíme, zrakům ulétáme! Veselá každá jízda! i chodci, ku předu kráčejícímu, veselo. Veselá jízda, veselá chůze; smutno pouze dojeti a dojíti!

VIII

ŠPENDLÍK

Klopýtáš-li, a sebe více-li klopýtáš, doklopýtáš bůh-li s tebou. S Kozulinovem a jeho hosty byl bůh.

Když se však vyklopýtali ven a v domovních dveřích za nimi zarachotil klíč, rozhlédli se vyšedší trochu zmateně. Stáli před domem, ale policejní automobil tu nestál.

Protřel si oči každý z tří policejních úředníků. Kde že je Makar Stremouchov?

Zasmušil se opět Zacharov.

„Pil, holoubek.“

„Vodu?“

„Vody jsme popili my; ale jeho zmizení vodkou páchne. Odkud vodka? Od tebe ne, Kozulinove! Ale přece tu vodka. Znám Makara: popije a zablázní. Jistě nyní do „Pantaše“ zajel, ne-li do „Mavritanije“.

Bylo před svítáním. Ptáci počali se ozývat. Domluvil Zacharov, stáli tu v trapném a bezradném mlčení. Filosoficky řečeno, nezáleželo na policejním autu; přece však byla tu nemilá okolnost.

„Líto mi tebe, Kozulinove,“ ozval se Jegoryč. „Z rozkazu carova v automobilu měli jsme tě přivézti; nyní však tu není automobilu. Ale rozkaz carův zůstává rozkazem. Hej, izvoščíku! Není tu izvoščíka? Není. A přece v Moskvě matičce tolik izvoščíků, kolik písku v moři. Ovšem: svou povahou neštěstí jsou kameny. Hle, zatčen jsi v noci pro vraždu otce šedovlasého. Prvý kámen. Nyní však chybí automobil i izvoščík. Opět kámen. Jaký bude kámen třetí?“

Teskliv̌ě zadíval se Kozulinov do špinavých vln Moskvy. A jak řeka plynula, podivná se Kozulinova zmocnila bolest. Sáhl do náprsní kapsy a vytáhl útlé, elegantní etui. Zahořekoval.

„Pravdu jsi měla, duše milá!“

Zacharov zadíval se na Jegoryče, Jegoryč na Potuchina. Nechápali. Ale Kozulinov dále hořekoval, pozdvihnuv záhadný předmět k ústům, jakoby ho chtěl pocelovat.

„Došlo na tebe, holubice moje!“

Významně pokynul Jegoryč hlavou.

„Třetí kámen: zbláznil se!“

Potuchin se rozveselil. Pomátl-li se Kozulinov na duchu, i jeho řeči před tím byly řeči choromyslného. Aňutko, spi klidně! A rozradostněn touto myšlenkou, bodře poklepal na záda Kozulinovova.

„Brachu, co máš?"

Kozulinov nebyl však schopen pro pláč slova. Němě pozvedl rozevřené etui, v němž na pěkném polštáříčku cosi bylo zabodnuto. Potuchin poznal špendlík. Pokynul hlavou ještě významněji, nežli Jegoryč. Ale Kozulinov zatím znovu zahořekoval.

„Běda mi, matičko! Ve chvíli neblahou jsi mne porodila!"

Nyní také Zacharov a Jegoryč zadívali se na špendlík, který Potuchin vytáhl celý z jeho úkrytu. Ale ani bystré jejich oko nedovedlo vypátrati příčinu Kozulinova hoře. Špendlík byl jako miliony jiných špendlíku. Ovšem, řekl si Zacharov, možno, jak praxe soudní ukazuje, užíti k zločinu předmětů mnohdy nejnepatrnějších. Různé jsou nástroje vražd. V jeho praxi vlastní objevovaly se jehlice; i jehlu možno v jedu namočiti a způsobiti otravu. Byl to případ Číňana z Kitajgorodu. Ale jak se jmenoval ten Číňan? Marně si lámal Zacharov hlavu. Jméno Číňanovo

ostatně bylo lhostejno; Zacharov upřel svou pozornost raději k přítomnému zločinci.

„Poplakal jsi si, Kozulinove; dobrý je pláč. Uleví. Nyní však také svědomí svému ulev. Co to máš v ruce?“

Pomalu a slavnostně jaksi odpověděl Kozulinov:

„Špendlík.“

„Ovšem že špendlík, všichni vidíme, že to špendlík. Ale není zvykem nad každým špendlíkem zaplakat; pověz nám tedy, proč jsi zaplakal. Odkud máš špendlík?“

„Od ženy nebožky.“

„Proč tedy plakat nad špendlíkem? A proč nosit jej při sobě noc i den?“

Kozulinov neodpovídal dlouho; tak dlouho, že si opakoval Jegoryč: „Třetí kámen.“

Ale Moskva vlny své daleko nedonesla, když Kozulinov se ozval těmito slovy:

„Oj hoře, hoře, proč jsi mi přišlo? A ty, srdce, proč jsi se rozpomnělo? Dávno je tomu, lidé pravoslavní! Dávno tomu a přece jako dnes. Sedím s ženou před večeří a nevím, proč teskno. Jí je teskno, mně je teskno. Jakoby protivná moucha hlavu stále obletovala: zaženeš ji a přece se vrátí. A tak se mrzíme pro ledajakou pří-

činu. Ba není vlastně příčiny k zlosti; ale je to zlost."

Poťuchin zakroutil si kníry.

„Druhá vražda," zašeptal. „Přitěžuje si."

Zacharov nepromluvil ani slova. Naslouchal napiatě vypravování Kozulinovu.

„Zlost zlý rádce," mluví Kozulinov. „Ledacos řekneš, ledacos učiníš. Zlost přejde, slovo uletí; čin však zůstane."

Poťuchin nakroutil si opět kudrny.

„Druhá vražda. Zcela určitě je to druhá vražda."

„Čím jsme se mořili, nevím; zlý to byl však večer. Zdá se ženě, holoubku drahému, dušince milé, jakoby nebylo většího lotra nad Kozulinova pod božím sluncem; a zdá se mně nešťastnému, že není horší a nepříjemnější ženy. A tu se leccos řádně a včasně řekne a učiní; náhle však ustoupí zlost ženina a přijde na ni smutek. Před okamžikem ještě louskáček na ořechy na čelo mi hodila. Ale uhnul jsem se a louskáček vletěl do zrcadla. Střepy sypaly se na podlahu. Snad tento zvuk zlost ženinu utišil; náhle lítost ji přemůže, zaslzí měkce a odběhne. Myslím si: vzdory. Odběhni si, však přijdeš. A taková jsi tedy lítice: louskáčkem do mne! Sedím a dívám se na rozbité zrcadlo. Zrcadlo stojí tolik a tolik

rublů, počítám; na štěstí byly dnešní obchody dobré. Louskáčku, doufám, nic se nepřihodilo. A tak sedím a počítám, tu však žena drahá se vrací. Nikoli však vzdorovitě, jak jsem čekal; tichá jako beránek, něžná, skromná, dobrá. Jde ke mně; hledím na ni přísně. Jen co pravda louskáčkem po mně hodila a jen tak tak jsem se uhnul. Ale jak na ni přísně hledím, zapláče a cosi do ruky mi strká. Vida, řeknu si; louskáčkem na hlavu hodila a nyní cosi do ruky strká. Co to? Něco malounkého. Špendlík."

Poťuchin nakroutil si potřetí kudrny.

„Nyní to přijde," zašeptal.

„Špendlík, lidé dobří! Nechápu, nerozumím, na ženu se podívám: a co, louskáčkem jsi hodila a nyní špendlík? Ona však jako beránek, slzy v očích má a jenom tiše šeptá:

„Nezlob se, holoubku! Tímto špendlíkem mne jednou hrabat budeš!"

Rukama okolo hrdla mne vezme, slzami tvář mi zalije. Nu, víte, žena! Louskáčkem na hlavu hodí a zapláče a líbá. A od těch dob špendlík při sobě nosím, nikdy neodkládám. A proto mi tak smutno bylo: vzpomněl jsem si. Pravdu měla, dušinka dobrá!"

Poťuchin stěží skryl své zklamání. Po několik vteřin bylo opět ticho.

Pak se ujal slova starostlivý Jegoryč:

„A hrabal jsi, Kozulinove?"

Kozulinov upřel naň nechápavý pohled.

„Hrabal jsi špendlíkem, Kozulinove?" opakoval starostlivý Jegoryč.

Kajícně sklonil Kozulinov hlavu.

„Nehrabal."

Zamyšleně pohladil si Jegoryč bradu. Po té řekl káravě a hlasem dojetím chraptivým:

„Pochybil jsi, Alexeji Iványči Kozulinove! Aspoň něco málo měl jsi hrabati!"

IX

CESTA

Kde že tě chandra trápí, dobrý Poťuchine? Kde že, na Aňutku vzpomínaje, knír sobě kroutíš? Zda v kartách opět prohráváš, milý Jegoryči? Kameny neštěstí kde že se na tebe valí? A ty, filosoficky hloubavý Zacharove, kterou že nohou dnes vstáváš? Daleko, daleko vaše milé tváře; daleko Moskva špinavé vody valí, daleko stojí Kreml, kam jsme vždy tolikráte a to vždy Spaskou branou vstupovali. Ne dosti, že Kozulinov z kolejí svého života vyšinut v nevlídném voze nevlídného vlaku nyní sedí, nevlídný člověk sedí po jeho boku, nevlídně jeho bodák se leskne: pozor, kupče, ostrý to bodák! Malá je dušička v Kozulinovu. Vlak uhání, neznámo kam. Kraj země přejedeš: pole, lesy, pastviny mineš. Tu se říčka na okamžik zaleskne. Jedeme po železničním mostě. Vousaté tváře stráží se mihnou: oj, také tato stráž má ostrý bodák! A v oka-

mžiku mizejí vousaté tváře, most a říčka. Ves mineme; ženy před chalupou stojí a hledí na vlak; ubohá ves, ubohé ženy! Muži jsou daleko, za cara bojují. A ženy hledí a hledí: poveze-li je už domů vlak? Hledí, nedohledí se. Do stanice vlak přijíždí; zase stráže vousaté, zase ten bodák. Vlak staví: lidé vstupují a vystupují. Kdo že je vítá, vystupují-li? Kdo že se loučí, vstupují-li? Roušku má Kozulinov před zrakem; Těžko oči rouškou pronikají. To, co dobře a jasně vidí, je, že po jeho boku sedí nevlídný muž. Bodá jej svým pichlavým zrakem, jakoby tím lesklým bodákem bodal. Kozulinovu teskno, přetesknо. Chtěl by se ptát. Má však strach z nevlídných očí. Zeptáš se a bodákem tě skolí!

Ani konce nemá jízda, je-li v srdci úzko. Vojáci vedle jedou. Také pro ně krušná to jízda. Ale zpívají si aspoň. Chvílemi tak hlučně zpívají si, že jednotlivá slova písně i Kozulinov slyší: Přišel rozkaz od baťušky, baťušky cara, aby táhla do Haliče naše armáda! Slyší Kozulinov a chápe: také ty do vozů vtlačili, také těm neznám je cíl; ale pějí si aspoň, tísni přece uleví. Kdežto on, Kozulinov, kolik už přečkal takových vozů něm. V jinou stranu se daly, zpěváky odvezly; a Kozulinov s nevlídným průvodcem stále jede a mlčí. Při každé stanici šeptá si ulekán:

tedy zde? Při každé zastávce zadívá se na průvodce. Ale ten sedí stále zamračen a slova nepoví, nepovstane. Bude to ještě dále. Jede Kozulinov do Sibiře? Sibiř dobrá země, i v Sibiři žíti možno. Ale nechají jej pod boží oblohou? A vrátí se někdy ze Sibiře? I tací byli, kteří se vrátili, i tací, kteří se nevrátili. A jakže zpíval sestřenec Ilja, student divoch, pohoršení všech příbuzných a celého kozulinského rodu?

„Do Sibiře odsoudí-li,
ožením se s Tatarkou.“

Nezná a nemiluje Kozulinov veršů; kupec moskevský kupcem zůstane. Třeba jiného cos počítat nežli slabiky. Ale verše Iljovy utkvěly Kozulinovu v hlavě jako něco zvláštního a podivínského. Ožením se s Tatarkou! Proč právě s Tatarkou? Dosti po Rusi dobrých a pravoslavných žen. A nyní básník řekne: s Tatarkou se ožením. Nu, básník. Či také byl to carův rozkaz? Vůle carova, řízení boží; car-li káže, i s Tatarkou se oženíme. Ale je vůbec vůle carova, aby on, Alexej Iványe Kozulinov, žil? Snad že ne pouze Sibiř, ne pouze Tatarka jej čeká. Možno, že vůle carova a soud boží, aby zhynul. Vždyť, tak si nyní připomíná, otce šedovlasého zabil, na kusy rozsekal. A nyní je válka, přísný

je soud, nenadáš se, hlavy pozbudeš. Na příklad Vorobcova vzpomeňme! Vorobcov kýchl při slavnostním průvodu u Kremlu, který přišel se modlit za zdar ruských zbraní. Bohatýrsky kýchal Vorobcov, že zdi Kremlu se otřásly. Ba, pravdu řekněme, ze všeho, co Vorobcov činil, největší rozkoší bylo mu kýchati. Na všelicos jsou lidé pyšni; Vorobcov byl hrd na hřmotnost svého kýchání. Slavík pěje, Vorobcov kýchá. Lid se obrátí; ať slouží ku zdraví, volá s kozlíku izvosčík. Doktor tudy kráčí: Máte zdravé plíce, chlapíku, řekne. Nataša, dcerka hokynáře Patrikejeva, z plna hrdla se směje. I ten smích lichotí Vorobcovu. Přijímá jej jako hold. Slavík pěje, Vorobcov kýchá; což je to hřích? Nuže, toto se přihodí. Při slavnostním průvodu Vorobcov kýchne. Popové se ohlédnou, archimandrita se ohlédne; ale také gubernátor se ohlédne. Znamení dát netřeba; ohlédne se, pochopové skočí. Vorobcov je v pasti, štulců se mu dostává. Vorobcov zaražen hledí na pochopy: kýchl, pravda; ale tolik let po Moskvě nerušeně kýchal. A nyní jej zatýkají, před soud ženou. Stojí před soudem Vorobcov a bledne: soud zlé je slovo. Nikdy ještě nebyl před soudem. A jaký to soud! Vojenský soud; jenerál předsedá soudu. Táže se jenerál Vorobcova: Proč jsi kýchal? Vorobcov

ani nedutá. Vždyť věc je prostinká, nic na ní není: slavík pěje, Vorobcov kýchá. Usmál by se žalovaný, kdyby vhodné místo bylo k usmání. Ale takto není mu do smíchu. Co říci, jak říci? A tu jenerál zhurta do něho: Známe tě, ptáčku! Takový jsi cara poddaný: na ruské zbraně kýcháš! Ale budeme záhy hotovi se zrádci: kýchl jsi a už nekýchneš. Hotovo, rozsudek napiš, písaři: bude oběšen. Ztuhne Vorobcov, nohy se pod ním třesou, ale písař píše: bude oběšen. Nu, žert, ošklivý žert; ale proč tak ošklivě žertuje jenerál? Dopsal písař, Vorobcova odvedou. Je v komůrce dobře zamřížované, ve dveřích okénko, za dveřmi stráž. Neunikneš, Vorobcove! Ale Vorobcov vůbec by nemohl utíkati: příliš se mu třesou nohy. Ošklivý žert! A tu popa přivedou. Zpovídej se, hříšníku! Ale Vorobcov hledí tupě a nechápe: je to žert? Ale pak je to ošklivý žert! Je to skutečnost? Ale jaká by to byla skutečnost? Vždyť nikdy slova zlého neřekl o caru; daně platil, hluboko se ukláněl. V poctivosti trávil svůj život. Kýchl; což je to hřích? Slavík pěje, Vorobcov kýchá. Ale pop nechápe též; je tu odsouzený, který bude za chvíli oběšen; zatvrzelý hříšník to, pečínka pekelná! Čas tráví, zpovídat se nechce, pomodlit se. Na spásu duše pamatuj, hartusí nakvašeně pop. Písmo svaté

cituje, do duše mu promlouvá; ale což je tu nějaká duše? Je tu jen strašná hrůza, strašná otázka: takové-li právo, že jej zabíjejí? A proč jej zabíjejí? Odvrátí se pop od pečínky pekelné; marná jeho řeč. A tu již přicházejí pro Vorobcova. Nevzpírá se, nebrání; jenom tupě očima se táže. na nádvoří pěkná šibenice: kat a jeho pomocník stojí u ní. Posledně jsi kýchl, Vorobcove!

Tak Kozulinov snil; on, který nikdy neznal než cifry a zisk, on, který nikdy necítil s nikým, vidí nyní jasně utrpení cizí. Nedávno, pravda, četl v Birževských Vědomostech: Vorobcov odsouzen a oběšen pro velezradu. Četl, noviny podložil; kdo je to Vorobcov? Co Kozulinovu Vorobcov? Pak večer ve společnosti lidé hovoří. Táže se někdo: Vorobcov oběšen; ale jaká byla ta velezrada? Kterýsi pán, známý svými styky s úřady, usměje se a praví: Kýchl. Dost. Kýchl. Umřel. Mluví se o jiném. Ten mluví o obchodě; onen o ženských. Kroniku skandální rozebírají. Syn šel na vojnu, kdosi říká; ale jiný pět už synů na vojně měl, dva z nich padli. Mluví se o všem; na Vorobcova se zapomnělo. Kdo je to Vorobcov?

Až nyní Kozulinov ví, kdo to Vorobcov. Nikdy s nikým necítil; dobře obchodoval, ale což lze se soucitem dobře obchodovat? Nyní však sám

strašnou úzkostí trýzněn, chápe muka Vorobcovova. Vorobcove, bratře můj! Líto mi tebe!

Ale kupec moskevský, třeba lítostí pojat, kupcem zůstane. Nemyslí už na bratra Vorobcova, na jeho utrpení a konec; na sebe pomyslí; Smrt, věru, strašné slovo; ale nejstrašnější *naše* smrt. A Kozulinova snad smrt čeká u cíle. A není tu lidské bytosti, které by se svěřil se svou hrůzou. Neboť lze mít za lidskou bytost vojáka, který jej hlídá? Ten zamračený muž s lesknoucím se bodákem a pichlavýma očima málo vábí k zpovědi. Nedozpovídal by se Kozulinov.

Tu má však kupec kupecký nápad; ještě zbylo kdesi jaksi několik rublů. Rublík sem, rublík tam; všude je u Kozulinova nějaký rublík. Rublík, pořekadlo praví, trnu osten odnímá. Hledá Kozulinov; štěstí, že mu ruce nesvázali. Pokradmo po kapsách kupec rubly sbírá, obálku vytáhne, rublíky do obálky vloží. Známo, že rubly v obálce lepší vzhled mají nežli bez obálky; jaksi nevinnějšími připadají. Vždycky při sobě Kozulinov obálky míval.

Až potud Kozulinov mohl jednat klidně; nyní však veta po klidu. Strašně je kupci. Což rozzuří-li se nevlídný voják, na předpisy vzpomene? Možno i nabídkou urazit. Nevěří Kozulinov —

kupec kupcem zůstane — že by nevlídný voják vůbec nebral; ale kolik bere?

Muka Kozulinovova jsou však příliš krutá; buď jak buď, zkusí to. A již Kozulinov třesoucí se rukou obálku na lavici nesměle klade. Po očku na zamračeného průvodce se dívá i vidí, nevidí, vezme, nevezme? Průvodce je neproniknutelný a přísný. Dopis leží na lavici. Úzkost Kozulinovova roste; je to odmítnutí? Neproniknutelný průvodce na telegrafní tyče se dívá; nevidí, toť jasno, ani Kozulinova, ani obálky. Strašno Kozulinovu viděti výraz jeho očí; stále je krutě neproniknutelný. Oči hledí na telegrafní tyče; ale tu náhle ruka — jak možno, aby tak vlídná ruka patřila k tak přísným a zlým očím? — sahá po obálce. Ruka dopis vezme, znalecky ohmatává. Pak, v koutku pravého oka, zamžiká to přívětivěji; a brzo obě oči hledí smířlivě ven na telegrafní tyč. Ruka s očima se dohovořivší zastrčí a schová rublíky a vrací Kozulinovu obálku.

„Zapomněl jste tu něco.“

„Nepotřebuji,“ praví tiše Kozulinov.

„Já také ne,“ dí zvlídnělý průvodčí.

A vyhodí obálku oknem.

Vesele obálka vyletí; chytí ji vítr, zanáší. O

křoví se zachytí, s křoví uletí; zatím však uhání vlak dále poli, lesy, stepí. Ale lehko je nyní Kozulinovu: dobrý, vidí, jede to po jeho boku člověk.

X

MOUDROST AGGEJE PETROVIČE

Nakloní se Kozulinov k člověku dobrému; bodák má, pravda, dobrý člověk, ale také ten méně už nyní Kozulinova děsí.

„Holoubku," šeptá kupec. „Holoubku, muži pravoslavný... jak že se jmenuješ?"

„Tak: Aggej Petrovič."

„Daleko tvůj domov?"

„V Simbirsku. Vzdálená to gubernie."

„Ženu máš? Děti?"

„Ženu hodnou. Děti hodné. Čtyři."

„Jsem Kozulinov, kupec moskevský. Alexej Iványč Kozulinov. A kam že, milý můj, jedeme?"

Zadumal se člověk dobrý, Aggej Petrovič.

„Pověděl bych, sám však nevím. Přejal jsem v Moskvě vězně. Vezu jej. Kam? Až přijde rozkaz, někdo jiný vězně převezme. Kde? Kdy? Nevím. Líto mi tebe, kupče Kozulinove."

„Často tak jezdíš?“

„Často. Vozit nutno. Léta už vozím; všelijaké jsem doprovázel. Mnoho jsem viděl.“

„A co se stane s těmi, které vozíš?“

Aggej Petrovič pokrčil rameny.

„Předám. Nevím. A s očí sejdou. Přihodí se, že nikdy už se nepotkám pod boží oblohou s těmi, které jsem vozil. Ale také se přihodí, že uvidím. I takové znám historky. Kdysi, dávno tomu už, vezl jsem človíčka. Smutně se tvářil, hlavu věsil. Stár nebyl: sotva že mu vousy vyrážely. Nu, student! Lehkomyslná je mladost. Nyní jedu a ručím zaň. Pozor, holobrádku. Ale studenta nenapadne ani utíkat. Sedí a dumá. Pak se vzpřímí, zamračeně sedí; což ti Rus patří, chlapče? Roupy přejdou, zkrotne. Podívá se a měkce se optá: co se mnou udělá car? Hovořit s vězněm zakázáno, pravda. Ale ten tak lítostivě nyní hledí. Inu, hlavičku ti nepohladí, odpovím mu. A on zas schlíple sedí. Zželelo se mi nebohého: hlavu nevěs, říkám mu. Car se rozhněvá, car se utiší. Proměnlivé je počasí v dubnu; a tak i proměnlivo štěstí. Dnes do žaláře tebe vezou, do Sibiře, do dolů. A zítra ministrem třeba budeš. Jak by to se mohlo stát, otáže se vězeň. Vždyť já špatně mluvil o caru. Špatně jsi mluvil, pravda; přijde čas, kdy lépe

mluvit budeš. Řeč se mluví, voda plyne. Car carem zůstane i při tvé řeči; ty však dnes vězněm jsi a zítra gubernátorem. Jak, optal se znovu. Povím ti, jak: zamiluješ si cara a car si tebe zamiluje. Zamračí se, divně hledí, hlavou vrtí: Co to o mně pravíš, Aggeji Petroviči! Já a cara si zamilovat! Cara! Carství! Nevíš, kdo jsem? Usmál jsem se holobrádkovi, jak náhle drápky vystrkuje! Z těch jsi, pravím, kteří mluví pobouřlivé řeči. Proto tě vezu. Ale cara přece můžeš si zamilovati. Nevrť hlavou, nekruť sebou, oči nekul: neplatí to na Aggeje Petroviče. Mlád jsi, světa neznáš. Ale moje matička, které dej bůh lehké odpočinutí, říkávala nám dětem: Odříkaného chleba největší krajíc. Smějí se děti: cože to matka povídá? Odříkaného chleba největší krajíc! Nejsou to směšná slova? Ale děti dorostou a nesmějí se už. Také ty dorosteš. Poznáš, že car není tak špatný, a car pozná, že ty nejsi tak špatný. Zalíbení v sobě najdete a ty ještě ministrem býti můžeš. Dokud dýcháš, nic není ztraceno. A co myslíš o holobrádkovi, Kozulinove? Zamračí se, uraženě se tváří, jakoby na kuří oko mu šlápl. Nemluví, ani slůvkem už nepromluví! Nemluv si, mně není potřebí řeči. Třeba-li, rok nepromluvím. Vše má svůj čas: i řeči, i ticho. A tak jsme jeli, až přišel rozkaz

předat. Předám a sám domů jedu. Ještě se za ním z vozu ohlédnu. Vedou jej dvorem: on hlavu vzhůru, očima koulí. Řeknu si: Vida, takovou má hlavičku. Není však po Rusi hlavy, která by nezměkla. Jdi si, přestaneš očima koulet! Mnoho jsem vezl už takových. Všichni přestali. Zmizí. A já nepomyslím na něho. Jakž myslit? Tolik jsem jich vezl! Všemu zvykneš: zvykl-li si však, hlava jako hlava. A tak nedávno po Moskvě kráčím. Zamyslil jsem se jaksi. Léta jdou a nemládneš. Žena tu a čtyři děti. Jdu po ulici, přemýšlím. Těžký život! Pět hladových krků doma čeká. Krků dost, rublů málo. A denně vše se draží. Co jindy za rubl jsi koupil, dnes třemi rubly zaplatíš. Vše zdražilo, čest je pouze stále levná. A nač také třeba cti? Miliony beze cti žily. Miliony beze cti žijí. Miliony beze cti budou žíti. Za čest ani vodky dnes nekoupíš. Jdi po ulici: děvku za děvkou potkáš. Ale nejsou muži děvek lepší. I tací se najdou, kterým by děvka do tváře naplila. Proč právě já, věrný boží i carův služebník, to měl bych míti, co celá Rus nemá? Proč u hříšné pýše a nadutosti jinak bych žil, než dědovi, otcovi rozenci? Souzeno u nás beze cti žíti; nezapomeň pouze v Kremlu se pomodliti. A zatím co uvažuji, lidé se shlukují. Podívám se: není to atentát? Bystře

jsem vše prohlédl, není však atentátu. Klidně jede kočár. Pěkný kočár: nezamítl bych takového kočáru. Pár pěkných jiskrných koní jej veze. A lidé dívají se za kočárem. Tu náhle vzhlédne v kočáru tvář: čí tvář, myslíš, že jsem zahlédl, Kozulinove? Toho, jenž mluvil špatně o caru; toho, jenž očima koulel a pěsti svíral, když jsem řekl: i cara si zamilovati můžeš, i car tebe může si zamilovati. Hledí ven, ale ne už schlíple a sklesle. Pyšně jako páv vyhlíží. Nu, zapomněl jsi, ptáčku, na svou klec? Zapomněl jsi na moudrá slova Aggeje Petroviče? Kočár s větrem o závod uhání. Vedle mne stojí vážený muž, který smekl, když vyhlédl pán v kočáře. Smekl a ještě stojí s holou hlavou: kočár daleko, ale on stále smeká. Smeká, zná jej tedy. Zeptám se jej slušně: Račiž prominout prostému člověku, Prevoschoditelstvo. Ale kdo že byl pán, pro kterého ráčil jste smeknout pěkný váš klobouček? Pohlédne na mne svrchu, jako by chtěl říci: Chlape, takového-li neznáš? A pak cedí zuby: „Je to jeho excelence, ministr vnitra, Petr Leontjevič Patolizalov!“ Což jsem neříkal tehdy, že i ministrem může se stát? Usmál jsem se. Ale pán nasadil posléze klobouk na hlavu a zamračil se na mne: čemu tu se smát, ptá se. Neodpověděl jsem mu; bylo tu s jedné strany

čemu se smát, naproti tomu však smáti se opět neradno. Uklonil jsem se a řekl jsem: To je má choroba, Prevoschoditelstvo. Při srážce vlaku u Kiševěva se mi to přihodilo. V tváři mi to cuká, že až za smích to pokládávají. Odvrátí se, odchází; a tu teprv mohu se usmát: neboť bylo tu čemu se smát."

A dobrý muž hlučně se zasmál. Kozulinova nedovedl však nakaziti. Student, pravda, ministrem se stal; ale což ti, kteří ministry se nestali?

Aggej Petrovič dosmáv se pohleděl na Kozulinova. Sám nyní se optal: „A co ty, molodče, jsi provedl, že tě vezu?"

Zarazil se Kozulinov.

„Nevím. To jest, otce šedovlasého jsem zabil. To jest, Zacharov, Jegoryč a Potuchin pravili, že jsem zabil otce šedovlasého. Já však o ničem nevím. Ale děje se prý tak, že zabiješ, ani nevěda."

„I to býti může. Vědomě otce bys nezabil. Nermuť hlavinku. Peněz-li dost, ze všeho se vysekáš. Také jsem takového vezl, dávno-li tomu? Státu dodával, peníze vydělával. Ale co dodával! Revise přijde, čte: tolik a tolik tisíc plášťů. Kde jsou? Jdou k dodavateli. Pokrčí rameny. Co dělat? Rozkaz přijde a vezu jej. On

však říká jediné: nepřátelské ponorky na Volze torpédovaly. Ptají se: kde jsou boty, tolik a tolik tisíc? On však stále jen svou hude: nepřátelské ponorky na Volze torpédovaly. Rozkatí se, cloumají jím: rozumu-li nemáš? A on jen svou hude: nepřátelské ponorky na Volze torpédovaly! Tu i štulců se mu dostane. Ale co bys řekl? Ne před soud, do blázince jej dali. Lékaři přišli, zkoušeli. On však jedině říká: nepřátelské ponorky na Volze torpédovaly. Tu podali dobrozdání, že je úplně blbý. Do blázince jej dali. Ale vím, že v blázinci nezůstane: peněz-li dosti, všechny dveře se otevrou. Radím ti, vyber si takové slovíčko. Já sám znám takové slovíčko: hučubuču teremtete pagát! Ať se tě na cokoli zeptají, ty jen jedině říkej: hučubuču teremtete pagát. Opakuj to slovo, kupče, abych viděl, pamatuješ-li si."

Kozulinov si povzdychl.

Zadíval se do stropu, na zem, do stropu, na zem. Po té začal:

„Hučubuču teremtete pagát!"

„I výborně!" řekl spokojeně Aggej Petrovič. „Pamatuj si ta slova: svět s nimi projedeš!"

Chýlilo se k soumraku. Kozulinov chtěl si ještě opakovat čarodějnou formulku, když vlak zastavil. Tentokráte však, tak to cítil, nebyla to

obyčejná zastávka. Tušení jej také nezklamalo. Přišel okamžik rozloučit se s Aggejem Petrovičem, mužem dobrým. Průvodčí vlaku přivedl sem policejní eskortu, určenou k odvedení Kozulinova. Aggej Petrovič, uslyšev kroky, ztichl ve výraz přísného klidu a napiaté pozornosti; vanul z něho přímo ledový a nepřístupný chlad.

„— — Nic se neudálo?“ tázal se policejní úředník.

Aggej Petrovič vzdal čest.

„Nic se neudálo!“

Neodepřel si však, aby, sotva se policejní úředník poohlédl, nezamrkal na Kozulinova. Také Kozulinov zamrkal.

„Hučubuču teremtete pagát!“ zašeptal, jakoby pro sebe.

„Cože?“ zahučel kterýsi z policistů a kopl Kozulinova.

Ale Aggej Petrovič dobře rozuměl.

XI

SPIRYDON NALYMOV

Spirydon Nalymov, vyšetřující soudce v místě, které z důvodů strategických nevhodno blíže označiti, byl muž ve věku nejlepším. Nejlepším věkem, obecnou mluvou řečeno, rozumívá se věk, který počíná už nestáti za mnoho. Spirydonu Nalymovu přinesl nesmírnou tlouštku, která opět v svých důsledcích stísnila jeho pohyblivost a čilost. Spirydonu Nalymovu nemilo bylo učiniti zbytečný krok. A ne pouze krok zbytečný, také zbytečný pohyb. S námahou pozdvihl ruku. Po pěti krocích byl udýchán; po desíti zmožen. Ale bylo-li vše u Spirydona Nalymova těžkopádné, nehybné, odpočinku dychtivé, neplatilo to o jeho duchu. Spirydon Nalymov nebyl muž všední. Nehybnost tělesnou nahražovala ohromná pohyblivost duchovní. Duch Spirydona Nalymova! Legendy kolovaly o něm. Rozřešil ně-

které případy očividně naprosto neřešitelné; přiměl nejzarytější zločince k úplnému doznání. Výborná konduita Spirydona Nalymova měla za důsledek, že těžké případy svěřovány výhradně jemu. Co mu bylo na prospěch, byla obrovská dobromyslnost nehybného tlusťocha. Každý, ovšem řídký pohled Nalymovův byl povzbudný a fidélní: Neztrácejte naděje, mluvil. Ruka se maně pokusila pozvednout; pohyb tento nebyl dokončen, ale právě v jeho polovičatosti bylo cosi svůdného a nedořečeného, co působilo suggestivně na mysl nejzarytější. Spirydon Nalymov nemiloval brutality. Vězeň, tak říkal časem, je člověk přirozenou povahou věcí stísněný a trpící; nač přidávati mu tísně a utrpení? Spirydon Nalymov dovedl si přátelsky pobesedovati s vězněm; vždyť, tak opět říkával, povaze lidské vrozena potřeba sdílnosti. A s kým příjemněji může si pobesedovati vězeň, nežli se soudcem vyšetřujícím? Kdo tolik má pro něho času a pozornosti? Jsou lidé, kteří pobesedují s vámi přátelsky, k slovu vás však nepustí. A pustí-li vás k slovu, poslouchají-li vůbec, na půl ucha poslouchají. Ne tak Spirydon Nalymov. Nalymovu nikdy neběželo o to, aby byl posloucháп; naopak, milo mu bylo a příjemno poslouchati. Ne snad, že by zaváděl řeč na otázky choulo-

stivé: ani slůvkem nedotkl se vašeho případu. Jse vinen, nejste vinen: vaše věc. Spiridon Nalymov, muž taktní, styděl by se na vás jíti tak zhruba a řemeslně. Družný hovor s vámi vede; a máte dojem, že nestojíte jako obviněný před vyšetřujícím soudcem, ale s milým druhem mile v saloně hovoříte; brzo-li už přinesou čaj? Očka Spirydona Nalymova, skrytá kdesi hluboko za vrstvami masa a tuku, hrají šelmovstvím, podaří-li se při nahodilém jich vyplynutí přistihnout jejich pohled. A jaké anekdoty umí on vypravovat! Některé hřmotně, nahlas, bodře se pochechtávaje; jiné — a nejsou to nejhorší z jeho anekdot! — tiše, tajně do ucha vězňova našeptává. Vždyť, jasně vězeň poznává, Spirydon Nalymov muž je stejného ducha, stejné víry, stejné nenávisti; vždyť on dovede najít tak ostrá, štiplavá slova! Pozvolna roztává led; na slovo přátelské přátelsky se odpovídá; řeč plyne, drahých vzpomene. Obrazy z minulosti se vybavují. Zachce se promluviti o všem, co bylo. A jak chovati nedůvěru k Spirydonu Nalymovu? Pobratříme se, postěžujeme si: hle, také Spirydon Nalymov jinam mířil a jinam dospěl; slabost to byla, nezapírá vyšetřující soudce, vstoupiti v službu carovu. Jísti se však chce a tak i po chlebě otráveném sáhneme, jiného-li není. Slzy vstoupnou

v očka Spirydona Nalymova: hle, jak se to vše stalo. Přijde Darja, modrooká Darja, hravé kůzlátko: ale kde je dnes její úsměv hravý a vábivý? Slzy oči zalily, slzy stále tekou. Co je ti? táže se Spirydon Nalymov. Darja neodpovídá dlouho; pak se vydere z jejího krásného, bílého hrdla několik namáhavých slov. „S bohem jdu ti říci," praví. „S bohem?" diví se Spirydon. „A kam jdeš?" „Do Něvy," odpoví temně Darja. A jak tu stojí, obraz shroucení a bídy, Spirydon Nalymov pochopí. Strašno však pomysliti: do Něvy! Jeho vinou do Něvy! A ona stojí tu bezradná a zoufalá. Nevyčítá, prostě mluví, jakoby už z jiných světů mluvila. „Což zbývá nežli do Něvy? Matka mne vyhnala. Jdi, tak mi řekla, k tomu, kdo ti vzal čest; ať ji vrátí. Ale vrátí kdo, co vzal? Muž užije, muž odejde, muž zapomene. Všichni jsou takoví. S bohem, Spirydone, přeji klidu tvému svědomí. Ale též bez přání klidu nepozbudeš." Darja mluví resignovaně; smířila se se svým osudem, ničeho už od světa ani od Spirydona nečeká; její s bohem zní měkce a bez výčitky a v jejím přání není posměchu. Ale Spirydonovi divno u srdce. Hrdlo to svírá. Vstane, Darju obejme. „Zůstaň!" prostě řekne. Darja vzchopí se, tvář se vyjasní: a takovým objetím, jakoby duše duši obejmout chtěla, Spirydona

obejme. Je to vděčnost a je to láska. Hle, obejme, ohnivě líbá, něžně mluví: Tedy přece miluje ji Spirydon! Na okamžik zasteskne si Spirydonovi: aby zůstala, službu carskou musí vyhledati. Těžko na to pomyslit; zbývá však jiná cesta? A zatím Darju znovu obejme, ohnivě líbá, něžně mluví: bude to hoch, či dcera? Hochu bude jméno Spirydon. Děvče budou zvát Darjou. Nebo Mašínkou po tvé matičce. Něžně mluví; a Spirydonovi Nalymovu sladko i bolno zároveň. Hošíka vidí, milou dcerušku; ale také carskou službu vidí. Tu si však řekne: i v carské službě možno zůstati člověkem. A není lépe, bude-li to on, na němž osud tolika ubohých bude záviseti? Vždyť i na takovém místě možno pro věc dobrou pracovati. Polák, Adam Mickiewicz jeho jméno, knihu napsal: Wallenrod se jmenuje. V službu nepřítele dá se Wallenrod, nepříteli tak dlouho slouží, až může pomstíti svůj národ potřením nepřítelovým. A což on, Spirydon Nalymov nemůže býti také Wallenrodem? Opatrně však nutno si počínati. Příliš brzo jinak důvěru carovu by ztratil; a tak on, Spirydon Nalymov, zde, mezi čtyřma očima, přátelsky může si s ním pobesedovati; jinak však, přítomen-li někdo třetí, přísně a úředně musí si počínati. Těžko žít, holoubku! A zatím už

i Spirydonek se narodil i Darjinka i Mášinka; a žena zase v naději. Tomu však Nalymov zvláštní význam přikládá; jeho žena je v naději, celá Rus je v naději: kéž dítě, které se zrodí, dočká se lepší a volnější budoucnosti, které otec se nedočkal! Tak mluví Spirydon Nalymov: a opět vyplynou z hloubky jeho očka. Kozulinov všimne si těchto oček, před okamžikem ještě rozslzených; a zdá se mu, že tato očka opravdu šelmovsky hledí. Ale jaké šelmovství? Vždyť přece soudce od srdce mluví?

Kozulinov chtěl by se zpovídati; otce zabil šedovlasého. Tu však si vzpomene, jak před časem společnost byla u něho. Hovořili, pili, veselili se: jak je vzdálen ten čas. A tu kdosi mluví o Nalymovu. Případ jakýs se stal, že zatvrzelého zločince k řeči přiměl; ne pouze to; také spoluvinníky našel. „Schopný člověk," řekl kdosi. „Všeho schopný; u nás lotr takovým říkáme," jiný pravil. A Kozulinov oček soudcových si vzpomene. Opravdu šelmovsky hleděly. Schopný člověk, nebo —? A tu na Aggeje Petroviče Kozulinov si vzpomene, na jeho moudrost. Která jsou ta slova, s kterými svět možno projít?

A Kozulinov vyhrkne:

„Huču buču teremtete pagát?"

Šelmovská očka zapadla kamsi; a objevují se rozmrzelá trochu, nevlídná očka. Jinak však rys se v tváři nezměnil. Mírně a přátelsky jako dříve hledí.

Hlavou pokyne.

„Simulujete," praví bodře. „A vlastně nejlépe je simulovat. Mnohým už to z bryndy pomohlo. Ovšem i v tom je ošklivá stránka. Simulovat možno, ale nepřesimulovat."

Zamyslí se.

Vzdychne:

„Vzpomínám na dobrého Grigorjeviče! Přesimuloval, bohu žalováno!"

Kozulinov nezná Grigorjeviče, ale tu už pokračuje Nalymov.

„Nebohý Grigorjevič! Neskončilo to s ním dobře. — Neznal jste Grigorjeviče? Mohu vám řadou fotografií posloužiti. Zde je sám Grigorjevič: milý člověk, toť je z každého rysu bodré tváře zřejmo. Prohlédněte si jen fotografii! Řada jich ještě zbývá; všimněte si toho úsměvu okolo rtů. Milý, sebeduvěřivý úsměv. Neublížíte mi, říká, mám svou zázračnou medicinu. Pik pek pak puk! Pik pek pak puk! Abyste porozuměl, to byla slova, kterými Grigorjevič odpovídal na všechny dotazy. Na cokoli jsem se optal, vždy

jen totéž odpovídá: Pik pek pak puk! Pip pek pak puk! Říkám mu: simulujete. Přímo řečeno, výborné je simulovat. Ale to vaše slovíčko se mi nelíbí. Radím vám vymyslet si něco lepšího. Mluvím, on však stále svou si hude: „Pik pek pak puk.“ Cestou úřední věc se bere. Grigorjeviče vyšetřují lékaři. A hle, zde tuto fotografii: slavný psychiatr Margylov Grigorjeviče vyšetřuje! Co platno! Stále jen svou hude. Pik pek pak puk. Znalci dobrozdání podávají: simulant! A zde máte zase fotografii: Grigorjevič před soudem. Zde vaší pozornosti doporučuji výrazy soudců. Nu, soudí, odsoudí, ježto káže car. Ale zde dvojnásob ostře zakročí. Neboť, přesně vzato, Grigorjevič šašky z nich si tropí. Což se domnívá, že někoho zmatou čtyři slovíčka: „Pik pek pak puk?“ Neradno soudce za blázny míti. Zde, hle, rozsudek se pronáší. Všechno mám po ruce: i film pěkný by to byl, na neštěstí nedovolují se takové filmy. A zde, hle, holoubku: povšimněte si, kam došel Grigorjevič se svými čtyřmi slůvky! Na popravu ho vedou.“

Zde očka Spirydona Nalymova, po delší dobu zmizevší v propast, opět se vyvalila na Kozulinova. Nalymov stále ještě se usmíval; ale očka se neusmívala, ačkoliv nyní v zřejmě dobrém rozmaru zatleskal rukama.

„Prohlédl jste si dobře? Fotografie je dokonalá. Všimněte si výrazu tváře Grigorjevičovy. Jistě už neříká: „Pik pek pak puk!“ Ale příliš dlouho to říkal. Zde se už Grigorjevič houpá; zde lékař zjišťuje smrt. Pohřeb Grigorjevičův. Také výborný snímek. A zde — což jste myslil, že je věc u konce? Zde snímek neméně dobrý; hlídač vdovu Grigorjevičovu a jeho sirotky ze hřbitova vyhání. Rozkaz úřední přišel: po pravdě přiznáno, chování jejich jevilo se nepřístojným. Smutek možno míti, vdova však Grigorjevičova a jeho děti jaksi na odiv jej stavěly. Úřady shledaly v tom úmysl pobuřovat a zakázaly vdově i sirotkům vstup. Konečně možno mrtvých na kterémkoliv místě oplakávati. A zde, hle, poslední snímek cyklu: Žena Grigorjevičova se oběsila. Úřady shledaly i v tom úmysl pobuřovací. Na cara jazyk chtěla vypláznouti. Prohlédl jste si dobře snímky? Na každý den takový uvidíš. Zde poslední snímek: děti Grigorjevičovy žebrají. Říkám si, že vždy milo viděti něco zdařilého. Čas to ukrátí. A vězni čas mnohdy tuze dlouhý. Ale radím vám, nechte čtyř slůvek. Je to rozhodně nešťastná číslice. Čtyři slůvka Grigorjeviče na šibenici přivedla. Škoda ho! I vás by bylo škoda! Nemáte, co byste se mnou sdělil, Kozulinove?“

A očka Nalymovova hleděla nyní přísně. I úsměv s tváře zmizel.

Kozulinovu stoupala krev do hlavy. Svíral bezděčně v ruce snímky Spirydona Nalymova. Jeho oči zahořely zlým ohněm. Chtělo se mu udeřit do tváře žoviálního dříve a nyní studeného vyšetřujícího soudce. Ale kupec moskevský kupcem zůstane: neudeřil, nezabouřil, vyrazil ze sebe pouze jako vítězným třeskem polnice čarodějná slova:

„Huču buču teremtete pagát!“

XII

DRUHOVÉ V UTRPENÍ: ABRAHAM RADNITZ, JEVREJ

„Dokud budeš šťasten, mnoho napočítáš přátel; přijdou-li zlé časy, budeš sám.“ Tuto melancholickou životní moudrost odnesli jsme si ze školní latiny gymnasijní. Avšak opět jednou skutečnost jiná byla, než si představovala školská moudrost klassiků: Kozulinovu nadešly zlé časy, sám však nebyl. Ovšem, od vyšetřujícího soudce Nalymova se navrátiv, sotva že zběžně prohlédl společníky své cely; seděl zničeně a bezútěšně na svém kavalci. Zacharovem, Jegoryčem, Petrovičem začínalo utrpení Kozulinovovo; ale Zacharov, Jegoryč i Poťuchin dobří lidé byli. Pak Aggej Petrovič přišel; pravda, s počátku nevlídný byl jeho pohled a jeho bodák. Ale, bohu buď dík, také on, dík Kozulinovově obálce, dobrým mužem se ukázal. Nyní však Nalymov přišel, otylý Nalymov s mžouravýma oči-

ma; a tento Nalymov prokleté snímky ukazuje, neblahou historii neblahého Grigorjeviče, který říkal: Pik pek pak puk. Okolo Kozulinova byla mlha, hustá a bílá jako zeď, neproniknutelná jako zeď. Kozulinov nesnažil se ostatně ani zdi této proniknouti; složil hlavu do dlaní a dumal a dumal.

Jak dlouho dumal? Kozulinovu nikdy to nebylo jasno; věčností to připadalo, nebyla však to ještě věčnost; vždyť ještě jakés takés světlo zamřížovaným oknem do nevlídné a nahé cely padalo. Prvé, čeho si Kozulinov všiml, ježto byl nucen si toho všimnouti, byl vysoký, protáhlý, hubený jevrej s mohutným vousem a pronikavýma očima; v dlouhém, volném kaftaně jevrej stál bezprostředně před ním a brebentil cosi, patrně už dlouho; ale nepozornost Kozulinovova nikterak jevreje neodstrašovala; brebentil dále a nyní už rozuměl Kozulinov, co brebentí.

„Pán potřebuje ikony? Pěkné mám ikony, zázračné ikony. Tak na příklad Matičku boží kazaňskou. Pěkná ikona, zázračná ikona. Mnoha vojákům jsem ji prodal. Lacino prodávám, spravedlivý bože.“

Kozulinov slyšel. Ještě však těžko bylo mu odpovídat. Mlhy na očích se rozplynuly; zůstala

však mdloba taková, že i ústa bylo těžko otevřít. Jevrej učinil malou pausu; po té pokračoval:

„Voják jde do boje, vězeň před soud. Oběma ikony třeba. Ochrání život i zdraví; voják vrátí se z války, vězeň z vězení. Bůh Abrahamův, Izákův a Jakobův mne zatrať, lhu-li; mnoha dobrým lidem mé ikony pomohly. Vesměs dobré, svěcené, zázračné ikony. Pět rublů stojí kus; ví bůh, že s prodělkem prodávám. Ani tak se mi však prodati nechce, jako svým bližním pomoci. Statisíce rublů jsem prodělal, statisíce životů zachránil. Pán mne nezná? Stará firma, daleko široko známá: Abraham Radnitz."

„Abraham rád něco," ozval se odkudsi posměšný hlas. „Mluv rusky, žide!"

„Abraham Radnitz," opakoval jevrej, vyrušiti se nedav, „stará firma. Radnitzové lihovar měli, kořalky vyráběli. Prima lihovar, prima kořalky. Tu však válka přišla. Car, jemuž nejpokornější sluha Abraham Radnitz věku přeje dlouhého, vodku píti zakázal. S bohem, vodko, s bohem, lihovare! Bůh Abrahamův, Izákův a Jakubův zlé časy na nás dopustil. Ale Radnitzové lenošiti nedovedou; vodku neprodáš, ikony prodáš. A tu zřídil jsem si velkoobchod s ikonami. Mám ikony všeho druhu, všech velikostí; i takovou, že stěnu celou pokryje, i takovou, která i v tvé kap-

se se ztratí. Mám ikony všeho druhu a všeho účinku; ikonu, která před koulemi chrání; ikonu, která chrání před bodákem. Ikonu, která chrání před nemocemi. A tu opět mnoho ikon nutno rozeznávat. Ikona je, která před cholerou tě ochrání, ikona, která zahání mor. Proti tyfu je ikona, proti skvrnivce je ikona. Úplavici ikona znamenitě zahání. A není vůbec na světě nemoci, kterou by nezahnaly dobré, zázračné ikony, které vyrábí stará, osvědčená firma Abraham Radnitz —"

„Abraham rád něco," opět hlas v pozadí zavrčel.

Jevrej pohladil si černou bradu a změřil posměváčka přísným, důstojným pohledem:

„Neradno tobě, brachu, se smáti; nejistě ti hlava na ramenou sedí. I ty ikony máš potřebí, ikony proti odsouzení. Neboť firma Abraham Radnitz i takové má ikony. Ikony všeho druhu, veškeré velikosti. Ty směješ se a nekoupíš; pozdě, možná, bycha honiti budeš. Ale ty — jak že se jmenuješ?"

„Kozulinov. Alexej Iványe Kozulinov."

„Nuže, ty, Kozulinove, bloudem nebuď. Ikonu kup: ikonu proti odsouzení. Pět rublů velikost prostřední, oblíbená; ale ikonu ještě lepší za deset rublů mám." A hlas poněkud ztlumiv, po-

kračoval Radnitz: „I také za tři rubly mám ikonu. Účinek ikony za deset rublů nejjistější.“

Kozulinov hlavou zavrtěl.

„Víš, čím jsem?“

Jevrej podíval se zkoumavě na Kozulinova; změřil ho od hlavy k patě.

„Čím jsi? Nevím. Vším být můžeš. Jevrej však nejsi.“

Kozulinov hlavou pokynul.

„Jevrej nejsem. Ale jsem skoro jevrej. Jsem moskevský kupec.“

„A s čím obchoduješ?“

„Obchodoval jsem se vším; neobchoduji nyní s ničím.“

„Bože spravedlivý, ale jak je možno neobchodovat s ničím, když jsme se vším obchodovali?“

Kozulinovovy oči nabyly týrazu zádumčivého. Zadíval se měkce na jevreje.

„Tedy všechny ikony máš?“

„Ano.“

„Zázračně působivé ikony?“

„Ano, jako že bůh je nade mnou: bůh Abrahamův, Izákův a Jakobův!“

„Ikony proti choleře?“

„Ovšem.“

„Proti moru, tyfu, skvrnivce, úplavici?“

„I proti všem jiným nemocem.“

„Proti odsouzení?“

„Ano. Trojí druh: deset rublů, pět rublů, tři ruble. Doporučuji desítirublový.“

Kozulinov kýval povážlivě hlavou. A pak se otázal náhle:

„A proč že tebe přivedli sem? Pro tyto ikony?“

Jevrej počal živě gestikulovati a brebentiti: „Proč? Z nekalé soutěže. Nic jiného to nebylo než nekalá soutěž. Firma Abraham Radnitz byla někomu trnem v oku. A tak mne přivedli sem.“

„Ale důvod? Či také neznáš důvodu?“

Jevrej gestikuloval ještě živěji a počal pobí hati po cele: při jejích rozměrech nebylo to tak snadné. Ale jevrej dovedl — ikonou patrně opatřen — každého nárazu se varovati.“

„Důvod! Důvod! Důvod!“

„Neřekli ti?“

„Řekli. Ale což se říká pravý důvod?“

„A co ti řekli?“

Abraham Radnitz počal si rváti černé, lesklé své vlasy.

„Po dobytí Přemyšlu mne zavřeli.“

„A jak?“

„Tak. Slavné služby byly v pravoslavném kostele. Přemyšl dobyt! Halič dobyta! Prapory jsme vyvěsili, mnoho jsem vyvěsil praporů. Nyní

konečně, řekl jsme si, válka u konce bude. A to slavné služby v pravoslavném kostele se konají. Dobrá. Prapory jsem vyvěsil a ikony své prodával: veliký byl tehdy odbyt. V kostele se modlí, v obchodě se prodává: a vše pro cara se děje. Vždyť carův prospěch je to, zachrání-li statisícům život mé ikony. A tak ve dveřích chrámu stojím, když vracejí se zástupy z kostela. Živo a rušno po ulicích. „Bože, cara chraň!“ zpívají. Ukloním se: Bože, cara chraň! Tu však pristav okolo kráčí s mužem jakýmsi, dobře mi povědomým; konkurent můj to, také ikony prodává, Vasil Vasiljevič Řěpkov. V sousední ulici má obchod, rád by však vypíchl starou firmu Abrahama Radnitze. Jak s pristavem mimo kráčí, pristavovi náhle v ucho cosi zašeptá. Pristav se obrátí, pohledí na mne zamračeně jaksi. Proč tak zamračeně? Jistě Vasil Vasiljevič zlého cosi v ucho mu našeptal. Zaleknu se. Nic dobrého z toho pohledu nekyne. Přes to však hluboce se ukloním, čest vzdám pristavovi. On nic. S Řěpkovem dále jde. A Řěpkov stále cosi v ucho mu hučí. Bůh Abrahamův, Izákův a Jakobův bdí nade mnou, řeknu si. Ikony dále prodávám. Mine den, těším se, že mračno se přehnalo. A tu pro mne druhý den žandárové přijdou.

„Pojď!“ na mne spustí.

„Já, Abraham Radnitz, spravedlivý bože? Prosím, na kolena se vrhnu, vlasy si rvu, nevinou se zaklínám. Oni však neposlouchají a po ulici mne vlekou. Pravé poledne. Plno lidí po ulicích, všichni se zastavují, dívají se: stará firma Abraham Radnitz pohaněna a potupena. Vedlejší ulicí jdeme: a tu u krámu stojí on, Vasil Vasiljevič Řepkov a směje se, zplna hrdla se směje, prstem na mne ukazuje a směje se.

Před soudce mne vedou — —“

„Nalymov se jmenuje?“

„Nalymov. Vyslechne mne, těší: nic zlého na světě, aby se v dobro nemohlo obrátit. Přátelsky mluví, takže zase mi veseleji. Táži se, čím jsem vinen. Povážlivě hledí. „Zlá historie, jevreji: v kostele jsi nebyl při oslavě vítězství.“ „Ale já jevrej a kostel pravoslavný, bohoslužba pravoslavná!“ „Rozdíl kultu nesprošťuje povinnosti prokázati oddanost a lásku k carovi.“ „Ale já oddanost a lásku všude prokazoval.“ „V kostele jsi nebyl, dobytí Přemyšlu jsi neoslavil, za cara se nepomodlil.“ „Ale půjčku státní jsem upsal.“ „Upsati státní půjčku je dobrý obchod; pěkná budeš brát procenta. Ale oddanosti k carovi to nedokazuje. Ale ne pouze to, že v ko-

stele jsi nebyl. Tvá nepřítomnost byla pozorována a obecné pohoršení vzbudila.“ „A u koho, spravedlivý bože, vzbudila pohoršení?“ „Hle, zde svědek se přihlásil,“ a soudce hrabal se v aktech, až našel příslušný arch. „Abraham Radnitz,“ četl z aktu, „delší dobu podezřele se choval; ve vrozené své chytrosti vyhýbal se však veškeré příležitosti, aby zřejmě své carovi a Rusi nepřátelské smýšlení osvědčil. Tu však vyskytla se příležitost, že všemu světu tajné své smýšlení ukázal. Nepřítomnost Abrahama Radnitze při tak vysoce závažné příležitosti, jakou byla oslava ruských zbraní, vzbudila všeobecné pohoršení v městě; je nebezpečí, že by se vzmohlo toto smýšlení, caru i Rusi nepřátelské, kdyby státní orgány hned při prvé příležitosti s největší ostrostí a důrazem nezakročily. Jeť mnoho těch, kteří tajně smýšlí stejně s Abrahamem Radnitzem. Jakmile by Abraham Radnitz nebyl exemplárně potrestán, lze čekat vzrůst a posilu těchto rozkladných živlu.“ Poslouchám, trnu, rvu si vlasy. Bože spravedlivý, což je to možno? Vyšetřující soudce dočetl. Mlčí. Po očku na mne hledí.

„A jméno svědka slyšet nechceš?“ otáže se Nalymov.

Poprosím, aby jméno řekl.

„Vasil Vasiljevič Rěpkov tak svědčí. A sám pristav pohoršení dotvrzuje.“

Zamrazilo mne. Vasil Vasiljevič Rěpkov! A pristav sám. Což jsem to netušil?

Nalymov však pokračoval:

„Nevím, jak se z kličky vykroutíš. Ale nejhůře ti nebude. K smrti, doufám, tě neodsoudí. Ač ovšem tvrdošíjností jen soud proti sobě popudíš. Radím ti upřímně: doznej! Doznej vše, co jsi učinil i co jsi neučinil. Doznej, co se od tebe žádá. Nedoznáš-li, bude nutno dokazovat. A tu ovšem obtíž. K čemu sháněti důkaz, kde stačí doznání? Ztráta času, mnoho práce. Doznáš-li však, na milost můžeš počítati. Nenaléhám na tebe ostatně; jako přítel s tebou mluvím. Uvaž, rozvaž!“

Abraham Radnitz domluvil.

Kozulinov naslouchal, stále povážlivě hlavou přikyvuje.

„Ikony máš, Abrahame, proti všemu máš ikony.“

Abraham Radnitz v němém zármutku pokynul hlavou.

Kozulinov však — kupec moskevský kupcem zůstane! — pokračoval:

„A proč že, jevreji, proti kriminálu ikony jsi neměl?“

XIII

DRUHOVÉ V UTRPENÍ: ARKADIJ FILIPOV LOJALIN, PRAVÝ RUSKÝ ČLOVĚK

Abraham Radnitz neodpověděl na otázku Kozulinovovu. Svraštiv tvář, počal opět živě gestikulovati a po cele pobíhati; to se však znelíbilo vysokému, ramenatému muži, martiálního vzezření a ruměnných tváří — dlouho ještě v žaláři nepobyl! — který ho okřikl, jinak však než šprýmovný přerušovatel z dřívějška, jinak, velitelsky jaksi:

„Ticho, žide, pogrom přijde!"

Abraham Radnitz uklidnil se, přestal pobíhati a gestikulovati; stál zkamenělý v sloup. Ale habán, který jej zakřikl, pokládal patrně za sebe nedůstojné, žida si ještě povšimnouti; přikročil ke Kozulinovu a tónem výčitky pravil:

„Jak s takovým můžeš mluviti?"

„Vaše Vysokoprevoschoditelstvo — —!"

„Jsem Arkadij Filipov Lojalin, vojenský lékař, pravý ruský člověk. Žel, že tak daleko to dnes došlo v Rusi, že praví ruští lidé jsou pronásledováni. Cigaret nemáš, chlapíku?“

„Odpustiž, Vaše Vysokoprevoschoditelstvo!“

„Škoda; chce se mi zakouřiti. Třeba aspoň dýmem zahaliti všechnu tuto ohavnost. Nu, což, stalo se: praví ruští lidé jsou pronásledováni. A přece, vzpomenu-li si: já, Arkadij Filipov Lojalin! Neslyšel jsi ničeho o Lojalinu?“

„Odpustiž Vaše Vysokoprevoschoditelstvo!“

„Eh, kupec! Neví, nezná než obchod. A přece, jaké to slavné jméno, Arkadij Filipov Lojalin. Už když studentem jsem byl, jaké to bylo jméno. Skvost university, ojedinělý její meteor! Lojalin nikdy proti caru nepromluvil; Lojalin nikdy socialismu neholdoval; Lojalin nikdy nebyl členem revolučních kroužků. Za to však, bylo-li třeba pěkně city obyvatelstva vřelými slovy tlumočiti, vyskytl se rázem Lojalin. Bylo-li třeba jménem těchto loyálních živlů deputaci poslati, byl v ní Lojalin. A bylo-li třeba malý pogrom pořiditi, kdo jiný vzal by vše do ruky, než-li Lojalin? Lojalin, pravý ruský člověk, nikdy ničeho neměl se západníky. Svatá Rus neměla služebníka oddanějšího, car neměl velebitele nad-

šenějšího a přece Arkadij Filipov Lojalin sedí v smrduté této díře.“

„Uklidni se; Abraham Radnitz je s tebou,“ ozval se opět posměšný hlas z pozadí. Ale ohlédl-li se dřív jevrej na posměváčka, Arkadij Filipov Lojalin ani sebou nepohnul. Stál před Kozulinovem zachmuřený, ale vzdorný a nezlomený. A velitelsky, jak začal, pokračoval:

„Hanba, velká hanba! Jak má spěti k vítězství car a svatá Rus, ubíjí-li se loyalita? Hle, kupče. O studentských letech jsem mluvil. Ale pak jsem dostudoval a byl lékařem. I to mohu říci, že svou povinnost jsem konal. Na Pavliščeva se pamatuješ, kupče? Nu, Pavliščev! Také byl z těch lotrů, o atentát na cara se pokusil. Cara bůh ochránil, ne však jeho průvodce. A sám Pavliščev, vida, že je v pasti, vytáhl revolver a střelil se. Dobře se střelil: smrtelná, říkali, rána. Kdo se ujal Pavliščeva, aby řádně se uzdravil a popraven býti mohl? Kdo dnem i nocí péči jemu věnoval? Kdo lože jeho neopouštěl, kdo bděl nad jeho ranou, na sebe zapomínaje? Arkadij Filipov Lojalin. A hle, pravému ruskému člověku se podařilo: Pavliščeva jsme tak vyléčili, že slušně oběšen být mohl. Tehdy sám ministr ruku mi stiskl. Nezapomenu, řekl. Nezapomenu, řekl; a už zapomněli. A pře-

e já, Arkadij Filipov Lojalin, po atentátu tak
eslýchaném přepěkný pogrom uchystal; dávno
ž před tím nebylo tak zdařilého pogromu! Je-
reji, pamatuješ si ještě? Vím, pamatuješ si,
amy neotvírej. Jsi tu, abys poslouchal, nikoli
luvil. Pogrom byl však pěkný, kupče."

A Arkadij Filipov Lojalin, v milých vzpomín-
ách patrně hýře, prsty vesele si luskl. Na kte-
ou znásilněnou Ráchel či Sáru tehdy vzpomínal?
Mrak na jeho čele na okamžik rozplynul se
hřejivých vzpomínkách. Brzo však si Loja-
in uvědomil, že není už pogromů, nýbrž jen
mrdutá díra s okny zamřížovanými. A mraky
okryly zase jeho čelo.

„Nermuť se, zapogromuješ si ještě, ruku ti
a to dám!" ozval se posměváček v koutě.

Arkadij Filipov Lojalin ani nyní sebou ne-
ohnul; se svraštělými brvami, zachmuřeným če-
em zíral na Kozulinova, a možno, že za Kozu-
inova, vteřiny stál takto mlčky. Pak pokračoval
emně a zlobně:

„A kdo že cara slavil více, nežli Lojalin?
Vždy z mého domu prapor visel. Car jmeniny
má, prapor visí. Car narozeniny slaví, prapor
isí. Car výročí nastoupení vlády oslavuje, pra-
or visí. Výročí sňatku carova se vzpomíná, pra-
or visí. Car dal konstituci, prapor visí; car

ji vzal, prapor visí. Car Polákům krásné psan poslal, prapor visí. Car ošklivé psaní Polákům píše, prapor visí. Avšak kromě cara je tu té, carevna a carevič. A je tu celá carská rodina A vždy tu památné a slavné dny a vždy tu prapor visí.“

„Ne pouze prapory u nás visí,“ posměváček vzadu propověděl. Lojalin však pokračoval:

„A chyběl jsem někdy o slavné dny při bohoslužbách nebo u gubernátora? Nedával jsem si vždy a všude hrát: Bože, cara chraň? Nenavrhoval jsem vždy vhodné projevy citů vlasteneckých? A teď Arkadij Filipov Lojalin v smrduté díře sedí!“

„Avšak, Vaše Vysokoprevoschoditelstvo, jak že — — —?“

„Taková doba přišla, že pronásledují pravé ruské lidi. A tak také na mne dotírají. Oj, zlá to doba zkoušky! Nezoufej však, svatá Rusi. Dokud tu praví ruští lidé, opuštěna nebudeš, byť sebe prudčí přišly vichřice! A kdybys hynula, svatá Rusi, kdo že s tebou zhyne, jako s tebou žil? Arkadij Filipov Lojalin. I ty, care nešťastný, jenž kadety slyšíš a zapuzuješ jenerály: s tebou žije, pro tebe žije, pro tebe umře Arkadij Filipov Lojalin!“

Tam, kde seděl posměváček, ozvalo se podezřelé jakési zakašlání.

„Přijď mne prohlédnout, Arkadiji Filipove, silný mne trápí kašel!“

Ale pravý ruský člověk stál tu s hlavou vztyčenou, zdvihaje pravici, jakoby v budoucnost ukazoval; a z jiskrných jeho zraků oheň šlehal. Nebylo možno pochybovat Kozulinovu o tak velké oddanosti k caru a svaté Rusi. Kozulinov, pravda, řádně své povinnosti konal. Ale o lásce a vzmachu pravého ruského člověka se mu nesnilo. A tu již nemohlo jej překvapit, že on sám v této díře smrduté se ocitl: jestliže Arkadij Filipov Lojalin mohl být pronásledován, proč ne Kozulinov? Přece však zvědavost kupecká velikou tuto nesrovnalost ráda by rozřešila, že car právě ty do žaláře posílá, kteří jsou jeho nejoddanějšími služebníky. A tak, posečkav vhodně několik vteřin, aby nerušil citů Lojalinových, nesměle opět se pootázal:

„Avšak, Vaše Vysokoprevoschoditelstvo, jakže vy zde se ocitáte?“

Arkadij Filipov vyrušil se ze svých dum. Na okamžik zaváhal; ale pak přelétnuv očkem bodrou tvář Kozulinovu, odhodlal se vyprávěti smutný osud pravého člověka ruského.

„Válka vypukla. Tu bylo caru svaté Rusi bojov-

níky opatřiti. Rozkázal tudíž odváděti. Svatý je carův rozkaz, i odvádělo se. Také já, jakožto lékař vojenský, svoji povinnost konal. A tu předem řekněme si, jaká tu pro pravého ruského člověka povinnost. Svatá Rus zlým je nepřítelem ohrožována; nejhorší však, že ne pouze zevnější nepřítel hrozí, nýbrž také vnitřní. Kromě těch, kteří zbraní nás napadají, jsou, kteří jsou ochotni, těžiti z jejich vítězství. Tu ovšem svatá Rus všemi prostředky hájena býti musí; a nejlepší pro pravého ruského člověka prostředek, aby nepřítel zevnější nepřítelem vnitřním byl ubíjen a naopak. Čím méně zahyne v této strašné válce pravých ruských lidí, tím silnější a větší po válce bude Rus. Hle, kupče, i kupecky mluviti možno: ztrácí-li konkurent, ty získáváš. Není-li pravda, Kozulinove?"

„Ano, Vaše Vysokoprevoschoditelstvo; ale proto snad do vězení vás nedovedli?"

„Právě proto."

A Arkadij Filipov v mírném zamyšlení sklonil hlavu.

„Bylo nás několik pravých ruských lidí- Uzdečkin — neznáš Uzdečkina? Jenerál Uzdečkin dobrou má pověst. Slavný útok u Mukdenu podnikl. Burdovský — znáš Burdovského? Osoba podřízená, ale spolehlivá a v obchodních vě-

cech přesná. Pak dva kolegové: Čebarov a Lebeděv. Nu, sešli jsme se, pohovořili. Jenerál Uzdečkin praví: pomozme svaté Rusi, Čebarov a Lebeděv praví: ano, pomůžeme svaté Rusi i caru! Burdovský v obchodních věcech přesný, táže se: zač?

Já, Arkadij Filipov Lojalin ujmu se slova: pomůžeme, dík budoucnosti bude nám náhradou. Co však přítomnosti se týče, taxu pevnou stanoviti nemůžeme. Bohatý více zaplatí, chudší méně; vždy však chraňme svatou Rus a pravé ruské lidi. Bravo, praví jenerál Uzdečkin, týž, který podnikl slavný útok u Mukdenu: dobře jsi mluvil, Lojaline. Vždyť ani zisku nehledáme; zaplatí-li nám kdo, jenom bolestné jaksi nám platí. Neboť bolestno je nekonati přesně služební svou povinnost. Ale nad povinností služební je vyšší povinnost pravého ruského člověka. Kdo je potřebný pro cara a svatou Rus? Zda nějaký revolucionář, intrikán, spiklenec? Nebo věrný a oddaný poddaný carův? Revolucionář, zůstane-li zde, zle jenom působit bude. Málo-li jsme viděli takových za války rusko-japonské? V době, kdy já slavný útok u Mukdenu podnikal, revolucionáři v týl ruské armádě vpadli. Tudíž je lépe takové na frontu poslati. Kde však zjistíme dobré ruské lidi, chraňme je, jak se sluší. Řek-

něme, že Timofej je jurodivý, z těch, kteří jsou nebezpeční. Ivan srdeční vadou trpí. U Ardaliona padoucnici možno zjistiti. Nikolaj rakovinou stižen. Jevgenij souchotinář je v krajním stupni. Antip má příliš tlustý, Gavril příliš tenký krk. Lukjan, jak známo, křečové má žíly. Štěpán zřejmě nohu plochou. Budovský pomalu se otáže: „Nu a co zaplatí jurodivý, co srdeční vada, padoucnice, rakovina, souchotiny, tlustý krk, tenký krk, křečové žíly?“ „Taxu nestanovme; jurodivý Baraškov deset tisíc rublů zaplatiti může; jurodivému Kolpakovu pouze tisíc vyměříme.“ Tak mluví jenerál Uzdečkin, jenerál, který podnikl slavný útok u Mukdenu. A všichni souhlasíme: Čebarov, Lebeděv, Burdovský. A tak s boží pomocí pro cara i svatou Rus pracovati počneme. Pšenice kvete, pšenice zraje. Tu se však vyskytne Ferdyščenko, pravý ruský člověk, s Burdovským jurodivost za tři tisíce rublů smluví. Odvody jsou, tu však zloba satanova spíská, že dva jsou Ferdyščenkové: nepravý dříve přijde. Čebarov podívá se, optá: „Jurodivý,“ zjistí, „neschopen“. Jenerál Uzdečkin hlas svůj přidá. „Jurodivý, neschopen.“ Vesele jde jurodivý nepravý Ferdyščenko; a tu přijde pravý ruský člověk, Ferdyščenko, jenž za jurodivost tři tisíce rublů zaplatil. „Schopen,“ řekne Šebarov,

zběžně se naň podívav. „Schopen,“ prosloví jenerál Uzdečkin. Nevesele pravý Ferdyščenko odchází; a málem že vskutku jurodivým se nestane. Snad by bylo možno spraviti věc nějak; vždyť má dlouhé ruce jenerál Uzdečkin; i my s lidmi pohovořiti dovedeme. Ale Ferdyščenko opravdu jurodivým se stal: běží a udá. K Burdovskému prohlídka přijde; a řekl jsem, že Burdovský osoba spolehlivá a v osobních věcech přesná. Tak přesná, že obchodní knihu řádně vede. A tu úřady čtou: Timofej jurodivý — 2500 rublů bolestného; Ivan, srdeční vada, 3000 rublů. Ardalion, padoucnice, 4000 rublů. Nikolaj, rakovina, 4000 rublů. Jevgenij, souchotiny — 2000 rublů. Antip, tlustý krk — 1800 rublů, Gavril, krk tenký — 1200 rublů, Štěpán, plochá noha — 1500 rublů. Všechny v knize Burdovského najdou: i Baraškova s desíti tisíci rublů bolestného, i Kolpakova s tisícem rublů. Zajisté, že obchodní přesnost věc je chvály hodná; Burdovský přesně a řádně obchodní knihy vedl. Ale ukazuje se, že ne vždy obchodní přesnost je na místě. Obchodní kniha Burdovského nás všechny zahubila. Bylo tam poznamenáno, co přijato, i co podílníkům vydáno: a všichni, Burdovský, Čebarov, Lebeděv, já i sám jenerál Uzdečkin měli tam své konto. Nebohý Burdovský

se otrávil Čebarov zmizel, neznámo kam. Lebeděv a jenerál Uzdečkin, dík svým konnexím, stali se jurodivými. Já však v síti uvízl i mé rublíky. Hle, jak se odměňují služebníci carovi i svaté Rusi! Hle, čeho může za své vlastenecké činy nadíti se dnes pravý ruský člověk! V smrduté sedí díře Arkadij Filipov Lojalin!“

XIV

DRUHOVÉ V UTRPENÍ: ŽURNALISTA SMERĎAKOV

Káravý posunek, dosti výmluvný, jímž provázel Lojalin závěrečnou svou větu, svědčil jasně o tom, že prozatím aspoň dopověděl. Už už hledal Kozulinov slova, kterými by projevil účast muži tak těžce zkoušenému, když se opět v pozadí ozvalo zakašlání. A toto zakašlání tak bylo dotěrné a nepříjemně posměšné, že slova, která Kozulinovi na rtech tanula, nijak nemohla se odloučiti od těchto rtů.

Kozulinov nepovšiml si dosud muže v pozadí, který i Radnitze i Lojalina kousavými poznámkami přerušoval. Nyní však posměváček pozornost jeho si vynutil. Byl to hubený zrzoun neurčitého věku — třicet mohl jste říci, avšak i méně i více stejně hádati bylo možno! — nečisté trudovité pleti, pichlavého pohledu; ostat-

ně šilhal. Jeho ruce byly nepoměrně k ostatní velikosti robustní a hrubé, jeho pohyby neotesané jaksi a těžkopádné. Nepříjemný byl také jeho vysoký hlas; přes to mluvil s nepopíratelnou jistotou člověka, jistého si úspěchem nebo k tomuto úspěchu lhostejného. V posměchu jeho bylo cosi cynického, omrzelého, světa příliš znalého; a tu vám připadalo, že protivné toto chlapisko i vás zná a přehlíží, jako vše, co poznalo a na co zašilhalo hnusnýma, podezíravýma očima. Chtěl byste se, dejme tomu, zdát dobrým, čestným, velikým; ale zrzavé toto chlapisko s neforemnýma rukama a šilhavým pohledem přehlíží vaši dobrotu, šlechetnost, čest, velikost, kterých já, ani rozumní mí a vaši bližní nechtěli nikdy popříti. Lehounce cukne to v záhybu jeho rtů; pichlavý pohled stane se ještě pichlavějším. Ale také, okolnosti-li vhodné, zmizí tato pichlavost a pokorně, uctivě, měkce zahledí se tyto oči. Tu hlas i pohled — šilhati neustane — stane se kupodivu nasládlým, citu-plným. Zřejmo, že před vámi tvor, který i za čest by si pokládal, ráčil-li byste kopnouti do něho milostnou svou nohou. Pak se vám vzdává na milost a nemilost. Méně však nebezpečný byl jeho úsměch.

„Domluvil jsi, Arkadiji Filipove Lojaline?“

Lojalin však, dbaje své důstojnosti, ani nyní promluvit k zrzounu se neodhodlal. Tento však mlčení si vyložil jako souhlas.

„Dobrý ruský člověče, uklidni se," pokračoval protivně se šklebě. „Mraky přišly, mraky přejdou. To všechno soukromě a jaksi mezi čtyřma očima se odehrálo; s vyloučením veřejnosti. Uzdečkin, slavný útočník mukdenský, doufejme, nezapomene. A jurodiví zvláštní a dlouhé mají ruce, všude, zvláště pak po svaté Rusi. Hůře je mně. Žid jasně to řekl: nejistě hlava mi na ramenou sedí. Hned tak se v Rusi někdo neposadil do takových kopřiv, do jakých sedl jsem nahý si já, Fedor Fedorovič Smerďakov. Nevrť hlavou, Arkadiji; po pravdě mluveno, nejsem z rodu Lizavety Smrduté, který líčí jmenovec můj Dostojevský. Svěrdakov bylo mé jméno, než mne zvali Smerďakovem. Ovšem, rovněž po pravdě mluveno, Bratří Karamazových jsem nedočetl. Žurnalista, jak známo, má pouze jediný kapitál: čas. Plyne z toho, že nutno hospodařit s kapitálem. Na poznání člověka pět, deset, patnáct minut možno věnovati; na přečtení knihy ne více. Jdeme do divadla: vidíme scénu, a stačí nám, abychom se seznámili s dějem i s autorem. Člověk, jemuž je nutno dočísti knihu, aby o ní dovedl mluvit, člověk, který musí poslechnouti kus,

aby o něm psal, člověk, který musí studovat člověka, aby prohlédl, není žurnalista. Nepromluvil jsi dosud se mnou, Kozulinove! Nevím, proč zde jsi. Poznávám však, že patříš do čeledi honetních zlodějů. Okradeš, ale za určitých forem a s jistými obchodními skrupulemi. Jinak jsi řádný a počestný muž. Žurnalista má vše činiti s rychlostí telegrafickou; vytuší, dříve než jiný pozná. Dokonalá znalost věci ubíjí dokonce žurnalistický talent. Měl jsem kolegu, Dokukin se jmenoval. Dobrý, čilý, milý člověk. Ne však žurnalista. Proč ne žurnalista? Znal příliš mnoho. Odborné, hluboké vzdělání činí těžkopádným. Přítěž. S bohem, graciesní lehkosti stylu! Čtěte Dokukina a řeknete si: vida, který profesor takto se v listě rozepsal? Příliš mnoho v těchto dobách píše profesorů. A zatím, jaký to profesor, dobrý náš Dokukin! Radil jsem mu: pozapomeň na to, co víš. Oprosti se. Afektuj blahodárnou neznalost. Napiš vědecký nonsens, přístupný obecenstvu. Dokaž, že ničemu nerozumíš; tehdy pouze vzbudíš důvěru. Dokukin se rozslzí, dobrý člověk; vše, co žádám, slíbí. A příštího dne vezmu noviny do ruky. Ani jediného nesmyslu, ani jediné boty. Svědomitost, pečlivost, důkladnost. Jděte mi k čertu s Dokukinem: žurnalistou nikdy nebude!

Zdá se vám nepochybně, že mluvím příliš mnoho. Ale chci tu předvést aspoň odkaz Smerďakův poslednímu svému publiku. Nepochybně, vinou malé počestnosti publika, vlivem tísnivých hospodářských poměrů, vlivem snad i některých náhodných okolností nepříznivých, tisknou se poslední čísla časopisu, nesoucího název Fedor Fedorovič Smerďakov. Tento obrat není dosti vhodný, logický, jasný; má však žurnalisticky působivou grotesknost. Opět si všimněte: správnost dikce je poslední v žurnalistické abecedě. Tato stylová správnost poleká spíše nedůvěřivého čtenáře; kdežto v sloupcích Smerďakovových se máchá jako kachna v kalné vodě. K věci: možno mluviti denním žurnalistickým obratem o rozhodnutí, které brzo padne. Dokukin nemiloval tohoto obratu; je nevhodný a přenešťastný, uváděl; padá dívka, padá hvězda, ale rozhodnutí nepadá. Ale jako ve všem, i v tom mýlil se Dokukin: takové rozhodnutí, které tíží jako balvan, nikdy na něho nepadalo. Ne pouze rozhodnutí, ale také hlava padne."

Kozulinov nyní si uvědomil, že i slýchal o Smerďakovu i Smerďakova čítal. Ale tím větší byl zmatek jeho. I co slýchal o něm, i co čítal od Smerďakova, bylo takového rázu, že spíše ještě chápal, jak se tu ocitl on sám, nežli

že tu dlel přespříliš známý a nenáviděný oficiosní tento žurnalista. Smerďakov, tak se rozpomínal Kozulinov, byl nejvládnější a při tom nejobratnější kreaturou vládního tisku ruského. Měl širokým kruhům známou a mnohde sdílenou nenávist ke genialitě. Nikdo nepověsil se tak na paty schopného člověka, jako Smerďakov; nikdo nedovedl tak vtipně zesměšňovati. Památný byl článek Smerďakovův o útěku Tolstého před smrtí. Podlý, nízký, vtipný. Lidé po přečtení odsuzovali Smerďakova; čtouce však smáli se. Smerďakov neštítil se ničeho. Skandál byl jeho vlastní půda; otřásl se a zapomenul. Intimita soukromého života pro něho neexistovala. A rafinovaný tento bandita dovedl vždy upraviti pravdu tak, že stala se lží, aniž přestala pravdou se zdáti. Konal neocenitelné služby vládě i těm, kteří jej koupili. Smerďakova nebylo však možno koupiti za babku. Po Rusi on je pouze jediný, přes tisíce obratných i neobratných učňů a napodobitelů. Měl ducha nenávisti; jeho cynismus byl téměř klasický. Pamflety jeho byly dokonalé. Ku podivu! Vzdělán dosti povrchně a ledabyle, dovedl přece budit vždycky dojem muže, látku ovládajícího, dokonalého znatele. Měl úžasnou schopnost rychle se zmocňovati všeho, k čemu svou energii soustředil. Za po-

slechu ne pouze vžil se do nejkomplikovanější spekulace, zdánlivě mu zcela odlehlé; ale překvapil vás dokonce námitkami nebo radami, které svou vhodností uváděly v úžas. Nebylo většího nepřítele systému, theorií, „filosofické mlhy"; bylo-li však třeba, vnikal Smerďakov i do metafysických problémů s učelivostí a bystrostí neméně úžasnou. Při bystrém hloubání našel jste v této podivuhodné a podivované lehkosti závadu, kaz; ale nechtějte, aby čtenář hloubal nad článkem Smerďakovovým! Byl stižen jeho vervou, přesvědčen jeho insinuacemi, přemožen pekelnou jeho sofistikou, smrtícím jeho vtipem. Hluboký tento pesimista — je-li pesimismem viděti nejhorší v lidech, činech, všade! — měl svou thesi: thesi Achillovy paty. Každý tvor, zdánlivě bezúhonný, proti všem útokům chráněný, má svou Achillovu patu, na které možno ho pošimrati. U nepřátel i přátel nutno zjistit tuto Achillovu patu; mohouť se přátelé obratem ruky státi nepřáteli. Útočiti na místa neranitelná šílené je počínání; nepodařený útok posílí ve skutečnosti postavení napadeného v očích veřejnosti. Ne každý dovede však najít Achillovu patu. Smerďakov schopnost tuto měl. Oči Smerďakovovy! Šilhaly sice, viděly však znamenitě neviditelné; nejlépe tehdy, když zdály se neviděti.

A zde přicházíme k druhému bodu nenapsané, ale cynicky za pitek a orgií doznávané taktiky Smerďakovovy; k theorii psychologického momentu. I když najde se slabý bod, šíleno je přikročiti k okamžitému útoku. Raníme, ale nezabíjíme. A ranění a nedobití jsou nejhorší a nejvražednější nepřátelé. Nutno čekati, až podmínky útoku staly se příhodnými; nenávist může označit osobu, kterou Smerďakov napadne; chvíli útoku určí však chladný a střízlivý rozum. Mnohdy však obtížno zjistiti pravý stav věcí: pak jiná záhada Smerďakovova vstoupí v život. Nenapadati sám! Vždy možno najít nějakou vhodnou osobnost, dost prázdnou, aby neměla myšlenek, dosti ješitnou, aby se honosila cizími, dost hloupou, aby neviděla, že zasévá pro cizí žeň. Této osobě Smerďakov přenechá ohledání půdy. Výhody takového postupu jsou na snadě. Především přihodí se, že zjistí se terén nepříznivý; tu pak stačí, necháme-li padnout bodrého Limonadova (tak, dejme tomu, jmenuje se muž, nastrčený Smerďakovem!). Útok na výborného našeho Lošadinského odsuzuje se sám! Ale přihodí se také, že ryba zakousne se do vnadidla; a tu má Smerďakov možnost vystoupiti v sloupcích svého listu nikoli jako útočník, ale téměř jako obhájce, při nejmenším však jakožto osobnost objektivní,

spravedlivá. Vystoupí pouze s věcnými námitkami. Bylo by neopatrno příliš bezvýhradně připojit se k útoku Limonadovovu; spíše zvolí si Smerďakov památnou taktiku řeči Antoniovy nad mrtvolou Caesara: přichází hájit Lošadinského, zasloužilého našeho Lošadinského, proti příliš vášnivým útokům. Temperamentní náš Limonadov přehání a křivdí, veden vášní ušlechtilou, jako je každá vášeň; veliký náš Lošadinský příliš o Rus se zasloužil, abychom mohli podepsat soud tak příkrý a odmítavý. Nic tak nehyzdí národy, jako černý nevděk k mužům zasloužilým o vlast. Jasno jest, že útok Limonadovův v těch a těch bodech chybuje — — A nyní parádní kousek Smerďakov předvede: hájí, aby neuhájil; úmyslně tak slabými a neudržitelnými důvody význam našeho Lošadinského dovozuje, že soudný čtenář instinktivně drážděn je k odporu. Našemu temperamentnímu Limonadovu zřejmě děje se křivda, ač neúmyslná a spíše pietou pisatelovou zaviněná. Posléze však, dlouho hájiv — třeba nešťastně! — našeho Lošadinského, objektivný a věcný Smerďakov určitých výtek zatajiti nesmí. Nic nehyzdí totiž národy, jako opičí láska k synům byť i zasloužilým. A tu je jasno, že Smerďakov, nepřesvědčivší jako obhájce, jako soudce přesvědčí. Objektivně a věcně přiznané

vady stanou se něčím pevným, nezvratným, nediskutovatelným... Jakmile se však rozvinula polemika a nepřítel na celé čáře byl napaden, k hrubé střelbě možno přejít; nyní nastal psychologický moment: chvíle, kdy se obecenstvu přejedla něčí velikost a kdy cítí nízkou, ale lidskou potřebu, povaleti svou modlu v blátě a kalu.

Při této methodě, trochu komplikované, nelze se uvarovati nedůsledností a rozporů. Kdo se však z čtenářů pamatuje dnes na to, co psal Smerďakov včera? A pamatuje-li se ještě, bude-liž takovým lotrem, aby nízké motivy Smerďakovi připisoval? Lidsky, příliš lidsky možno takové odchylky vysvětliti. Zprvu nejistota člověka, který bojí se, že ukřivdí; a pak už pevnost člověka přesvědčeného, že nutno v zájmu veškerenstva napravit včerejší omyl a blud, byť i — ó, slabosti lidská! — nedoznaný. Vývoj. Dozrání.

Smerďakov byl neocenitelný v polemice, ať volil methodu drastickou nebo salonní. I o výběru methody psychologický moment rozhoduje. Jsou chvíle, kdy publikum syto je surovostí a neurvalostí; zardí se stydlivě před silným slovem, pohorší se nad drastickou poznámkou. Drsnost je dráždí, prudkost se mu ošklivi. Tu jaksi bavlnkou nutno vše obložiti; měkce, přístupně praco-

vati. Je tu povšechná nálada smírných vyrovnání: synáčkové, milujme se vespolek! Jak by nemiloval Smerďakov, přeje-li si toho obecenstvo? Vřele a srdečně objímati vás bude; a pouze vy, nikoli obecenstvo, uvědomíte si náhle, že vás bodl objímaje a že krvácíte!

Ale tu opět se přihodí, že obecenstvu znechutí se opatrné hupkování, obcházení horké kaše, tlumený hlas, diskretní, nesmělý pohyb; zamiluje si slova silná a jadrná. Zvláštní krvežíznivost je přepadá. Tu největšímu dobrákovi po chuti je k snídani přečíst si perfidní útok, athletický výkon, ohromující kopanec do zadku obecně ctěného. A nestačí tehdy ani kopaneček nevinný dravčí čtenářově touze. Ne pouze inkoust, krev ať stříká! Tu je pak nutno uspokojiti publikum dokonale. A jak by nevraždil třeba Smerďakov, přeje-li si toho obecenstvo?

Ale v útočníkovi skryt byl neméně dokonalý obhájce. Nepochybno je, že vkus obecenstva mnoho a podstatně liší se od vkusu jednotlivců. Jednotlivec, jemuž by předložil Smerďakov své dithyramby, které byly k disposici při každém opatření vládním, při každém činu osobnosti, jež Smerďakova koupila, — tento jednotlivec byl by odpuzen hyperbolami Smerďakovovými, udýchaným jaksi vzletem, kroucenými a nepři-

rozenými jeho větami, jež beze všeho studu komolí pravdu a na hlavu staví prokázanou skutečtečnost, odplivl by si a snad i motivy poznal by načisto jasně. Ale soudnost jednotlivcova od soudnosti obecenstva vůbec se liší: pro obecenstvo zůstával Smerďakov jednou z ruských nejlepších hlav, jedním z nejvybroušenějších a nejvtipnějších ruských stylistů. Vskutku byl prvořadý eskamotér veřejného mínění: dovedl ohavnost učiniti dokonalostí stejně úspěšně jako včera či předevčírem změnil dokonalost v ohavnost. Konec konců nebylo ani možno horšit se na Smerďakova. Chtěl-li byste ranit Smerďakova, těžko byste našel jeho Achillovu patu. Zpoličkujete jej; i to se přihodilo. Co učiní Smerďakov? Pokrčí rameny. Nazvete jej podlým chlapem; domníváte se, že jste zasáhl? Holátko jste neopeřené; usměje se vám Smerďakov. Což není každý člověk podlý? Nenapadlo jej nikdy popírat něco tak prostého a jasného. A přijdete s hlukem: hle, Smerďakova z prodajnosti usvědčují! Ale opět se usměje Smerďakov holátku neopeřenému. Což není všechno v Rusi na prodej? Toho koupíš dráže, onoho laciněji — všechny však koupíš. A tož říci: Smerďakov je prodajný — není to totéž, jako zvolat s pošetilým, nemístným pathosem: v noci nesvítí slunce?

Ovšem, že v noci nesvítí slunce: hlásal však Smerďakov někdy opak?

Nemáte-li ostatně důvodů k hořkosti vůči Smerďakovu, není nevhodno a není nesnadno vyjíti s ním. Není beze stránek dobrých. Neuškodí vám, jevíte-li se mu neškodným... nebo má-li jiný důvod. Ba dovede ukázat vzácnou ochotnost. Překonává se v malounkých pozornostech, které lichotí a těší. Jste-li bezvýznamný, vyhrál jste takřka před Smerďakovem. Stébla vám přes cestu nepřeloží, spíše ji poházi kytičkami! Nebojte se. Vždyť on pouze významné lidi nenávidí. Jinak však s jakou nezištností dovede se chovati! Stačí zmínka, nejobtížnější záležitost ochoten je obstarat, v nejchoulostivějším případě pomoci! Ukáže se snad po čase, že nezištnost nebyla tak nezištnou; zisk pouze byl oddálen. Ale čeho nevidíme není; tomu, kdo do dálky neprohlédl, mohlo se zdáti, že veřejné mínění Smerďakovu křivdí. Ovšem, této naivnosti byl by ochoten Fedor Fedorovič prvý se usmát; ježto však mohla býti prospěšnou, zdržel svůj úsměv... do momentu psychologického. Kozulinov znal Smerďakova — celá Rus jej tak znala! — jako člověka, který dojde daleko. Nečekal ho nikdo na ministerském křesle; konalť služby přece jen hrubé, aby poněkud křesla ministerského neznečistil. Ale je-

ště méně čekal ho někdo ve vyšetřovací vazbě a to za okolností tak nepříznivých. Udivil se Kozulinov; ale všichni čtenáři Smerďakovovi by se udivili.

Smerďakov pozoroval zřejmě tento údiv v očích Kozulinovových; zašilhal a zašklebil se ošklivou grimasou. A odkašlav ještě jednou, pokračoval po té:

„Povídka mravoučná poslednímu obecenstvu se předvede: Fedora Fedoroviče Smerďakova vznik, sláva a pád!“

XV

MLÁDÍ SMERĎAKOVOVO

Prvý můj životní dojem je šerý, dětský pokojík. Dášenka sestřička vesele po čtyřech leze: připadlo jí na koníka si zahráti. Frká a řehtá jako kůň, ba i plašit se počne. Ne dlouho však baví ji tato zábava. Povstane a k oknu běží. Nyní z Dášenky dáma: vlasy si upravuje, poklony neznámým zkouší. A jasně, zevnitř zní její smích:

„Fedore, Fedore —"

Co chce, nevím, nechápu. A snad nic nechce: jen z plna hrdla volá. Drobnýma rukama okno dokořán rozevře. Do šerého pokojíka padá sluneční svit. Dášenka rukama zatleská a zase radostně volá:

„Sluníčko, Sluníčko!"

Běží ke mně, za ruku vezme, dětsky dovádí. Tu však ozvou se ve vedlejší místnosti kroky. Dášenka umlká, já se chvěji. Oba jsme kroky

poznali a od paty k hlavě proběhl námi mráz: přichází otec.

Slovo otec je nejstrašnější slovo v našem dětském slovníku. A ještě více pro mne než pro Dášenku. Toho příčinou jsou mé vlasy. Mé vlasy jsou můj hřích. Každý všimne si těchto vlasů. Nejvíce však otec. I toho vidím jasně: přichází zamračený, nevrlý. Přišed, vyčiní Dášence. Opět okno otevřela. A včera vosa do pokoje přilítla. Ví-li, co je vosa? Může se jí přihoditi, že ze své škody pozná. Dášenka pomalu nespokojeně okna zavírá. „Budeš-li hotova?“ zahřmí otec. „Pomohu ti k většímu spěchu.“ A už Dášenka okna zavře: sedí a nechá bouři dohřmít. Já však cítím, že na mne se bouře valí. Otec se postaví, ruce v kapsách; svraští čelo, hvízdne si. Dívá se na mne a zase si hvízdne. „Kde pak jsi se válel, zmetku?“ Mlčím. Bojím se. „Jsi němý, či co? Naučím tě mluvit! A čistotě také tě přiučím.“ Jde ke mně blíže, sevře mne, přes koleno přehne: nu, drsná jeho ruka, ale těžko rukou zabiješ, obzvláště tam, kde nyní bije. Přece však je to bolest. A největší bolest je, že vždy něco se přihodí, proč musím být bit. A vím, že příčina není jiná, než něco, zač nemohu: zrzavé mé vlasy, oči, postava. Nic na mně se nelíbí otci. Stane se, že dlouho se beze slova dívá, jakoby

srovnával. Ale pak se ještě více pohněvá, nabije, odejde. Časem i na matku se zadívá a hledí; a já uvažuji: což může matka za můj zrzavý vlas? A proč vlastně na nás oba je tak zlý? Dobrý, pravda, není na nikoho. Matku mají rádi, otce ne. Ale snad i to otce dráždí a zlobí, že matku mají rádi.

Otec odešel. Pláču. Přijde Dášenka, pohladí a potěší:

„Hlupáčku! Odešel. K čemu je to, plakat? Řeknu to mamince, že pláčeš.“

A toho se mi nechce. Nemusí matka vědět o tom, že jsem plakal. Běžím, oči si myju. Nepláču už. Nesmím. A Dášenka jde k oknu. Otevře je opět dokořán, rukama opět zatleská a zrůžovělá a radostná v paprscích slunečních volá:

„Kde že jsi, voso?“

Zase kroky se ozvou: ne však odměřené, pádné, tvrdé jako dřív. Tyto kroky jsou lehké, skoro plaché; jsou to kroky matčiny. A vskutku, matka stojí ve dveřích. Ne s tím ošklivým, chladným pohledem otcovým, který hledá jen, z jakého důvodu nabíti. Je to milý, teplý pohled. Usměje se lehounce, a uleví se dětem. Ale úsměv její nepotrvá dlouho. Vždycky tak jenom mezi mraky pronikne sluneční paprsek.

„Byl tu otec?“ otáže se nás.

Přisvědčíme oba a přitulíme se k ní. Hladí nás; neptá se dále, není, proč se ptát. Zná vše dávno. Ví, že Fedor Petrovič Svěrďakov nikdy nesmíří se se svými dětmi... svými dětmi? Ale což já mohu vědět? A ví, že Fedor Petrovič nikdy s ní se nesmíří. Oženil se s ní z výpočtu; s této strany měla ženitba aktivní položky, s oné však také nepříjemnější položky byly. Počítal, dopočítal. Ale nyní více myslí na nepříjemné položky. Obchod byl to, nikoli manželství. Fedor Petrovič nikdy nepomiluje svou ženu. A přece není nehodna pomilování. Mnohé oči ještě nyní se zálibou na ni se zadívají: není krasavice, ale milá, úhledná, tichoučká. Z těch žen, jež musí se vždy k něčemu upnout, o někoho se opřít, někomu se oddati. Ráda i otci by se oddala; ale Fedor Petrovič, chladný a hrdý, zapuzoval úmyslně tuto oddanost.

Otec můj — tyto poznámky vsunout dlužno — byl dost důležitým kolečkem byrokratického aparátu našeho.

Byl z rodiny úřednické.

Jeho děd a praděd byli činovníky. Podobá se, že údělem Svěrďakovů bylo sloužiti státu. Postup jejich byl pomalý, přece však byl to postup. Tradice Svěrďakovů spolupůsobila při utváření se charakteru otcova. V povaze úřednických ta-

kových dynastií je, že kladou daleko vyšší váhu na prestiž, byť umělou, než na skutečné životní hodnoty. Fedor Petrovič byl by mnoho odpustil ženě — připustím-li, že bylo co odpouštěti! — kdyby nebylo okolností tak nápadných a podezřelých, byť snad v podstatě nevinných. Pravý cit v těchto kastách hyne, vysýchá, zvrhá se v cosi nepřirozeného, afektovaného. Ctižádost i nebohý zbytek lidských citů dovede ochromiti. Fedor Petrovič byl kromě toho v svém okruhu autokratem. Bylo nutno podříditi se mu až do ztráty vlastní osobnosti. Bylo nutno existovati pouze pro něho a pokud on dovolil. Fedor Petrovič měl dále přehnané vědomí své osobnosti; daleko široko nejevil se mu nikdo znamenitějším a podivuhodnějším než on. Každá vzpoura v tomto směru hodna byla nejkrutějšího trestu. Nemiloval, tuším, nikdy nikoho než sebe; a přece žádala jeho samolibost, aby byl plně, bez výhrady, otrocky milován.

Pamatuji se také na tetu Ljubov Petrovnu. Suchá, jako náš otec, bez lásky, jako on, samolibá, jako on, přicházela k nám poranit. Teta Ljubov Petrovna pevného byla mínění, že ohromná křivda v životě se jí děje: tolik všelijakých (Ljubov Petrovna s pěkným přízvukem, zrak vždycky na mou matku upírajíc, užívala toho slo-

va!) ženštin má štěstí, získá znamenitého, úctyhodného muže. (I to vše uměla říkat Ljubov Petrovna s přepěkným přízvukem, hledíc s dávkou hrdosti na Fedora Petroviče.) Ona však sama zůstala, všechny výborné vlastnosti její leží ladem. A přece nikdo nedovede tak dobře vést domácnost. U ní nebylo by na příklad možno, aby v koutě pokoje objevila se pavučina. A ku podivu, skutečně pavoučí tato bytost dovedla v koutě pokoje po nejbedlivějším úklidu vyčarovati pavučinu. — Ona netrpěla by, aby děti chodily špinavé a neučesané — a tu se opět shledalo, že skutečně jsem se otřel právě v této neblahé vteřině o čerstvě obílenou stěnu, a Dášenka že má účes, který se líbil matce, nikoli však Ljubov Petrovně. Takto nezbylo tetě, než přispívati přebytkem svých pozorností těm, kteří stáli jí blízko. A tu nutno uznati, že konala zdatně a rázně svůj úkol. Říkali jsme jí: teta zloteta. Návštěva její znamenala bouři a pláč. Byla neviňoučká a plna jedu. Byla-li kde bolest, dovedla ji Ljubov Petrovna rozdrásat. Ale ne tak, že bys mohl chytnouti její kostnaté ruce, kupčíku; stále tak bezděčně a úhořovitě. Její modré, studené, proklaté oči hleděly stále nevinně a sebevědomě: stále jen dobro, stále jen svou povinnost Ljubov Petrovna koná. Zapalovala-li sud prachu, zajisté

neuvědomovala si, co je prach. Krev pila a stále měla ty studené, nevinné, sebevědomé oči. Bolavá rána byly, dejme tomu, mé vlasy. A tu přijde Ljubov Petrovna a usedne si. „Jaké to vlasy! Kdo v naší rodině měl takové vlasy? Zdá se, že strýc jeden vzdálený, Pavel Ignatyč Vyvertov. Říká se, že takové vlasy neznamenají nic dobrého. A je pravda, že Pavel Ignatyč Vyvertov bídně skončil. Oddal se pití a spadl s vozu. I jiné případy zná takové. Ku podivu jsou takové vlasy, Fedor Petrovič má přece tmavé vlasy. A naše drahá Jolfa Michaljovna má hnědé vlasy — — A což měl dědeček i pradědeček zrzavé vlasy?“ A hodinu o vlasech mých mluviti nepřestává. Matce ztýrané slzy v očích se objevují, Fedor Petrovič bledne a zuří. Ale Ljubov Petrovna stále svou hude. Vlasy, vlasy, vlasy! A já jako na trní sedím. Ručka hošíkova bezděčně se svírá. A Ljubov Petrovna stále svou hude. A tu vstane Dášenka, k Ljubov Petrovně se přiblíží, do očí se jí zahledí, na její vlas. „A vy, tetičko,“ povídá, „podobné trochu vlasy máte!“ Ljubov Petrovna vrhne na Dášenku hadí pohled; v řeči však přece ustane. Ale Dášenka je bita, urazila tetu zlotetu. Ljubov Petrovna odchází rozzuřená a uražená; slibuje nikdy už nepřekročiti práh domu tohoto, ale nikdo nevěří

tomuto slibu: častokráte už tak mluvila, neboť lehko je urazit Ljubov Petrovnu. Ale odchod její nemůže už domov učiniti veselejším; jed je už v krvi a účinkuje. Matka pláče. Otec laje. Smutno.

Dávno tomu, co mrtva moje matka. Žil jsem špatně: v sprostotě, kalu, hnusu. Řekni: Smerďakov, každý odpoví: lotr. Dobře tak. Ale do dnes pamatuji se na matčin pláč. Slunce tehdy zapadlo, jarní byl den. A seděli jsme u okna. Dole lidé se procházeli. A tu jde rodina: muž, žena, děti. Děti skotačí, žena se usmívá. Muž jda hovoří, ruku ženě pohladí; a jeho oči také se usmívají. Matka vyhlíží ven, vidí, rozpláče se. A její ruce hladí při tom můj ošklivý vlas. Nevzpomínám si tak jemného a nesmělého doteku. Byla to něha, jež prosila o přijetí. Měkce, nesměle, plaše hladila matka můj vlas. Pak utřela slzy a snažila se smáti. Bylo však těžko se usmát.

A to šlo po roky. Stále přicházel zamračený Fedor Petrovič, stále se objevovala tolikrát uražená a tolikrát se smířivší Ljubov Petrovna. Matka byla čím dále tím smutnější. Bez lásky bylo jí těžko žíti; kromě nás dětí nebylo však lásky. A také naše láska působila jí bolest. Cítila, že počínáme chápat, co jsme dříve pouze viděli.

A bála se, že pochopíme příliš mnoho. A tak i naše lichotky působívaly jí bolest, poněvadž pociťovala dobře, odkudže pramení a jaký že to otrávený pramen. A zvláště já působil jí bolest; chápala, že trpím pro ni, jako ona trpěla pro mne. A bezmoc cítila mne i sebe před utrpením ochrániti. Dvojnásob se jí mořila. Její tváře pobledly, její krok stal se pomalejším. Dovedla hodinu tupě sedět, aniž viděla a slyšela. Tu bylo nutno pomalu, po špičkách se přiblížit a čekat, až se probere z mrákot a rozdívá se po pokoji, jakoby z veliké dálky přišla. I churavěti počala; a tu opět se ukázaly rodinné city Ljubov Petrovny. Téměř ani neodcházela od lože nemocné matky; stále vzpomínala, jaké léky doporučují se při takových chorobách. Tu čaj uvařila, tu koření přinesla. Někde doma měla Ljubov Petrovna zázračný recept od popa Nikofora. Pop Nikofor zázračnou měl vskutku moc. Tisícům pomohl. Teta přinesla recept a nutila k užívání. Matka užívala; skutečně se přihodilo, že jí bylo o něco lépe. Vstala. Zdráva nebyla, ale unavilo ji ležet. Chodila malátná, slabá. Ale jaký to byl den slávy pro Ljubov Petrovnu! Ljubov Petrovna ani v její rekonvalescenci ji neopouštěla. Otec ani za nemoci matčiny nezměnil svého chování. Vždyť vlastně nemoc matčina byl pouze další její

hřích, opětné a utajené passivum v jeho manželském obchodě. Otec připadal si jako oběť neslýchaného a neomluvitelného podvodu. Jakým právem stůně Sofja Michaljovna, když si Fedor Petrovič bral zdravou?

Ne, Fedora Petroviče nebylo možno smířiti. Těžce nesl, že byl ošizen. Matka nemohla ranit jeho srdce; nelze ranit, co neexistuje. Ale jeho samolibost byla raněna. Láska se smíří a zapomene; raněná samolibost nesmíří se však a nezapomene nikdy. Pro Fedora Petroviče nebyla Sofja Michaljovna lidským tvorem, s lidskými potřebami, s lidským citem. Byla pouze jeho majetkem, příslušenstvím jeho domácnosti, obstaravatelem všech jeho potřeb, něčím, s čím možno po své vůli nakládati. Matka dovedla jen cítit bolest; nedovedla se vzbouřiti. Snad i tak daleko šla v své pokoře, že Fedor Petrovič nezdál se jí býti v neprávu. Byl přece pánem a ona jeho věcí. Uznávala passiva, která byla v jeho manželském obchodě. Uznávala také, že není vhodno sedět v nečinnosti a stonat; domácnost tím trpí a trpí tím také pohodlí Fedora Petroviče. Snažila se dle svých sil bojovati s nemocí a slabostí; celou její starostí bylo vytušiti myšlenky a přání manželovy. Způsobil-li Fedor Petrovič — těžko mi říkat otec, ať tak či onak

to beru — scénu, hleděly její oči prosebně a pokorně, že dojalo by utrpení jejich každého, kromě toho, jehož se prosba týkala. „Maličko poshov,“ prosily ty oči. „Maličko poshov, zahynu! a nežli zahynu, hle, jak se snažím přikrčiti se až k zemi!“ Já, bídák, já, podlý Smerďakov, cítil tuto bolest; ale Fedor Petrovič, bezúhonný, počestný muž, jí necítil. Necítil vůbec ničeho. A tak matka hynula a vadla. Bylo nutno opět ulehnouti. Opět se objevila u nás Ljubov Petrovna; opět zázračný recept popa Nikofora přinesla. Ale tentokráte recept nepomáhal. Bylo hůře a hůře. Jednou byli jsme u ní, já a Dášenka. Dášenka rukama hrdlo jí ovinula. „Musíš být zdráva, matičko!“ „Nebudu zdráva.“ „Musíš.“ „Nechci.“ „Ani pro nás ne?“ Dlouho se zahleděla matka na Dášenku, dlouho se zahleděla na mne. A pak tiše zašeptala: „Už nemohu.“ Dášenka se rozlítostnila a rozzlobila zároveň. „Umřeš-li, také otec nesmí žíti.“ Matka se zalekla: „Co mluvíš, Dášenko? Musíte být hodni, musíš být hodna.“ Ale Dášenka pohodila hlavou:

„Nebudu hodná.“

Několik dní po té matka zhasla. Zhasla s bezmocným, těžkým pohledem. Její ruka ještě se

před smrtí zachvěla, jakoby chtěla pohladit. Bíti nedovedla. Byla to bída, že nedovedla bít.

Pohřeb byl veskrze důstojný. Mnoho lidí, kteří nevzpomněli si na živou, vzdalo poslední čest mrtvé. Zdá se, že je snadněji pohřbívati, nežli těšiti. Ač i to není každému snadno. Dášence ani mně snadno to nebylo. Nezaplakali jsme, nezahořekovali; šli jsme za rakví a srdce jakoby pohledem na rakev kamenělo. „A jaké děti nebožka vychovala,“ pravila Ljubov Petrovna; „ani pro matku nezapláčí.“ A zaplakala.

Otec, jak správno, hodil první hrudu za rakví matčinou; pak sáhla po lopatce kostnatá ruka Ljubov Petrovny. To vše bylo správné: házeli po ní hrudami už i za živa.

XVI

IVAN DANILYČ NĚVYRAZIMOV

Smerďakov zamlčel se na tři, čtyři vteřiny. A snad i více vteřin prošlo, připadlo Kozulinovi. Pak však, hanbě se patrně za slabost, tam málo přiměřenou pověsti Smerďakovově, odplivl si a pokračoval hrubým, chraplavým hlasem:

„Po smrti matčině stal se Fedor Petrovič jaksi zasmušilým. Přicházel domů a odcházel neuspokojen. Pociťoval prázdnotu. Nebyl to stesk po mrtvé, pozdní ozvání se měkčích, vřelejších citů; navykl si však na bázlivou oddanost matčinu. Její plaché, zalekané oči byly holdem, přiměřeným autoritě Fedora Petroviče. Uražené samolibosti nemohlo to být plným dostiučiněním; nikdy a nijak nedovedl Fedor Petrovič odpouštěti. Ale byla to drobná příjemnost, jejíž nedostatek nyní pociťoval. I jiné nedostatky se ob-

jevovaly. Ljubov Petrovna neopomíjela navštěvovati ovdovělého; a teta zlotetou zůstala. Ne už pavučiny v koutech viděla; škorpiony dovedla vyčarovati. Byla tu stará hospodyně Agafja, kulaté jablíčko, milá, oddaná stařenka. Ljubov Petrovně byla trnem v oku. Pozvolna počala týrati nebohou; tu pirožky byly spáleny, tu jídlo neslané, omáčka zkažená; tu v bytě nepořádek a nečistota. „Prodán jsi, Fedore Petroviči, holoubku; prodán jsi cizím lidem." To neustala hučeti do uší Fedora Petroviče. Skutečně Agafja tak byla zmatena nespravedlivými výtkami, že došlo na výtky spravedlivé. Stařenka cítila, že zlobu Ljubov Petrovny neusmíří a neukonejší; těžko jí bylo loučiti se s domácností, na kterou zvykla, těžko s Dášenkou, těžko se mnou. Těžko také bylo stařeně jíti v bezútěšnou, ubohou budoucnost. Také ona se nevzpírala; pouze stranou plakala. Ale její zardělé oči jen více dráždily Ljubov Petrovnu. „Za pláč-li tě platí Fedor Petrovič?" osopila se na ni. Tu se zadívala Dášenka na Ljubov Petrovnu: zlostně, nenávistně. „Neplač, Agafjo," pravila. „Škoda tvých očí." Přitulila se k ní a pohladila prací zhrublé ruce. Oleje do ohně tím přilévala.

Zápas nepotrval dlouho. Agafja odešla. Těžko se jí po schodech nevlídného domu sestupovalo.

Ještě se ohlédla za námi. Dášenka rozběhla se za ní, za ruku ji vzala, scvrklou ruku pohladila a pocelovala. Agafja po třikráte hlavou tupě zakývala, neměla už slz. Šla jaksi otupělá a bez ducha. „Stará jsem,“ tiše promluvila. „Pravda je, že jsem stará. S bohem, jahůdko; mladá jsi. Ale těžko starým. Nesluší se jim žíti nad svůj čas.“ A odcházela na vždy, těžko vlekouc svůj raneček. Vrátili jsme se domů. Domov nebyl prázdný; byl hůře než prázdný. Sídlila tam Ljubov Petrovna. Její panství bylo nyní úplné. Dovedla přesvědčiti Fedora Petroviče, že neradno věřiti cizím lidem. V domácnosti pořádek být musí. Je tu děvče, jež nutno na uzdě držeti. A kdo by byl tak svědomitý, jako Ljubov Petrovna? Nu, přistěhovala se. Fedor Petrovič si oddechl. Ljubov Petrovna uměla, co nedovedla nikdy matka: státi se nezbytnou. Uznávala plně autoritu Fedora Petroviče; ale také matka ji uznávala. Chybou matčinou byla její pasivita. Ljubov Petrovna však neuznávala pouze autoritu, tvořila ji. Nikdy, dejme tomu, nepřipadlo matce říci, že Fedor Petrovič má zvláště, mimořádně, jedinečně krásnou a důstojnou chůzi. Ale Ljubov Petrovna, kárajíc, jak že to ošklivě se pohybujeme, hrubě, nepřiměřeně, ihned přidá, pohled podivu na Fedora Petroviče vrhajíc: „Jak že si z chůze

tatíčkovy vzoru vzíti nedovedete? Pohleďte přece, jaká ladná, milá, vznešená chůze, pohyby, vzhled!“ Matka vždy téměř něme prosila, aby směla pohladit. Ljubov Petrovna však dovedla vydatně a bez ostychu slovy polichotit. Vše, co se dělo u nás, dělo se jen, aby Fedor Petrovič byl vyvýšen a aby srovnáním s hříchy a s nedostatečností jiných vynikla zvláštní jeho cena a hodnota. Fedor Petrovič necítil ani, jak pozvolna stává se nástrojem ženy zdánlivě tak poddajné a oddané. Nepochopil, že přání, které vyslovil, po dlouhou dobu bylo mu Ljubov Petrovnou suggerováno. Ostatně rozhodovalo u Fedora Petroviče zdání a prestiž. Obojí bylo zachováno. Mohl býti a byl uspokojen. Byl kromě toho úředně povýšen v této době; čeho více třeba k spokojenosti?

Dášenka dorůstala. Byla hezounkým děvčetem, kdežto já zůstával klackem, gymnasistou, neohrabaným v pohybech, nehezkým, protivným učitelům a kamarádům. Smerďakov byl prašivá ovce. Pověstná byla má nepozornost, a hned podotknu, jaká to byla nepozornost. Už tehdy trapno mi bylo do omrzení látku přemílati; chápal jsem rychle, ale donucen utkvěti, rozmrzel jsem se. Tupější, pomalejší mne předstihovali. Nikdy jsem ostatně neměl smyslu pro těžkopádnou soustav-

nost. Býti dříčem připadalo mi tak hnusným a odporným, že, dejme tomu, nedovedl jsem se nikdy na pamět učiti. Jakmile podnikl jsem něco, a shledal, že to dovedu zmoci, ztrácelo to pro mne zajímavost; ale jak obtěžovati se detaily věci, jež zájmu pro mne pozbyla? Měl jsem nepříjemnosti, prospěch trpěl; příjemným, jak řečeno, nebyl jsem nikomu. Můj zevnějšek odpuzoval; a odpudil-li jsem už svým zevnějškem, nedovedlo mé chování sympatie vydobýti. Byl jsem zvláště v době tehdejší vzdorovitý, protivný. Při troše trpělivosti snad by se leccos dalo spraviti; ale jaká trpělivost se Smerďakovem?

Špatný můj prospěch donutil otce k úvaze o mé budoucnosti. Rád mne neměl; nosil jsem však jeho jméno. Toto jméno bylo nutno chrániti. Rozhodl se, že nejsem způsobilým k studiím universitním. Bylo však nutno, abych aspoň jakž takž odbyl svá studia gymnasijní. Mínil, že k tomu bude účelno opatřiti domácího učitele. Kteréhosi dne přišel, přísný, zamračený, jako vždy, když se mnou mluvil; promluvil o mém nedostatečném prospěchu; o stížnostech jeho došlých; o hanbě, kterou mu dělám; o budoucnosti podmiňující naprostou nápravu. Vše propověděl promyšleně, s důrazem, odměřeně. Posléze mi oznámil, že opatřil mně domácího učitele, na kterého

přenáší část své autority; je to student Ivan Danilyč Něvyrazimov. A tu již přišel student Něvyrazimov. Vysoký, snědý, tmavovlasý. Živých, ale ostychem v míře držených pohybů. Uctivě se uklonil před otcem, uctivě se uklonil před Ljubov Petrovnou, vrhl rychlý a nepozorovatelný pohled na Dášenku, stiskl mi přátelsky ruku a podotkl mírně, nevím, zdali narážeje na citát francouzského klasika:

„Buďme přáteli!"

Fedoru Petroviči nelíbil se příliš tento blahovolný tón. Poznamenal suše:

„Doufám, že bude Fedor poslouchat."

Ivan Danilyč Něvyrazimov uctivě hlavou pokynul a změněným přiměřeně tónem dodal po pause, jež dosvědčila, že otec domluvil:

„Doufám, že budeme oba konati svou povinnost!"

To se líbilo lépe otci i Ljubov Petrovně. Pak jsme odešli do mého pokojíčku. Něvyrazimov změnil úplně své chování, když jsme osaměli. Byl nyní srdečně bodrý, milý. Nikdy tak nikdo z učitelů ke mně nepromlouval.

„Jak se jmenuje tvá sestřička?" otázal se mne mezi řečí.

„Dášenka."

„Hezké jméno. A hezká dívenka."

To získalo mu u mne sympatie. Dášenka byla jediná bytost, ke které jsem lnul po smrti matčině. Poklona Dášence činila mne šťastnějším, než příjemnost mně samému adresovaná. Rozmluvili jsme se. Něvyrazimov jevil se mi plně sympatickým. Stísněné a jeho duchu nedostačující poměry, nutící jej k bídnému protloukání se chudého studenta, probudily u něho cit nenávisti k šťastnějším a majetnějším; ale donutily jej zároveň tuto nenávist k lidem, od nichž byl odvislým, skrývati. Mluvě se mnou, pronášel zásady revolucionářské a smělé, plně přesvědčen o jejich oprávněnosti; ale před Fedorem Petrovičem a Ljubov Petrovnou nepronesl by ostřejšího slova a vzal na sebe masku hlasatele ctihodných, zákonných principů. „Přetvářka," tak mi vysvětloval, „je zbraní slabých. Jsi odvislý od svého otce; bylo by pošetilo bániti se mu přímo. Jakmile staneš se dosti silným, lze přetvářku odhoditi. Jsi-li silným, smíš býti pravdivý; jsi-li sláb, braň se především. Hle, není-li mně se brániti? Sním o veliké Rusi, o lepší budoucnosti, o triumfu revoluce; a musím státi devotně před představiteli všeho, co nenávidím. Až narostou křídla, poletíme; co však nyní bez křídel? O zem se otlučeš, chceš-li letěti: lépe je jistě a bezpečně při zemi se plaziti. Vše v svůj čas." Poptal se po Dášence.

Rozhovořil jsem se. Mluvil jsem dlouho, jako mluvíváme o tom, co je nám drahé, před lidmi, jimž důvěřujeme. Jinému zdálo by se mé nazírání poněkud fádním. Ale Ivan Danilyč Něvyrazimov ani slovem nepřerušil exaltované mé výlevy. Poslouchal zřejmě se zájmem. Když jsem domluvil, pravil vážně, ale srdečně: „Vyřiď sestřičce můj uctivý pozdrav.“ Celkem nic to neznamenalo, potěšilo mne to však. Pochopil jsem, že také Ivan Danilyč uznává Dášenku za bytost, hodnou úcty a pozornosti. Čeho bylo více třeba, abych pojal k němu sympatie? Jeho theorie mně připadaly samozřejmými a jedině mužnými. Snažil jsem se se své strany učiniti, co bylo v mých silách. Násilím jen překonával jsem vrozený svůj odpor a svou nepozornost; za napětí celé hodiny odškodňovalo mne několik minut intimního hovoru s mladým mužem, který den ke dni zdál se mi významnějším a hlubším. Objevilo se, že Ivan Danilyč Něvyrazimov ne pouze velkou ruskou revoluci připravuje; psal také verše, jež po mém soudu překonávaly všechny básníky ruské všech dob a generací. Dovedl stejně chmurně předpovídati veliký převrat, který Rusi nastane, osvobodí slabé a pokoří násilníky, jako něžnými, srdečnými slovy naznačovati neklid svého nitra a jeho roztěkané touhy. Oh, Ivane Danilyči Ně-

vyrazimove! S jakým nadšením jsem si opakoval veršíky, které jsi mně na mou žádost napsal do mého památníku gymnasisty! Jak bušilo srdce ohyzdného a protivného zrzouna, když jsem si tajně po sté už recitoval:

„Jedno-li jen zrnko nové
dnes tvá ruka zaseje,
brzo už se, Svěrďakove,
svobodná Rus zaskvěje!“

S jakým nadšením naslouchal jsem úryvkům z jeho velké, pětiaktové tragedie „Car a proletář“, jak mne strhovaly tirády dělnického agitátora Šmarylova, jak mne uchvacovala heroická jeho gesta! Nutno vzít v úvahu všechny okolnosti: v době, kdy v mladém nitru největší expansivnost, byl jsem sám, opovržen, zamítnut všemi, přehlížen všemi. Nezdál se mi tudíž Něvyrazimov dvojnásob velkým, dvojnásob mohutným?

Sdílel jsem s Dášenkou svůj podiv a bezděčně probouzel jsem podiv její. Již okolnost, že já jsem miloval Ivana Danilyče Něvyrazimova, byla Dášence zárukou jeho sympatičnosti. Byl tedy přece někdo, jenž nemluvil o mých ošklivých vlasech a neměl pro mne urážlivých slov! A dovedl jsem ji svou gymnasistní vervou získati pro něho docela. Famosní tiráda Šmarylova („Ha,

vrahové budoucí Rusi! V úžasném žije smilstvu carismus s popstvím!" atd.) nebyla ani jí tajemstvím. A jakmile napsal Ivan Danilyč Něvyrazimov řízným a přece úhledným svým písmem verše své do mého památníku, byla první má cesta k Dášence. „Jedno-li jen zrnko nové...!" Směšno, pánové, vzpomínat a přece bylo. Smerďakov věřil těmto veršům, Smerďakovu hořely tváře nadšením!

Můj úspěch vyvolal u Dášenky nesmělé a tajné přání míti také takový poklad, jakého já jsem dobyl. Neosmělila se vyslovit se přímo: taková byla její úcta k velkému Něvyrazimovu. Ale což nežili jsme tehdy v tak úzkém a důvěrném svazku, že myšlenka a touha moje nemohla být dlouho tajemstvím pro ni a myšlenka a touha její pro mne? Vytušil jsem přání její dříve, než je vyslovila. Zarazil jsem se. Možno obtěžovati ještě jednou Něvyrazimova? Strávil jsem neklidnou noc. Počítal jsem knoflíky na kabátě: ano, ne. Řekly: ano. Odhodlal jsem se. Zajíkaje se a v svrchovaných rozpacích vykoktal jsem ze sebe svou prosbu. Před tváří Něvyrazimova připadala mi má prosba drzostí. Ale ku podivu, Něvyrazimov usmál se vlídně a skoro jakoby se byl dočkal splnění svého největšího přání. Rozveselil se, rozesmál; promluvil několik pěkných

slov o Dášence. Také o tom, že vítězství ruského muže uspíší ruská žena. Vzpomněl si na jména slavných revolucionářek. A už už se mu zdálo, že jméno Dášenky k nim se přiřazuje. Nezapomenutelná to byla hodina. I mně nyní jevila se budoucnost růžovou a krásnou. Něvyrazimov si vyžádal k napsání veršíků lhůtu tří dnů. Jaké to byly tři dny! Dášenka snila, Dášenka počítala: sedmdesát dvě hodiny, tři tisíce tři sta dvacet minut! A já snil rovněž: Šmarylove, statečný muži, mučedníku, který vítězí, nemáš-li hlas, podobu, oči Něvyrazimovy? Svět ostatní neexistoval pro nás; ať chodí zamračeně, odměřeným svým krokem nevlídného byrokrata Fedor Petrovič; ať intrikuje sebe více Ljubov Petrovna, stále pichlavější a stále bigotnější. Ať děje se cokoli mimo nás, to, co v nás se děje, mnohem je významnější! Hodina míjela za hodinou, den míjel po dni. Po třech dnech přišel Něvyrazimov. Skromně se usmívaje, odevzdal mi památník sestřin. Třesoucí se rukou odvážil jsem se v něm listovati. Zarazil mne přísným pohledem. „Ona ať čte prvá,“ pravil slavnostně. A hned mi bylo zjevno, že dopouštím se chyby, přečinu, zločinu! Ona ať čte prvá! Letím k Dášence a odevzdám jí památník. Zbledla a zachvěla se. Vidím ji před sebou živě a plasticky: oči, jindy divoké a

vzpurné, zněžněly a staly se podobnými výrazu očí matčiných, plachému a oddanému. Její drobné ručky svíraly poklad, obávajíce se, že jej ztratí a stejně se bojíce otevříti památník. Odběhla. Po půlhodině vrátila se zjasnělá, usměvavá, radostná. Přitiskla mne k sobě a začala tančit. Nám oběma svět zdál se plným květů. A my mezi nimi tančili, lehcí a šťastní. Směšno! Neměl jsem nikdy před tím ani nikdy po tom pocitu tak plného štěstí. A tak mi připadalo, že krásnější je vidět štěstí drahé bytosti, nežli sám býti šťasten. Kozulinove, kupčíku, Radnitzi, jevreji, zasmějte se Smerďakovu! — —

Trvalo to dlouho, než odhodlala se Dášenka svěřiti mi svůj poklad. A nikdy nebyla by mi ho svěřila, kdybychom se nebyli cítili bytostí jedinou, nerozlučitelnou, nedělitelnou. Ani vteřinku mi nepřipadlo, že bych mohl závidět Dášence, ač nade vší pochybu byla obdařena bohatěji mne. Mnohem pečlivější a ozdobnější bylo písmo Něvyrazimovo v památníku sestřině; a nadpis byl kratičký, ale výmluvný: Dášence! A jaké to verše četl jsem pod tímto nápisem!

Dnes, dříve ještě, než se dnilo,
v čas, kdy už bledne záře hvězd,
bázlivé srdce poprosilo:
Odpusťte srdci to, že jest!

Vám mohl život dáti darem
tu nejkrásnější z lidských cest.
Čar ve vás je, tím mdlíte čarem.
Odpusťte srdci to, že jest!

Váš hlas zní hudbou jiných vzruchů
a vaše slovo jako zvěst.
Silnější duch váš jiných duchů.
Odpusťte srdci to, že jest!

Odhodit všechno, co nás dusí,
mohla by mužná vaše pěst.
Moh' spásou být jste svaté Rusi.
Odpusťte srdci to, že jest!

Budoucnost přede dveřmi venku
přináší úkol, slávu, čest.
Vy žijete jen pro Dášenku.
Odpusťte srdci to, že jest!"

Pomalu vůkol mně se dnilo,
pták počal zpívat nad houštím.
Bázlivě srdce moje bilo,
než řek' jsem mu, že odpouštím.

Stiskl jsem Dášence němě ruku. Podivoval jsem se, ale nezáviděl. Ne, Dášence nedovedl jsem záviděti. Cítil jsem bolnou, zmalátňující, ale velikou a silnou radost. Opět jsme zatančili.

Jaká báseň! Jaký básník! „Moh' spásou být jste svaté Rusi!" Oh, ano, dobře Ivan Danilyč Něvyrazimov obstaral svou věc!

Ljubov Petrovna náhle otevřela dveře. Pichlavé její oči zjistily obraz nezvyklý a jí nevysvětlitelný.

„Blázníte?" zasyčela. Práskla dveřmi a odešla, nepromluvivši již. My však s Dášenkou smáli se jasným, šťastným, čistým smíchem, který v onom okamžiku nikdo na širé Rusi nebyl by dovedl zkaliti.

XVII

PREMIÉRA ŠMARYLOVA

Rty Smerďakovovy zkřivily se trpkým úsměškem; jeho oči zle, nenávistně zahořely. Po té pokračoval:

„Bylo však proč se smát. Období, které nyní nastalo, bylo nejšťastnější dobou našeho života. Po celou dobu předešlou svět jevil se nám něčím nepřátelským, lstivým, zlým; bylo nutno krýti se před jeho zlovůlí tvrdou, neproniknutelnou kůrou, která by zarážela jeho rány, za níž však ani tep srdce slyšeti nebylo. Stále jsouce na stráži, očekávali jsme věčně zákeřný nějaký útok. Nedůvěřovali jsme nikomu: nebylo nejnebezpečnějším přehmatem připustiti našeho nepřítele až k sobě?“

Ivan Danilyč Něvyrazimov všechno změnil. Sváděl nás k víře, že svět, v kterém nutno žít, je něco jiného, než hromada hladu, krutosti a nená-

visti, za kterou jsme jej dosud měli. Nezměnil se patrně; ale změnily se oči, které jej pozorovaly. Časné jizvy mladých duší se zvolna zacelovaly a naše srdce počínala se rozevírati jako kalíšky květů v ranním slunci. Cítil jsem sám na sobě nejlépe dosah této změny. Smerďakov i nyní zůstával nehezkým gymnasistou neohrabaného, skoro klackovitého chování těch, kteří rostli osaměle. Ale nehezkost jeho stávala se méně odpornou, jaksi snesitelnou, a odpuzující drsnost jeho chování poznenáhla se uhlazovala a mírnila. Nebylo už chorobné ctižádosti jeviti se spíše horším nežli lepším, drážditi tušené záští úmyslnými provokacemi. Fedor Petrovič mohl být téměř spokojen: vzpurnost moje zmizela. Ljubov Petrovna hleděla nedůvěřivě na nepopíratelnou změnu: co se skrývá za tím, tázala se sebe samé. I ve škole bylo znáti převrat. Aniž bych křivdil Něvyrazimovu, mohu říci, že nebyl vynikajícím učitelem, mě však nebylo třeba takového učitele, stačilo, abych měl ctižádost dělati někomu radost. Fedoru Petroviči těžko bylo radost působit; vše pokládal za prostou povinnost, a jaká radost, povinnost-li vykonána? Ale Něvyrazimovu milo bylo slyšeti o mém prospěchu, o mé pozornosti, o příjemnějším mém chování; bylť můj prospěch jeho prospěchem.

Od hodiny k hodině vzájemný náš styk byl lepším a milejším, vždy nacházel jsem u něho nějakou novou vlastnost, které bylo nutno se podivovati. A potřeba nadšení a podivu, tak vlastní mladým létům, byla příliš dlouho nepřirozeně u mně potlačována, aby nyní nepřihlásila se důtklivěji a naléhavěji.

Chýlila-li se hodina ke konci, objevovala se ve dveřích Dášenka. Nahlédla nesměle do pokojíka; tichounce postála na prahu, neosmělujíc se pohnouti, natož promluviti, aby nás nevyrušila Dosti bylo, že zazníval pokojem příjemný, zvučný Nevyrazimovův hlas, pevný a sebevědomý hlas těch, kteří rádi sebe sama slyší a vědí, že jsou rádi slyšeni. Ale Něvyrazimov brzy povšiml si přítomnosti hosta; poprosil Dášenku, aby usedla. Nechtěla-li, sám donutil ji sednouti. Vše takovým velitelským, ale jemně velitelským tónem, kterému není možno vzdorovati, ale kterému Dášenka ani vzdorovati nechtěla. Usedla skromně, složila ruce na klín; a její oddané oči utkvěly na Něvyrazimovu, který byl nyní ve svém živlu. Stával se výmluvným, poetickým, vtipným. Tu něžné slůvko dovedl propověděti, tu ostrou filipiku proti nepřítomným škůdcům Rusi. Tu pohrdlivým úsměškem slabost, ba zbabělost svých druhů bičoval. Poslouchali jsme,

nedutajíce ani. A říkali jsme si: všichni ti druzí jsou slabí, špatní, nicotní; všichni zapřou Krista, dříve než třikráte, dříve než jedinkráte kohout zakokrhá. Všichni za mamonem, za kariérou, za marností se honí. Ale Něvyrazimov! Jak šťastni jsme, že můžeme slyšeti muže tak vynikajícího, tak jedinečného!

Nastalo léto, doba prázdnin, doba letního pobytu. Netěšili jsme se však na ně. Oddalovalo nás od Něvyrazimova, který musil zůstati v městě. Těžko jsme se loučili; aspoň to však se podařilo našemu spojenému úsilí, že Něvyrazimov slíbil nám psáti a za námi na návštěvu přijeti. Slib tento zmírnil trapnost rozluky. Budoucnost jevila se nám snesitelnější, bylo-li nač se těšiti. Slib Něvyrazimovův i našemu letnímu sídlu dal jakýsi půvab: vždyť za krátko projde on našimi denními cestami, polní pěšinou, vysokým lesem, zelenými lukami. Vždyť i Něvyrazimov na loďce se s námi pohoupá v těžké, milé malátnosti letního dne. Žili jsme, čekajíce. Oh, mladistvé očekávání, počítající netrpělivě dny, hodiny, minuty, vteřiny! Jak dávno tomu už, co nic příjemného a dobrého nebylo možno Smerďakovu čekat? Dnes, po létech, neuvěřitelným tehdejší vzrušení se jeví: byla opravdu taková minulost? Byl opravdu takový Smerďakov? Na dnešního-li Smerďa-

kova hledíš, neuvěříš; a přece onen Smerďakov byl, žil, věřil, čekal, miloval!

Napětí očekávání zmírňovaly dopisy Něvyrazimovy. Nemohly nám dáti vše, co dával osobní styk; ale přece, jaký poklad! Zájem celého našeho dne soustředil se k době, kdy pošta přicházela. Jak netrpělivě jsme očekávali listonoše! A objevil-li se, s jakým rozčilením jsme se ptali: přijde dopis, nepřijde dopis? A přišel-li, jak nedočkavě jsme otvírali psaní, jež nám vyvážilo všechen ostatní svět!

Pěkně psal Něvyrazimov. Tu volně, epicky, kamarádsky, důvěrně: celý jeho život jasně vidíme. Tu myslitel, tu pozorovatel proniká. A tu, hle, silně lyrické místo: zapomenout nemůže na nás. Píše stále Šmarylova; ale zatím co píše, myšlenky jeho jinde těkají. Nutno však zaplašit neplodné snění: povinnost volá k práci. Bude ještě čas na srdce pomysliti. Avšak prázdný je život: mezi prací vždy chvíle se naskytne, kdy zbude čas snít. Jde, dejme tomu, hlučnou ulicí. A roztržitě, ježto hodina jeho se blíží, jde cestou, kterou chodíval. Náhle stojí před okny a vzpomene si, že klec sice stojí, ptáček však uletěl. Zprvu psal Něvyrazimov mně, třeba ne pouze pro mne; pozdravy Dášence vždy přidával. Ale pak, aniž by přechod bylo možno pozorovat,

přesunoval se poměr. Psal nám společně a zdálo se mi, že méně na mne, nežli na Dášenku nyní vzpomíná. Posléze psával psaní dvě: Fedorovi zvlášť, Dášence zvlášť. Připadalo mi, že psaní mně adresované stručnější jaksi je a více jen suchá fakta podává. Bylo zapotřebí opravdové lásky k sestře, abych nepocítil žárlivosti. Ale mohl jsem žárlit na Dášenku?

Nehledě k roztěkané fantasii Něvyrazimově, Šmarylov činil pokroky obří. Zprvu ještě byla tu pochybnost, dokončí-li dílo do slíbené své návštěvy. „Snad, snad se mi podaří, že premiéra Šmarylova bude před vámi, ač mnohé je, co seslabuje mou naději.“ Ale pak přišly vítězné zprávy. „Napsal jsem poslední řádku Šmarylova... Odkládám vlhké ještě péro a sním. Nevím, čím vám bude Šmarylov: vím jen, čím byl mně. Byl důvěrníkem mé lásky; byl podporou mých pochyb. Byl slibem mé budoucnosti. Na křídlech lásky vzneslo se mé Dílo. Buď jak buď: přivezu s sebou rukopis. Komu jinému bych svěřil prvý dojem? Několikráte po sobě četli jsme toto místo, slibující neuvěřitelné štěstí. Slyšeti Šmarylova! Čísti Šmarylova! A my, právě my vyvolení z celé Rusi, abychom první se podivili dílu tak mohutnému, jak už z úryvků bylo nám jasno! A dílu, jež na křídlech lásky k Dá-

šence se vzneslo! Bylo to, jakoby osud, který býval k nám krutý, umínil si odškodniti nás za všechnu předešlou bolest, za všechny předešlé šikany. Častokrát v oněch dnech Ljubov Petrovna měla příležitost blázny nás zváti. A přece nebývali jsme jindy smíšky, my, kteří nyní vybuchli při zdánlivě nejmenší příležitosti v hlučný, šťastný, mladistvý smích! A nebylo ani vnějších podnětů třeba: stačil šibalský pohled spiklenců, vzájemně si opakujících dvě slova: Šmarylov... Něvyrazimov... Ne, Ljubov Petrovna nemohla nás pochopiti. Tím lépe. Svět celý nemohl nás pochopiti: jen když on, on, Ivan Danilyč Něvyrazimov chápal!

Ale dny, třeba v nich hodiny věčností připadaly, přece uplynou; uplynou dokonce rychleji, než jsme sami čekali. Kteréhosi rána procitli jsme, opilí radostí. Sluneční paprsek, který tancoval před naším ložem, hlásil nám nezapomenutelný den. Seskočili jsme hbitě s lože: dnes, dnes, dnes! Jak krásný den! Ale mohlo být jinak než krásně v den příjezdu Něvyrazimova a premiéry Šmarylova? Neuvěřitelně brzo byl jsem hotov a připraven na cestu k vlaku. Hůř bylo s Dášenkou. Spěchala zjevně, aniž však bylo zřejmo, že by k něčemu vedl tento spěch. Zkoušela bluzu: tu-li mám vzít, Fedore? Sluší mi? Pověz.

Co říci? Slušela jí: co by onoho rána neslušelo Dášence? Pak zase klobouček. Pobíhá, klobouky přináší a odnáší; ten k tomu šatu se nehodí, ten zdá se méně slušet její hlavince. Posléze rozhodne se pro kterýsi, jen však proto, že stal jsem se netrpělivým a upozorňuji, že zmeškáme, půjde-li to tak. S kloboukem dobře; tu však vada v účesu se vyskytla. Nutno opravit. A Dášenka sedne před zrcadlo... Má netrpělivost stoupá stále; odhodlám se raději odejít před dům. Svěží letní ráno. Tu Dášenka z okna vyhlédne: hotova! Běžím nahoru. A tu shledá se, že Dášenka střevíce nezašněrovala. Povzdychnu a odhodlám se Dášence pomoci. Tu však ona se stává netrpělivou; zdá se jí, že právě dnes jsem docela pomalým a neobratným. A nyní sama upozorňuje, že zmeškáme, nebudu-li rychlejší. Podívám se na ni skoro vyčítavě; zardí se, usměje, hlavu mi pohladí: Nehněvej se, Fedore! Ale jak bych se mohl hnévat? Nemyslím už na příští útrapy. Rychle, vše hotovo, na cestu! Vyřítíme se z domu, pospícháme na nádraží. Po celou cestu třeseme se, že bude pozdě. Hodiny, pravda, jinak mluví; ale což není možno, že se naše hodiny zpožďují? Doletíme na nádraží. Shledáme, že je nám čekati čtyřicet minut. Mělo by nás to pozlobit: ale my pouze vybuchneme v smích. Čtyři-

cet minut dlouhý čas; našel jsem v něm chvíli, kdy jsem se zadíval na Dášenku. Bratru sestra zřídka zdá se krasavicí; ale onoho rána Dášenka vskutku se mi zdála krásnou. Vycítila patrně z mého pohledu tento úsudek: zarděla se ještě více a stiskla mi ruku: Fedore, pětatřicet minut! Pojď Fedore, po koleji chodit! Kdo dále?

A pak... a pak přijel Něvyrazimov. Vyhlídal z okna vlaku; na stanici prvý seskočil. Srdce nám zabušila. Hle, vskutku v jeho rukou zabělalo se cosi. A už Ivan Danilyč u nás. Ruce nám tiskne, usmívá se. Nesměle pohlédnu na bílý závitek v ruce. „Šmarylov?" ptají se mé oči. „Šmarylov!" odpovídá jeho pohled. Ale už se obrátí k Dášence. Co se ptají oči Dášenčiny? Co odpovídá pohled Něvyrazimovův? Nevím. Jen na bílý závitek hledím a v nitru mi to zvoní, slavně zvoní: Šmarylov! Premiéra Šmarylova!

Otec ani teta nedovedou viděti v Něvyrazimovu než domácího učitele, který celkem uspokojivě zastává svůj úkol. Přijímají jej s poněkud urážlivou blahosklonností zaměstnavatelů, kteří tváří se na okamžik, jakoby zapomněli určiti distance, ve společnosti však dobře tyto distance udržují. Ale je Něvyrazimov jejich hostem? Jeho i naším přáním je zkrátit na nejmenší míru dobu nepříjemných styků s lidmi, kteří nás nechápou.

Tož ven, v přírodu! Vždyť tak s mnohým nutno Něvyrazimova seznámiti. Dášenka chce mu ukázati nejmilejší svůj koutek; je na kopci nad Vlčími jamami. Ticho tu a klidno; kam vzhlédneš, lesy. Slyšíš tichý, konejšivý šum, pomalý, uspávající bzukot. Zde možno sníti na velkých pařezích nebo v měkké trávě; zde možno zadívat se do nebe a v dálku.

Nuže, do lesa. Nedaleko tam od naší villy. Kráčíme polní mezí, skřivánci nad hlavami zpívají. Hovoříme. Něvyrazimov odpovídati nestačí na dotazy. A pak zase on ptáti se počne: vše mu o svém životě říci musíme. V hovoru rychle plyne cesta; vstupujeme do stinného lesa. Tu, hle, zajíc přes cestu běží. Dášenka se zarazí: odešla by, kdyby Něvyrazimova nebylo. Ale neztratila by svou pověrčivostí něco v jeho očích? A tak jdeme dále.

Stoupáme posléze na náš vrch. Něvyrazimov vyhledá stinný kout; my však v plném slunci usedáme. Pomalu a významně vytahuje náš host rukopis; o kousek poposedne, přes čelo rukou přejede. A už čte. Nasloucháme. Nejprve rodinná scéna: Šmarylov, dítě ještě téměř, ale jaké to dítě! Otec, nemyslitelný otrok carismu; matka prostá, oddaná, nevědomá žena. Ale Šmarylov!

Vidí, co nevidí otec, cítí, co necítí matka, co nepochopí rozenci. Křídla orlovi záhy rostou; a tu ovšem hnízdo nedostačuje. Rozletí se mladý orel. Hrozí otec, prosí matka; sourozenci drží za ruku. Mužně, pevně Šmarylov odolává. „Budoucnost čeká; ztrácím matku, ztrácím otce, ztrácím bratry a sestry. Ale má matka bude Rus; můj otec ruský národ; a kolik tu milionů bratří a sester!“ Něvyrazimov ustal ve čtení a rozhlédne se s nepopíratelným sebevědomím. Konec aktu. Přisednu blíže, ruku mu tisknu. Krásně to řečeno: má matka bude Rus...! Zadívám se na Dášenku; tváře zardělé, oči zářící. Dívá se na Něvyrazimova beze slova a beze hnutí. Výmluvný však její pohled. Veliký jsi, Něvyrazimove! Po chvíli čte autor dále. Druhý akt. Šmarylov v novém prostředí se ocitá. Spiklenci mluví o osvobozené Rusi; bídu lidu dělného si předvádějí. Šmarylov cestu k lepší budoucnosti si ukazuje. Tu však vyvrhel se najde. Šmarylova udá; zatknou jej a do vězení vedou. „Proč?“ „Carův rozkaz!“ „Mně káže pouze lid!“ Opona padá! Tentokráte však spěchá autor, maličko jen pohledem dojem posluchačů vyzkoumav, k třetímu aktu. Je svrchovaně originální: Šmarylov sedí v žaláři. Otrlého zloděje své myšlence tam získá. Ale přichází žalářník: zakazuje politický hovor. Ale Šmary-

lov od srdce k žalářníku promluví; a hle, led pomalu taje. Žalářník ruku Šmarylovu podává. „Dal jsi mi oči; dávám Ti ruce.“ Je ochoten uvězněného osvoboditi. Ale Šmarylov neodejde sám „Vězně-li pustíš, tebe uvězní. Buď dva vězňové nebo dva svobodní.“ „Dva svobodní.“ Opět konec aktu! V aktu čtvrtém místo chudé žalářní cely ohromné, širé prostranství. Lid se bouří, k zápasu chystá. Šmarylov promluví plamennou řeč. Tu pochopové vládní přicházejí. Policista vztáhne ruku na Šmarylova. Ale osvobozený zloděj je na místě; vrhne se na policisty, zabíjí dva, je zabit třetím. Zděšeně prchají vládní pochopové, Šmarylov nerušen velkou řeč svou dokončuje. „Probuď se, Rusi! Živořila jsi, žij! Otročila jsi, vládni! Probuď se, dělníku! Čas přišel veliké stavby; budoucnost Rusi se staví, staví se dílo svobody! K zápasu! K vítězství!“ Všichni shromáždění, muži, ženy, starci, děti, velebným slovům Šmarylovovým naslouchají; ve všech srdcích ozvěna zazní: K zápasu! K vítězství! V tisících srdcích jediná touha, na tisíci rtech jediný výkřik: „Na cara! Na cara!“ Ale Šmarylov hrdě pohodí hlavou: „Na cara? Není už cara!“ Opět konec aktu. Unesen vlastním pathosem, Něvyrazimov oddechu si nepřeje. Přechází k závěrečnému aktu. Věc spravedlivá zví-

těžila; a hle odměna rekova! Od druhého aktu světlá ženská postava po scéně se mihá: miluje Šmarylova a Šmarylov ji miluje. Je s ním spiklenkyní v aktu druhém, revolucionářkou v aktu čtvrtém. Triumfuje s ním v aktu pátém. Dívka tato kupodivu podobná je Dášence; oči má jako Dášenka, vlas má Dášenčin. Jméno jí však dal autor Mášenka. Tu si však všimnu: místy mate se autor a čte: Dášenka. Dášenka hlavu odvrátí, neodvracuje však ucha: jaké to dílo, jaký to muž!

Dílo Šmarylovovo dokončeno, Rus je svobodná; nutno pomysliti na závěr kusu. Hle, jak končil „Šmarylov". Pokořen, poražený, potřený car objevuje se na scéně. Vlekou jej jako zajatce. Car chvěje se ovšem bázní: co čeká jej jiného nežli krutý trest? V pravdě také ozve se hlasité reptání, projevy nevole, když se bývalý tyran objevuje mezi osvobozeným lidem; ozývají se výhrůžky, které nevěstí nic dobrého. Tu však Šmarylov povstává: Tyran padl, člověk ať žije. Jeho život ať je jeho trest. Smrtí smyl by svůj hřích; ponechme ho jeho hanbě. Car hlavu svěsí. „Mé neštěstí, že dříve nepoznal jsem takového muže." Šmarylov Mášenku — ale nečetl nyní Něvyrazinov Dášenku? — v náruč pojme: „A mé štěstí, že jsem poznal takovou ženu!" Mášenka-Dá-

šenka zavzdychne: „Šmarylove!“ Konec aktu a dramatu.

Opřel jsem hlavu o dlaň, přivřel jsem oči: ještě jedenkráte prožíval jsem děj Šmarylova. Pak jsem otevřel oči: ale nehleděl jsem na věci okolo sebe, nýbrž kamsi v daleký bod, v neznámý bod. Po nebi putovaly bílé obláčky; mé myšlenky volněji bílých obláčků putovaly: Svěrďakove, svět je krásný, říkal jsem si. Svěrďakove, svět je dobrý. Nerozmnožíš krásy a dobra? Nebudeš i ty jedním z vůdců? Veliká důvěra ve mně ožila. A třeba zmalátnělý silným lesním vzduchem a silnějšími dojmy *díla* Něvyrazimovova — tak jsem „Šmarylovu“ tehdy říkal! — cítil jsem se silným, tak silným, že bych hory přenášeti dovedl. Zdálo se mi v mladistvém opojení šestnácti let, že není pro mne překážek. Chci se vyrovnati Něvyrazimovu. Chci, jako on, šířiti světlo, jas, pokrok, svobodu! Také já najdu miliony bratří a sester; také já porazím draka, abych vysvobodil princeznu. Darmo jsi běžel, zajíčku! Obláčky, putujte; záhy také Svěrďakov pocítí křídla. Což také mne nečeká štěstí a láska? Což také na mne neupře nějaká Dášenka oddané, zářící oči? Mladému srdci je volno, všemu dobrému se otvírá, všemu čestnému podává ruku. Čím chcete, abych byl? Bo-

jovníkem? Budu. Myslitelem? Budu. Básníkem? Budu. Prsa má se šíří; jsou plna ušlechtilých, velikých citů. Mé oči upírají se na všechny strany světa: zdráva buď, Rusi! Syn zdraví svou matku! Ať v kterékoli světa straně, zaslibuji se tvé lásce a práci! Miliony trpí; ale jen klid! S očí smutných setru slzy; padající podepru, hynoucím dám život.

Slavno mladému Svěrďakovu: bezděčně, náhle nehezké jeho oči samy slzami se zalijí. Ale není to ani slza bolu, ani slza vzteku; není to nijaká z malicherných lidských běd. Je to jen překypění jeho citu, slastné spíše, nežli bolné. Šťasten, kdo nepoznal jiných, zbabělejších, ošklivějších slz! Svěrďakove, nebudeš už takto plakati!

Maně jsem se ohlédl. Hle, nebylo tu ani Dášenky ani Něvyrazimova. Kdy odešli? Nevěděl jsem. Ostatně byl jsem skoro rád, že jsem tak; chtělo se mi vykřiknouti jarý pozdrav silné sebedůvěry: Rusi Svěrďakov!

„Rusi Svěrďakov!“

Zavolal jsem. Neozval se nikdo.

Ale mlčení mne nelekalo: mluvilo ke mně tolik hlasů! Zase jsem se zadíval do dálky. Tolik měst, tolik cest, tolik slávy! Dívenko,

která budeš mne milovati, kde jsi? Na které světa straně čeká mne *moje* sláva? Cíl je jasný; kudy však povede cesta?... Hle, je mi šestnáct let. Něvyrazimov o sedm let je starší; kde budu já za sedm let? Dohoním Něvyrazimova? Zůstanu za ním? Připusťme, že nedohoním; mnoho let mi ještě zbývá. Čtyřicíti let, dejme tomu, že dožiju; počítejme průměrné stáří. Zbývá mi čtyřiadvacet let. Rozdělme těchto čtyřiadvacet let na dví: dvanáct let průpravy, dvanáct let skutečného díla. Co vše lze provésti za dvanáct let! Budu-li bojovníkem, kolik vítězství! Budu-li myslitelem, kolik myšlenek! Budu-li básníkem, kolik krásy! A budu-li bojovníkem, myslitelem a básníkem zároveň, což nemám celých 12 let? Les šumí, bzučí hmyz; ospale, konejšivě zpívá lesní vzduch. Přivři oči, Svěrďakove! Nikdy už neuvidíš tolik krásných věcí, jako nyní se zavřenýma očima! Obtančí tě rej fantastických vábivých postav; každá je úsměv a slib. I my budeme Šmarylovy. I my cara pokoříme. I my Rus osvobodíme. Bratrsky, svorně půjdeme s Něvyrazimovem; dost místa pro nás oba! Dost práce pro nás oba! Že nežiješ, matko, abys se dočkala slávy synovy! Ale v mém srdci přece žiješ, po letech žít budeš, Malého Fedora jsi opustila; neopustí tě však *veliký* Fedor! Má sláva tvá

sláva! Pomstím tvé utrpení, usmířím tvoje hoře. Slyšíš, matko?

„Matko!“ zvolal jsem.

Opět mne neslyšel nikdo.

Ale také toto mlčení mne nelekalo; matka bývala vždy tak tichá. Jistě je blízko, jistě rozumí. Rozuměli jsme si vždycky dobře. Snad se tichý její hlas připojuje ke konejšivému, lichotnému šumu lesa, který zdá se mi šeptati: budoucnost, velikost, štěstí! Neboť kdo by mohl tolik mi slibovati nežli matka?

Ležel jsem tak nehybný v slunečním úpalu; nepřítomný duch však světy těkal.

Dášenky ani Něvyrazimova stále tu nebylo.

Napadlo mne zahouknouti na ně; ne že bych byl netrpělivý — bylo mi tak krásně a blaze! — ale že se mi vůbec chtělo houkati.

„Dášenko!“

Neozval se nikdo.

„Něvyrazimove!“

Také se nikdo neozval.

„Šmarylove!“ zavolal jsem, předpokládaje, že toto válečné heslo bude účinnějším. Ale ani toto heslo neúčinkovalo.

Nahoukal jsem se po chuti a to bylo, oč mi běželo. Ulehl jsem zase do trávy a díval se utkvěle do modrého nebe. Měl jsem zprvu

pocit nekonečnosti. Svět je ne pouze krásný a dobrý, ale také veliký. A my, díl tohoto světa, připiati jsme k jeho velikosti. Ale pak se mne počínala zmocňovati malátnost. Myšlenky mé stávaly se těžkopádnými. Stále ještě jsem se díval nahoru na modré nebe, kde se objevily nyní bělavé obláčky; ale pak náhle klesla mi hlava do trávy. Usnul jsem v slavném šumu lesa. Zdálo se mi o zajíčku, kterého honím: Šmarylov postavil se mi však v cestu. „Nutno zabíti zajíčka," pravím. „Neštěstí přináší." Šmarylov však praví: „Nezabiješ zajíčka. Ať nese svůj život jako trest. Ponechme ho jeho hanbě." A tu blízko Mášenka — Dášenka stojí a vzdychá: „Šmarylove!" Zajíček však prchl. A Mášenka — Dášenka pláče. Proč pláče? Jak možno plakati, je-li tu Šmarylov? A Šmarylov vlasy lehce přejede a praví: „Jaké štěstí, že jsem poznal takovou ženu!" Mášenka — Dášenka stále však pláče. A tu náhle matku vidím: na smrtelném loži leží, Dášenku prosí. Ta však říká jen: „Nebudu hodná." A náhle zase není to matka, ale Mášenka — Dášenka, jež leží. Je strašně bledá a nedýchá. Volám, nedovolám se. Pojme mne strašná úzkost.

Procitl jsem.

Nevím, jak dlouho jsem spal; avšak podle

slunce soudě, dosti času zatím uplynulo. Procitl jsem s těžkou hlavou a prvé vteřiny nedovedl jsem si uvědomiti ani kde jsem, ani za jakých okolností jsem se tu ocitl. Pak však uvědomil jsem si, že jsem zde s Dášenkou a Něvyrazimovem. Povstal jsem, abych se rozhlédl, vrátili-li se už.

Dášenky ani Něvyrazimova stále tu ještě nebylo.

Nyní počal jsem se přece poněkud znepokojovati. Snad to byl ještě následek mého snu, který poněkud zvrátil slavnou mou předešlou náladu. Zavolal jsem znovu:

„Dášenko!"

Nic.

„Dášenko!"

Opět nic.

Popošel jsem několik kroků domnívaje se, že snad s protější strany lépe bude slyšeti volání.

„Dášenko!"

Ale nikdo se neozval na mé volání. Stával jsem se už netrpělivým. A s krajním napětím hlasu zavolal jsem:

„Ně — vy — ra — zi — mo — ve!" „Šma — rylo — ve!"

Tu se z dálky, z veliké dálky ozvalo Něvyrazimovo zavolání.

Oddychl jsem si.

Vyšel jsem přicházejícím naproti směrem Něvyrazimova zahoukání. Má nálada zase se zlepšila. Došel jsem k potoku; omyl jsem tam hlavu a zbavil se tak zbytku své těžkopádnosti. Zrychlil jsem krok, zahvízdal si vesele. Chvílemi, abych se ujistil, jdu-li správně, znovu jsem zahoukal. Šel jsem správně. Houkání stalo se zřetelnějším a bližším; posléze zdálo se mi, že slyším i Dášenčino volání. To však jsme byli už docela blízko.

Posléze se strany objevila se postava Něvyrazimova a Dášenčina. Šli pomalu; Dášenka ještě více se zpozdívala. Tím rychleji přiběhl jsem k nim já.

„Měl jsem už strach."

Dášenka jaksi hlavu sklonila. Něvyrazimov však pravil přesvědčivým svým tónem:

„Nechtěli jsme tě budit."

Zdálo se mi, že nespal jsem ještě, když odcházeli, konečně však bylo možno, že jsem bezděky už tehdy zdřiml. Něvyrazimov nemohl mít nepravdu.

Dášenka stále mlčela.

Připadala mi jaksi zmatená a plachá. Řekl

bych, že plakala; ale proč pláč? Tu se však náhle vyděsil Něvyrazimov.

„Rukopis!“

Ulekl jsem se rovněž.

„Zapomněl jsem jej nahoře!“

A už jsem se hnal zpáteční cestou pro ztracený poklad. Nedostihl jsem však Něvyrazimova, jehož neklid byl mnohem ještě větší mého. V půl cestě vzpomněl jsem si, že Dášenka zůstala sama. Zahoukal jsem na Něvyrazimova.

„Našel jste?“

„Ano.“

Běžel jsem zpět k Dášence.

Stála tam, kde jsme ji opustili; skoro jakoby si ani neuvědomovala naší nepřítomnosti.

Hleděla kamsi v zamyšlení. Přiběhl jsem k ní a omlouval naše pozapomenutí.

„Nevadí,“ řekla tiše.

Hlas její zněl mi nějak teskně. Co se stalo Dášence?“

„Co je ti, Dášenko?“

Zavrtěla hlavou.

„Nic.“

„Přece něco!“ naléhal jsem. „Jsi smutna. Plakala jsi?“

„Nejsem smutna,“ pravila. A její oči zahleděly se na mne s tichou prosbou o klid.

Neměl jsem odvahy dále naléhati. Co by se ostatně mohlo přihoditi Dášence s Něvyrazimovem? Ovšem na okamžik na sen jsem si vzpomněl. Ale nač se zneklidňovati pro bezvýznamný mráček, který přeletí?

Zatím už vracel se Něvyrazimov.

Uspokojeně ukazoval nám už z dálky rukopis Šmarylova. Ku podivu, tento rukopis nezdál se mi nyní už tak všechno ostatní zastiňujícím bohatstvím, abych dovedl pozapomenout na smutek Dášenčin a na její zřejmý neklid. Ale Dášenka, vidouc rukopis, usmála se.

„Jaké štěstí!“

Něvyrazimov se usmál sebevědomě.

„Je dnes vůbec šťastný den.“

Dášenka neodpověděla.

Také já, nevím proč, stal se zamlklým. Ale Něvyrazimov nevšiml si ani mlčení Dášenčina, ani mé málomluvnosti. Mluvil vesele a bez ustání. Podivoval se půvabu okolí, zatoužil po idylickém životě venkovském; politoval, že jeho povolání vede ho jinam. Úkol však je úkol. Jistě, že nemluvil Něvyrazimov hůře, než mluvíval; byl dobrým společníkem a dovedl oživovati hovor. Ale nyní na mne účinkoval jeho hovor méně podmanivě než jindy. To či ono počínal jsem kritisovati; měl jsem vůči němu jakousi

hořkost: jak že tak snadno mohl opustit Dášenku? Vždyť bylo mou věcí, abych došel pro rukopis. Bylo třeba říci Dášence tak zřejmě, že je ničím proti Šmarylovu. Šmarylov ovšem osvobodil Rus; ale Šmarylov, přesně vzato, stejně mohl býti zachráněn mnou jako autorem. Rozdíl několika vteřin nemohl na věci nic změniti. Dášenka byla smutna. Neviděl, že je smutna? Necítil potřebu učiniti jí něco příjemného? Nebo nemusí být lidé pozorni k těm, které mají rádi? Zbylo ve mně trochu nejistoty; neopovažoval jsem se ještě k úplné vzpouře.

Byl právě čas, abychom došli k vlaku. Něvyrazimov slíbil opětnou návštěvu. Co nevidět.

„Šmarylova nového do těch dob nenapíšu; ale snad přece nebudu nevítaným hostem."

„Přijeďte," řekla Dášenka prostě.

Odpoledne chtěl jsem poprosit Něvyrazimova, aby nám zapůjčil rukopis. Ale nyní v chvatu loučení nemyslil jsem na to. Něvyrazimov čekal patrně takovou prosbu. Když se nedostavovala, přímo se obrátil k Dášence.

„Nechám zde rukopis, přejete-li si."

„Nechte," odpověděla Dášenka. „Budeme rádi."

Zdálo se, že její smutek přešel. Její oči hleděly už zase jasně a pevně. Byl jsem tomu rád.

Za minutku přivalil se vlak. Něvyrazimov vstoupil do vozu. Vyhledal místo u okna, jež otevřel. Vytáhl šátek a mával jím dlouho... dlouho. Také my jsme mávali šátkem.

Vlak zmizel.

Stáli jsme tu... s pocitem velikého prázdna. Bál jsem se, že uzřím v očích Dášenky slzy. Nenašel jsem jich. Snažila se překonati svůj smutek, cítil jsem to. A šli jsme domů málomluvni, a i v tom, o čem jsme mluvili, nedotýkali jsme se svých tajených myšlenek.*)

*) Až sem otištěno v „L. N.“ r. 1915. *V. D.*

XVIII

MRAK

Po odjezdu Něvyrazimova mráček pokrýval dříve jasné nebe. Dášenka neměla už svého šťastného, mladistvého, dívčího smíchu, při kterém srdce pookřívalo a oči se rozzářily. Ne, že by se vůbec nesmála; ale bylo cosi na dně jejího smíchu, co mne tísnívalo. Ledacos budilo a sílilo můj neklid. Před návštěvou Něvyrazimovou nemívala Dášenka přede mnou tajemství. A nyní nemohl jsem se zhostiti myšlenky, že něco přede mnou tají. Ale také v sobě samém změnu jsem pociťoval. Ztrácel se můj nekritický podiv a má naprostá důvěra k Něvyrazimovu. Vzpomenu, dejme tomu, premiéry Šmarylova. Vrcholná místa dramatu Dášence opakuji. Ale sám při tom se přistihnu, že cosi nuceného a nepravdivého je v mém nadšení, a v tváři Dášenčině nervosní, podivný shledávám výraz. Podíváme se

sobě do očí a jakoby dva auguři na sebe se dívali. A náhle Dášenka rychle odejde, aniž by slůvka prohodila a vyhýbá se mi po celý den. Poprvé nechám ji tak, podruhé; potřetí jdu za ní. V altánku sedí, na bod nějaký tupě zírá. Tichounce, po špičkách jdu zarosenou travou a za ruku ji chopím. Za ouško po napoleonsku ji zatahám a optám se:

„Co je ti, Dášenko?"

„Nic," prohodí Dášenka a usmívajíc se vybízí mne, abychom zatančili kozáčka.

„Jsi smutna," říkám jí.

„Proč bych byla smutna. A kozáčka nezatancuješ?"

„Ublížil ti někdo?"

„Kdo by mi ublížil?"

„Něvyrazimov — —?"

Ale nedopověděl jsem. Dášenka prudce vstala, na čele mrak a v očích zlý plamínek. A její pěst mi zahrozila.

„Jak jsi připadl na myšlenku, že by mi mohl Něvyrazimov ublížiti? Co máš proti němu? Proč jsi proti němu?"

Zadupala drobnou svou nožkou, zhorka nakvašená. Neodpověděl jsem. Právě na hřebík jsem uhodil. Je to Něvyrazimov. Ovšem jsem dobře nechápal, co proti němu mám a vyslovuje

myšlenku, že právě Něvyrazimov mohl by Dášence ublížit, uvědomoval jsem si, jak je strašná a neslýchaná. Něvyrazimov, kterého za boha jsem si povýšil, Něvyrazimov, k němuž jsem přilnul bezmála jako k Dášence. Stejně rouhavá to byla myšlenka, jako bych svár mezi Bohem Otcem a Synem a Duchem svatým připouštěl. A celá hrůza a neslýchanost této možnosti vynikla teprve, když jsem ji slyšel z Dášenčiných úst. Uvědomoval jsem si, že by strašná tato myšlenka znamenala pro mne odbožnění boha, konec víry, úplné zhroucení a rozvrat. Ale čím strašnější se mi jevila tato myšlenka, tím důrazněji mi cosi v hloubi duše říkalo, že Něvyrazimov nejen *mohl* Dášence ublížiti, ale že jí vskutku ublížil.

Od návštěvy Něvyrazimovovy Dášenka ani jedenkrát nezabloudila v oblíbený svůj koutek nad Vlčí jámou. Zprvu mohl jsem si mysliti, že je to pouhá náhoda. Ale den míjel po dni a Dášenka k svým vycházkám volila vždy jiný směr. Sám jednou učinil jsem návrh, abychom vyšli tam. „Dlouho už u Vlčích jam jsme nepobyli," pravím. Dášenka zbledla, a jejími rty to nějak zacukalo. „Nechce se mi tam," odpověděla pak, skoro vykřikla.

Tak prudce prořekla ta slova, že jsem se ne-

osmělil ptáti se po důvodu, ani naléhati. Dášenka stála přede mnou, držíc svou ručkou kvítek právě utržený. Mlčel jsem však zaražen, ale Dášenku ještě více podráždilo mé mlčení. Vybuchla náhle, v tváři zardělá:

„Ošklivíš se mi, Fedore. Stále mne jenom jehlou pícháš. Nechci tě vidět. Nechci tě slyšet. Jdi, jdi, jdi!"

Bylo mi, jakoby někdo palicí do hlavy mne udeřil. Pocítil jsem tupou a strašnou bolest. Nikdy se ještě v životě cos podobného mezi mnou a Dášenkou nepřihodilo. Oči se mi zalily slzami a hrdlo se mi svíralo. Těžce jsem vykročil, ale zrovna jakoby půda pode mnou zakolísala; byl bych snad upadl, kdyby mne nebyla zachytla a prudce neobjala.

„Odpusť, Fedore," řekla tichoučce. „Byla jsem zlá, vím to —"

Tak jsme tu stáli v bolestném objetí; píď jediná nás dělila a přece jsme nemohli k sobě. Utěšoval jsem Dášenku a nedovedl jí utěšiti. Těžko léčiti choroby, jichž jsme nerozpoznali. Později častokráte hlupáků jsem si nadal a vyčítal si svou nechápavost. Stačilo prostě oči otevřít a pochopil bych. Ale jak mohl jsem oči otevřít? Šestnáctiletý Svěrďakov věřil tehdy

v dobro; Něvyrazimov byl mu spasitelem Rusi a Dášenka světicí, před níž uklonit se nutno. Ale také to jsem si později stokráte řekl, že nebylo by stejně možno nic změnit na osudu.

Slza v oku Dášenčině uschla a výraz její tváře zpřísněl. Zase už to byla jiná Dášenka. „Poslyš, Fedore," řekla, „nic zlého nesmíš si myslit o Něvyrazimovu. Nepochopíš ho, neporozumíš mu. Vždyť on je orel, který vysoko nad námi křídly bije. Máš-li mne rád, nesmíš si nic zlého mysliti o Něvyrazimovu. Vždyť on ani ublížit nemůže a kdyby ublížil, ještě by to byla slast!"

Opravdu jsem nechápal a nerozuměl víc, než že nutno ke všemu přitakati a všechno přiznati: přísahal jsem Dášence, že Něvyrazimov — orel, vysoko nad námi křídly bije, že duch jeho silnější jiných duchů; až do prachu byl jsem ochoten sklonit se před Něvyrazimovem, jenom aby Dášenka smutna nebyla. A opravdu, zatím co jsem velebil svého učitele, její oči se rozzářily. Mé nadšení, třeba nucené, vzrušilo starou Dášenku a vrátilo jí na chvíli šťastný výraz, který zmizel s jejího obličeje ode dne Něvyrazimovova odjezdu.

Bohužel, opakuji, na chvíli jen. Velmi rychle měnívaly se její nálady. Po výbuchu veselosti

padal na ni bezradný smutek a po výbuchu zlosti dostavovala se úplná lhostejnost.

Někdy vycítil jsem souvislost mezi těmito náladami a dopisy, jež posílal Něvyrazimov a nyní už takořka výhradně jí. Někdy však dostavovaly se tyto změny bez vnější příčiny a důvodu.

To bylo prvé období; ale pak přišly dny, kdy Dášenku přepadala nějaká strašná úzkost a nepochopitelná sklíčenost. Proseděla celé hodiny bez hnutí a, jak se zdálo, bez myšlenky. Stačil ji polekati list, který padal se stromu. Oddávala se nepronikunutelnému a záhadnému mlčení. Její oblíbené místo byl altánek v zákoutí zahrady, kde bývalo pusto a ticho. Stranila se lidí a to ne pouze těch, kteří jí byli dříve nepříjemni, jako Ljubov Petrovna. Ale zloteta několikrát vyrušila mlčení, do něhož Dášenka čím dále tím více zapadala. Velmi dobře všimla si samotářství sestřina.

„Blázen jsi. — Sedíš, sedíš, rukou nehneš, slůvka nepromluvíš. Na koho čekáš, aby Růženku ze sna probudil?“

Jindy by Dášenka nemlčela; ale tehdy jenom pohled na tetu upřela a tiše odešla.

Hoře sestřino bratru často pro posměch. Ale náš vztah nebyl bědným vrtochem bratra a sestry. Nahražovali jsme si otce a matku, vše, co

mají jiné děti a čeho se nám buď nedostalo nebo co nám bylo záhy vzato. Sdíleli jsme radost i bolest. A nyní jemný tento svazek osud roztrhl a rozdvojil, co bylo dříve jedinou bytostí.

Pocítil jsem kruté osamocení a trapný stesk. Jak často číhal jsem na Dášenku, která přešla kolem ani mne nevidouc. Kolik srdečných slov zmíralo na mých rtech při pohledu na její lhostejné oči někam jinam upřené. Ve svém smutku a ve své samotě pokoušel jsem se něčím vyplnit prázdné dny. Tehdy počal jsem psát. Zajisté, že neměl jsem odvahy stavět se po bok Něvyrazimova, muže orlího vzletu. Ale snad bylo v prvých mých škrábanicích více citu, než ho bylo kdy v autoru Šmarylova. Ale tyto pokusy stupňovaly na druhé straně můj smutek. Uvědomoval jsem si, že nebylo ještě před málo týdny možno, abych byl napsal řádky, které Dášenka neznala. Dnes neodvažoval jsem se slůvko Dášence říci. Dášence ani nepřipadlo se optat; šla okolo, a viděla-li, že píšu, jakoby neviděla. Něco jiného ji zaměstnávalo a mučilo. Mráček na nebi houstl a přišly chvíle, kdy nebe zakryl.

XIX

ROZHOVOR

Nic nebylo smutnějšího nežli tehdejší rodinné obědy. Ani dříve nebývalo při nich veselo; přece však zrak můj se zrakem Dášenčiným mohl se utkati a rozveseliti beze slova: hle, jak směšně řeč kroutí Ljubov Petrovna! V takové chvíli sám jsem pookřál a zapomínal na bol a trud.

Ale nyní neradostno bylo podívati se na Dášenku; nepřipadalo jejím zaskočit si a její oči, ochotné dříve skřížiti se bojovně s očima tety zlotety, nyní se jim znatelně vyhýbaly. Otec ode dávna k tomu pouze oči měl, aby nacházel chyby. Ljubov Petrovna, vždycky mistryně pichlavých a zraňujících slov, čím dále více píchala a bodala. Nikde není pocit cizoty tak strašný, jako mezi svými.

Jediný způsob hovoru otce se synem (chci-li mluviti o otci a synu, což je na pováženou!)

byly výtky, které mi činil Fedor Petrovič. Ale právě v tu dobu zvláštní a pamětihodná věc se přihodila, kterou už proto mlčením nemohu přejíti, protože byla prvým krokem na cestě, která končí ve zdech tohoto žaláře. Ale sama o sobě starostlivost o mou budoucnost byla něčím nezvyklým a zarážejícím. Ale posuď sám, kupčíku.

Za onoho oběda Ljubov Petrovna opět jednu z obvyklých svých řečí hovořila: srovnávala výborné vlastnosti Fedora Petroviče s naprostou mou bědností. A ke všem známým neřestem novou a nemalou zařadila: psaní veršů. Ljubov Petrovna měla hlubokou a nesmiřitelnou zášť ke všemu, co vybočuje z denních kolejí, ze zlaté prostřednosti. Samozřejmě psaní veršů je pouze prvý krok k dokonalé zkáze. Sotva že odešel z domu Něvyrazimov, hlouběji ještě do bahna propadám.

Fedor Petrovič, okrajující právě křídlo smaženého kuřátka, upřel na mne pohled, v němž ovšem lásky nebylo, ale přece jakýsi zájem. A když odložil vidličku a nůž, k Ljubov Petrovně se obrátil.

„Sám jsem nikdy, bohudík, veršů nepsal. Ale spolužáci verše psali. Džunkovský takové verše psal: „Matičko má, svatá Rusi — syn tvůj věrný

mnoho zkusí.“ A Uvazov z jiného soudku načal: „Sonička má nožky laní — a já stále hledím za ní.“ A jaké ty verše píšeš?“

Jakoby se mnou podlaha zatancovala. Stál jsem před Fedorem Petrovičem úplně zmaten a slova jsem ze sebe nedovedl vyraziti. Po všecka léta, na něž jsem se pamatoval, neslyšel jsem otce zažertovati. Neméně ztrnule tu stála Ljubov Petrovna: vždyť, bohorodičko, verše Uvazovovy nepřiměřeně v ústech vážného muže zněly. Samému Fedoru Petrovičovi zdálo se, že nesmí zajít dále, nemá-li utrpět jeho důstojnost. Zachmuřil brvy a zcela suše dodával: „Promluvíme si o tom ještě.“

Tím byla pro okamžik věc skoncována. Ale já odcházel od stolu neklidný a smutný. Neklidný, poněvadž jsem nevěděl, co se skrývá za nezvyklým zájmem Fedora Petroviče. Smutný, poněvadž při této příležitosti znova jsem si uvědomil změnu, jež se stala s Dášenkou. Jistě by jindy ruku okolo mého hrdla ovinula a donutila by mne vyzpovídat se. Těžko bylo mi doznati, že oči Ljubov Petrovny a Fedora Petroviče vůči mně čilejší a pohotovější jsou, než oči Dášenčiny. Na dně srdce lidského vždy nějaký egoism se skrývá. Ve chvíli, kdy Dášenka trpěla, pohoršovalo mne, že nebere na vědomí mou účast s jejím hořem.

Nevím už, zda druhý či třetí den po zmíněném obědě Ljubov Petrovna mne zavolala.

„Otec přeje si mluvit s tebou.“

Čekal jsem na to a přece horko mi bylo z nečekané zprávy. Všecek nesvůj vstupoval jsem do otcovy pracovny. Byl to smutný a zlopověstný pokoj. Pokud jsme s Dášenkou mohli ještě žertovat, přezdívali jsme mu „Síň výčitek“. Do tohoto pokoje, z jehož každé podrobnosti mluvila studená střízlivost, vstupovali zpravidla vinníci, aby vyslechli ortel, z něhož nebylo odvolání. Soudnou stolicí byla židle před psacím stolkem otcovým. Oblíbený způsob otcův byl zdolati předvolaného vinníka několika nekonečnými minutami nepozornosti; odvrácen od bezradně přešlapujícího chudáka otec psal a psal. Tato nikoli nejmenší část trestu počínala ještě dříve, nežli byl vynesen rozsudek. Ať už trest byl jakkoli nepříjemný a těžký, radost z toho, že vše je odbyto a možno už „Síň výčitek“ opustit, přece jenom jakousi úlevu přinášela.

Ale onoho dne nebylo mi dlouho čekati.

Lehký pohyb prošedivělé hlavy, kterým děkoval na pozdrav vstupujícího, provázelo chladné a odměřené vyzvání: „Usedni. Bude to delší.“ Usedl jsem, ne příliš nadšen výzvou. Délka

neslibovala nic dobrého, Ale otec pokračoval stejně chladně a stejně odměřeně.

„Čas je, Fedore, vážnými věcmi se zabývati. Běží o tvou budoucnost. Byl bych si ji představoval jinak, kdyby šlo po mém. Ale nutno bráti věci ne jak chceme, aby byly, ale jak jsou. Neseš mé jméno, a nemůže být lhostejno pro mne, jak je poneseš. Promluvil jsem s tvými profesory. Uznávají jakýsi pokrok, který je zásluhou tvého domácího učitele. Přiznávají ti také jisté nadání; ale je po jejich mínění spojeno s jistou vrtkavostí. Systematická a vytrvalá práce tě neláká. Jsi schopen mimořádných výkonů, ale jenom na chvilku. Máš těkavý temperament, rozběhneš se a nedoběhneš; pravidelná práce ti nevoní a vždy se ti zachce vybočiti z kolejí. Nemohu říci, že by mi tyto rysy byly sympatické. Nemohu-li však jich změniti — a jak se mi zdá, nemohu! — nutno s nimi počítati. Zvláště nyní o všem tom uvažovati nutno, poněvadž pro přílišnou zaměstnanost Něvyrazimov výpověď dává — —“

Odmlčel se.

„Něvyrazimov výpověď dává!“ vydralo se mi ze stísněného hrdla.

„Ano. A kde najít učitele jemu rovného?“ pokračoval otec. „Psaním veršíků se neuživíš,

byť i Puškin v tobě se skrýval. A myslím, že ani Tolstý nejsi, ani Turgeněv. A kdybys byl, je doba Puškinova, je doba Tolstého a Turgeněva? Zcela jiní duchové vládnou, zcela jiné zájmy upoutávají pozornost. A třeba sebe lepší zboží měl jsi v krámku, co naplat, kupec-li do něho nevstoupí? Neseš mé jméno a musím se starat tudíž o tebe, i když ty se nepostaráš. A třeba tudíž takové povolání najíti, abys svůj chléb brzo si vydělal a mohl si jej časem namazat. Vždyť každý okamžik může znamenat můj odchod. Po zralé úvaze o povaze tvé, o mezích tvého nadání a možnostech, jež jsou jimi dány, jakož i po rozhovoru s mužem znamenitým, s oním Džunkovským, který památný verš za studií našich společných napsal o matičce svaté Rusi, a který nyní šťastnou náhodou je šéfem listu, jehož vláda užívá je-li třeba, a je-li třeba, zapře, došel jsem k tomu názoru, že nejvhodnější byla by pro tebe kariéra žurnalisty. A zase říkám, že mně k srdci nepřirostlo zrovna řemeslo, jež ti musím doporučiti, všaktě víme, jací že ptáčkové jsou žurnalisté a jakou píseň hudou! Ale nelze-li jinak, i takto možno žít. Ne každý Džunkovským se stane; k tomu třeba schopností všeho druhu a Džunkovský pravý meteor. Ale prvním-li nejsi, posledním nemusíš

být. A Džunkovský ochotu projevil, že tě za eléva přijme. „Zkusme,“ pravil. „Zajíce v pytli není mým zvykem kupovati; uvidíme, kam poběží.“ Tak se mají věci. Džunkovský sám tě vezme do učení a dá si s tebou všemožnou práci. Ale přičiň se především. „Zlatý důl,“ tak říkal Džunkovský, „nenajdeš doma za pecí.“ Jsem hotov; máš k tomu poznámku?“

Za řeči otcovy všelijaké se ve mně myšlenky honily. Něvyrazimov především výpověď dává. ale čím budu bez něho; on mi dal křídla, jeho odchod mi je vezme. Pokud o Džunkovském otec zavedl řeč, tak i onak bylo možno brát věc. Pověst jeho nebyla valná mezi obecenstvem a ne valnější mezi mládeží. Džunkovský byl považován za vládního pochopa, jenž za řádnou odměnu z tajných fondů koná vládě práci platu tomuto úměrnou. Po pravdě řečeno, i do ruky vzíti jeho list jsme se štítili. To byla prvá myšlenka; ale což nutno, abych se Džunkovským stal? Běží tu o zkoušku, o vyučenou a neškodí poznati i takové stránky života, jež budí náš přirozený odpor. Třetí pak myšlenka byla, že mnohem dříve bych po tomto žebříku mohl dospěti k samostatnosti. A pochopíš po všem, co jsem řekl, že zatoužil jsem být neodvislý od domova. A což mne neučil Něvyrazimov, že okli-

ka často nejlepší a nejkratší cestou? Pravda, že v listě Džunkovského začínat poněkud stydno. Ale Něvyrazimov slůvko pro to našel: Péro koupí, hlavu nekoupí. Něvyrazimov vskutku velmi pěkná slůvka hbitě dovedl nalézat.

Všechny tyto úvahy podlamovaly znenáhla počáteční můj odpor. Ještě než domluvil Fedor Petrovič, počal jsem se s jeho návrhem smiřovat. Tak nevolno mi bylo doma, že v redakci Džunkovského hůře býti nemohlo. Jediná bytost, která mne připoutávala k domovu, byla Dášenka. Ale nebyl jsem už Dášence tím, čím nedávno ještě a Dášenka nebyla mi už tím, čím bývala. Chtělo se odejít a co nejdříve odejíti. Kterákoli ruka vězni k útěku pomůže, vždy je to dobrá ruka a třeba ji Džunkovský podával.

A tak se přihodilo, co Fedor Petrovič bezpečně očekával. Neměl jsem odvahy přičiniti poznámky k jeho vývodům. Sklopil jsem zrak pod tázavým pohledem otcovým a stál jsem tu němý. Fedor Petrovič vstal na znamení, že má audience je skončena.

„Poznámky nemáš, zkusme tedy, vykřesá-li Džunkovský jiskřičku z kamene. Ale, bohu poručeno, přece jenom velmi ohavné to řemeslo!“

XX

ÚTĚK DÁŠENČIN

Tak jsem se stal elévem redakce Džunkovského. Ukázalo se, že Džunkovský — tak aspoň, jak vůči mně vystupoval — byl lepší, než jeho pověst, jež ho vykřikovala za starého mrzouta a bezohledného despotu. Plantážník — tak ho zvali nespokojenci redakční — přijal mne nad očekávání vlídně. Bylo toho třeba; vstupoval jsem do jeho pokoje svrchovaně vzrušen.

Džunkovský — tak říkali — jediným pohledem dovedl proniknouti lidské ledví. Cynický a bystrý jeho pohled nedal se zmásti povrchem ani slovíčky. Stál jsi před ním nahý duchem. Koutku v tobě nebylo, aby jej oči Džunkovského nepronikly.

Fedor Petrovič uvedl mne k Džunkovskému. Připomenul mu nedávný rozhovor a jeho nabídku. Džunkovský třikrát mlčky hlavou pokynul a změ-

řil mne od hlavy k patě, pokuřuje. Pak řekl otci:

„Zdá se, že z něho něco uděláme; je v něm žluč.“

K překvapení celé redakce šéf téměř si mne zamiloval. Podivná to ovšem byla láska, drsná ve výrazu a nemotorná. Džunkovský nejprve zkoušel mé znalosti a schopnosti. Byl jsem mládě zelené a zelenější ještě, než žádal můj věk. Mé práce byly naivní a neobratné. Tápal jsem při úkolech nejprimitivnějších. Džunkovský byl znám jako úžasně netrpělivý šéf; spěchali mne všichni ujistit, že vyházel nemilosrdně z redakce elévy mnohem schopnější. Já nemohl si stěžovati na netrpělivost šéfovu. Vyčinil a bylo dobře.

„Abecedě učiti tě nutno,“ řekl mi kdysi. „Ale neklame-li mne všecko, dobře se naučíš abecedě.“ Nosil jsem lokální zprávy, při nichž se Džunkovský za břicho popadal. „A nechceš-li takovou napsati lokálku: „Ptáček včera pěkně na třešni zapěl?“ Znamenitá to bude lokálka. V Moskvě je dům, u domu zahrádka a v zahrádce třešně; a na třešni neznámý ptáček odkudsi zdaleka tak pěje, že srdce pookřívá. Nu, bude to hloupé, zvířecky hloupé. Ale přece napiš lokálku: „Ptáček včera na třešni zapěl!“

Do soudní síně mne posílali, také o popravě mně referovati bylo. A tu se přihodilo, že těmito slovy jsem ukončil: „Poté oznámeno, že spravedlnosti učiněno zadost. Ale tak se mi zatmělo před očima, že nemohu toho dosvědčiti.“ Úkosem na mne v redakci hleděli; ale Džunkovský za břicho se popadal: „Neví, synáček, že případ tento obzvláště byl pohoršivý! Ale vždyť u vraha revoluční brožury, podzemní brožury našli! Nu, uroň slzu, jinak-li nelze; nějak my to zítra spravíme.“ Co chvíli v redakci nastala panika; k úžasu všech čtly se v listě Džunkovského podivné, ba neuvěřitelné věci. A setkávajíce se na chodbě, redaktoři si šeptali: „Nepočíná starý — —“ A větu dokončiti se neodvažujíce, významně na čelo si poťukávali. Přihodilo se, že mne poslali na schůzi Černyševovu; a snad také ty, kupečku, o Černyševovu jsi slyšel. Slavný to byl kohout revovolučního smetiště. Na schůzi jsem zašel a slyšel Černyševa. A hle, jaká nadšená slova objevila se příštího dne v referátu vládního listu: „Slova jeho jako by dveře otvírala, na které miliony marně bušily!“ A opět jaký zmatek v redakci „Vojáka Carova“ — tak se nazýval totiž list Džunkovského. „Kárat má a pochvaluje si,“ řekl však mírně Džunkovský. „Oči přimhouříme a zítra sami zrak Černyševu vytřeme.“ Ale právě

tak tomu bylo, jako s nosem cyranovským: co mně Džunkovský dovoloval, nikdo jiný nesměl si dovoliti a běda tomu, kdo by myslil, že zuby vlku vypadaly! O mně však jediné slovo Džunkovský říkal: „Ať si pohraje, štěně, dobrý z něho bude pes!“

Kdysi Džunkovský na představení *Jekatěriny* mne poslal za ochuravělého referenta. A opět se Džunkovský za břicho popadal. Rozepěl jsem se v referátu o výkonu Taťány Leontěvny. „Co říci o cudném půvabu Jekatěriny, kterou představovala naše bílá Taťána? Lehoučko přecházela scénou, lehoučko její nožky země se dotýkaly; úzkost až hrdlo svírala, aby křehoučký anděl tento křídly náhle nezamával a neuletěl v čistou říši snů, která je jeho domovem!“ Třímaje rukopis, jako šílený Džunkovský pokojem svým pobíhal, vždy znovu a vždy hlučněji se pochechtávaje. „Cudný půvab bílé Taťany! Křehoučký anděl tento z říše snů! Ale vždyť „Voják Carův“ pro smích celé Moskvě bude! Nikdy neviděl jsem takové opičárny! Ustaň, Fedore Fedoroviči: k smrti se usměji!“ A pokynuv na sluhu, k úžasu všech suše podotkl: „Dejte to do sazárny!“ Příštího dne vonné psaníčko „Vojáka Carova“ došlo: Taťána Leontěvna neznámému pisateli vřelými slovy poděkovala. A Džunkovský

opět se rozchechtal dopis mi edvzdávaje. „Taťána bílá vyhražuje si pozvat tě k přátelskému rozhovoru; k tanečku milému pozvání. Dočkáš se, štěně, svého honoráře!“

Můj život dokonale se změnil. Málokdy doma jsem pobýval. Zřídka jsem vídával Dášenku. Když jsem později vzpomínal na přešlé toto období, uvědomoval jsem si, že Dášenka občas podivně na mne pohlížela, jakoby chtěla začít hovor o něčem zvláště těžkém a nedovedla jinak promluvit, než očima. Ale tak málokdy jsme se vídali a zpravidla měl jsem tak nakvap, že jsem otázkami nenaléhal a skoro rád byl, že Dášenka sama nezačíná. Třeba neznamenalo mnoho býti redakčním elévem „Vojáka Carova“, přece jen lichotilo mi, že Fedor Fedorovič má k disposici tisk nedosažitelný pro jeho vrstevníky; vonná psaníčka že dostává a s Taťánou Leontěvnou po přátelsku si pohovoří; prostě, že něčím ještě není, ale už býti počíná. Tak silná je ješitnost mládí, že ani na Něvyrazimova mnoho jsem nemyslil a na to, že ne pouze výpověď dal, ale všem stykům s naší rodinou nápadně se vyhýbá; a jestli setkav se náhodou s ním, zpravidla sám jsem míval na kvap, ani toho jsem si nepovšiml, že upiatě a zdrženlivě se chová a snaží se pokud možno zkrátit náš roz-

hovor. Ostatní dojmy tehdá návštěva u bílé Taťány zatlačila. Ohlášené pozvání došlo. S tlukoucím srdcem stoupal jsem po schodech jejího domu; tisíc kladl jsem si znepokojujících otázek. Nevysměje se mi Taťána, až pozná osobně mladičkého a nehezkého pisatele referátu? Neučiním se nemožným nějakou nešikovností, o níž určitě mohl jsem předpokládati, že ji provedu? Neobjeví můj čirý diletantismus ve věci, o níž jsem byl donucen referovati? Ale všechny mé obavy byly zbytečné. Byla, pravda, překvapena mladistvým mým vzezřením; ale právě o tom velmi roztomile se vyjadřovala. Spáchal jsem také různé nešikovnosti; ale Taťána neviděla než co chtěla vidět a nahradila nedostatek mých zkušeností bohatostí zkušeností svých. Zkoumati pak mé odborné znalosti nebylo ani příležitosti ani chutí. Skutečně tudíž přátelsky se mnou pohovořila. Překrásnou hodinku ztrávil jsem u ní v hovoru, jenž se stal brzy jejím přičiněním nenuceným, jakobychom dávno už se znali. Když jsem odcházel, srdečně znovu mne pozvala. „Jestliže příliš jsem se vám nezošklivila, přijďte brzy opět, Fedore Fedoroviči. Ani nevíte, jak je krásné vědomí mít třeba na sta nepřátel, ale za to aspoň jediného přítele!“ Umělkyně vskutku byla výborná a snad ještě

větší v životě, než na divadelních prknech. Tak čarovně na mne se zadívala že až se mi hlava zamotala z tohoto pohledu. Ztratil jsem úplně řeč. Z mnoha slov, jež jsem chtěl říci, jediné se rtů se mi vydralo: „Přijdu!“ Ale Taťáně Leontěvně stačilo toto jedinké slůvko a můj mladistvý a mlčenlivý zmatek více jí lichotil, než by nejlichotnější slova dovedla. A maje v hlavě dojem návštěvy u herečky celou Moskvou slavené, jakž bych nebyl trochu roztržitým a nepozorným vůči Dášence? Před nějakým časem nebyl bych přešel její pohled, hledající u mne opory. Ale tehdy neznal jsem ještě Taťánu, nevěděl jsem, kolik má nepřátel a jak naléhavě jí třeba ochránce!

V kterýsi den přece však bylo by došlo k dohovoru mezi námi. Potkal jsem Dášenku na schodech, vycházeje z domova. Vracela se z procházky zardělá v tváři a skoro usměvavá. Nějaká tíže, tak mi bylo, s ní spadla a lehkým, hbitým krokem stoupala z mrtvých vstalá Dášenka. Zastavil jsem se na schodišti a strhl jsem její ruku.

„Jak jsi dnes svěží, Dášenko!“

Pousmála se mile, a jako dříve bývalo, okolo hrdla rámě mi ovinula.

„Lehko mi, jasno, Fedore!“

„Ať i zítra je takový den a taková Dášenka!“ řekl jsem vesele. Také mně bylo lehčeji, poněvadž smutek v bezprostřední naší blízkosti vyčítává nám vlastní naši radost. A třeba v egoismu této radosti stokráte jsme jej přehlédli, přihodí se, že nemožno nevidět.

Cos v tváři Dášenčině zaťukalo a — tak se mi později zdálo — dodati ještě něco mínila. Mínila, nemínila; ruku jsem jí na rozloučenou podal.

„Letím do redakce!“

Ohlédla se za mnou na schodech ještě a já se za ní ohlédl. Oba jsme si kynuli rukou na pozdrav.

„S bohem,“ volala.

„Na shledanou,“ já jí odpověděl. Zmizeli jsme si s očí. A sotva že z domu jsem vyšel, vše bylo zapomenuto, co na schodišti se událo. Kráčel jsem ulicí, opojen jejím kouzlem a možnostmi, jež mi dává. Třeba nehezký, snil jsem o tom, že jsem pánem Moskvy: pod mýma nohama ležeti bude a všechno mi bude poddáno!

Ani pobyt v „Carově Vojáku“ nedovedl mne sklíčiti; napsal jsem: „Sníh, který se rozplývá na dlažbě,“ který Džunkovský přijal s trpělivým úsměvem a seděl jsem pak, píše na arch

čistého papíru slůvko „Taťána“. Avšak nebyla to rekyně Puškinova.

Když jsem se vrátil domů, všechno bylo vzhůru nohama. Nebylo stopy po Dášence. Chviličku po mém odchodu zmizela opět z domu nikomu slůvka nepověděvši a nevrátila se k večeři. Byla to vážná věc; na něco podobného nebyla zvyklá ani Ljubov Petrovna ani Fedor Petrovič. Teta zloteta zuřila, Fedor Petrovič zamračeně bytem přecházel.

Čas míjel; ani se Dášenka nevracela, ani zpráva o ní nepřišla. Ljubov Petrovna svému vzteku zlomyslnými větami ulevovala. Což se mohlo čekat jiného od vzpurného děvčete, s kterým nikdy nebyla rozumná řeč? K takovým koncům dochází, byl-li položen špatný základ. Těžko a pozdě narovnávati, co se v dětství zkřivilo. Co s mládeží, která boha nezná a bázně boží tím méně? Co se jí týče, ruce sobě myje; vše učinila, na vše upozornila, přede vším varovala.

Nepromluvil jsem jediného slova a naslouchal jsem zamračeně tetině reptání. Vysvětloval jsem si nyní zvláštní výraz Dášenčin při našem posledním setkání. Svým rozhodnutím tíže, jež na ni padala, se zbavila. Ale k čemu se rozhodla? Opět Něvyrazimov na mysl mi připadl. Nepobyl jsem dlouho ve škole Džunkovského; přece však

otřásl slepou mou důvěrou v lidi. Slůvkem to dovedl, posunem a pohledem. Málokdo byl veliký před Džunkovským a nikdo před ním nebyl čist. A čím méně snažil se vnutit mi své mínění, tím bezděčněji a úplněji jsem mu podléhal. Šmarylovské gesto pozbylo pro mne přesvědčivosti a bolestnou otázkou pro mne bylo, zítra-li bude pro Dášenku den jako dnešek krásný. A trochu pozdního studu mísilo se s těmito pochybnostmi. Bylo přece možno v oné chvíli promluviti; jakkoli mládě byl jsem nezkušené, nebyl jsem vůči Něvyrazimovu oslepen láskou, jako Dášenka. Vyčítal jsem si chvat, s kterým jsem s Dášenkou se loučil; připomínal jsem si její pohled, jemuž teprve nyní jsem rozuměl. Zaťukala plaše u mých dveří, ale dále jsem ji nepozval. Ošklivá byla noc. Fedor a Ljubov Petrovna měli — třeba případ společenskou hanbou se jim jevil — aspoň zvrácené uspokojení škarohlídů, že se uskutečňují černé jejich předtuchy. Posléze nemilovali a nebyli tudíž zranitelni. Ale ve mně láska k Dášence v té chvíli ožila a neusnul jsem, čině si výčitky po celou noc. Tak silný byl první dojem, že na Taťánu a množství jejích nepřátel jsem nevzpomínal.

Noc přecházela pomalu a mučivě a pomalý a mučivý přišel úsvit. Vstal jsem záhy a opustil

jsem brzy dům. Letěl jsem ulicemi; nepřešla mimo mladá žena, trochu jen vzrůstem a postavou Dášence podobná, aby hluboké vzrušení ve mně nenastalo: Což, kdyby to byla Dášenka? Stokráte jsem se rozběhl za dívkou, přecházející do postranní uličky; stokráte setkal jsem se s cizím obličejem a udiveným pohledem. Nevím, jak dlouho jsem tak bloudil ulicemi; velmi pozdě jsem došel do redakce, ale neměl jsem onoho dne smyslu pro čas. Kráčel jsem tupě po schodech; v předsíni redakční podával mi sluha dopis. Chvějící rukou přijal jsem psaní, ale nebyl jsem s to otevříti je před cizími lidmi. Nebylo ani třeba podívati se na písmo, abych poznal, že je to Dášenčino psaní. Náhodou bylo živo v redakci a marně jsem hledal chvíli samoty. Osaměv posléze, otevřel jsem dopis. Takový byl jeho obsah:

„Píšu Tobě, Fedore, poněvadž nemám jiného kromě tebe, s kým by mělo smysl se loučiti. Odešla jsem z domova. Pochopil jsi, nebo pochopíš proč. Půjdu s ním a cesta mi nebude těžká. Osud nás dvou bude společný; společný bude náš boj a společné naše vítězství. Tehdy, Fedore, na shledanou! Jdu, poněvadž musím jíti a třeba vina byla, co činím, vinou roste člověk. S bohem!“

A postskriptum ještě za podpisem Dášenčiným:

„Fedore, pamatuješ? *Odpusť srdci to, že jest!*"

Tak často pročetl jsem ono psaní, že téměř doslova se na ně pamatuji. Po čtení tíseň a úzkost mne pojala. V několika těchto větách Dášenčiných příliš jasně jsem viděl stín Něvyrazimovův; vždyť to byla frazeologie šmarylovská, až do posledních podrobností frazeologie šmarylovská. Ale čas, který uplynul od šmarylovské premiéry, vzal mi víru v reka Šmarylova a víru v jeho autora. Obsah listu nemohl být pro mne překvapením. Po odchodě Dášenčině rouška s očí mi spadla. Nyní bylo mi jasné záhadné dříve chování Dášenčino; chápal jsem, proč nechtělo se jí se mnou na zamilované dříve místečko nad Vlčími jamami, chápal jsem její neklid a její očekávání, chápal jsem, proč Nevyrazimov neobjevil se už u nás, pouze písemně složiv funkci učitele, proč, náhodou se mnou se setkávaje, hleděl setkání toto všemožně ukrátit. Chápal jsem vše, ale především dobře jsem chápal, kdo je Něvyrazimov. Ale poněvadž jsem chápal člověka velkých slov a malých skutků, který v podstatě sebe jen miluje a mimochodem jen Dášenku, zdvojnásobila se má úzkost předešlá. Bylo mi líto slepé důvěry Dášenčiny,

bylo mi líto zardělých tváří jejích včera na schodišti a nejvíce bylo mi líto jejího úsměvu. Svěrďakov nebyl tehdy ještě Smerďakovem; v té chvíli sebe ještě byl jsem ochoten obětovat, abych ochránil Dášenku.

Ale jak jí pomoci, co pro ni učiniti? Vždyť mi zmizela kdesi neviditelná, ztratila se mi v Moskvě, jako když zrnko písku v moři se ztratí. Hledat ji? Čeho bych dosáhl, setkav se s ní? Podrýti v ní důvěru v Něvyrazimova znamenalo pro ni katastrofu. Nezbylo než čekat s malomocnou nadějí, že vidím černě a křivdím Něvyrazimovu. Ale v pravdě pramalá to byla naděje.

XXI

URČITĚJI SE RÝSUJE BUDOUCNOST SVĚRĎAKOVOVA

Dojem byl silný, jak v mládí bývá; ale jak v mládí bývá, nebyl trvalý. Den jeden mládí myslí, že umře na ránu, den příští zapomnělo. Také já zapomínal. Ostatně nebylo ani pokdy vzpomínat. Džunkovský eléva členem redakce „Vojáka Carova" učinil; poskytl mi tím úplnou možnost osamostatnění se od domova, který po odchodu Dášenčině stal se mi nesnesitelným. Snažil jsem se pečlivě, abych udržel sympatie Džunkovského. Můj šéf ještě se časem, čta mé práce, pochechtával. Takové však bývaly, při jejichž četbě poklepal mi na rameno:

„Štěněti ostré zoubky rostou," říkával. „Je v něm ještě více žluči, než jsem myslíval."

Probíral jsem se ze svého žurnalistického lyrismu; nebylo už tak snadno mne uchvátit a do-

cela už nebylo snadno mne oslepit. Osvojil jsem si cosi z pohledu Džunkovského, pronikajícího nejskrytější myšlenky člověka a nejskrytější jeho hřích.

Vražedná zvědavost pojila se u mne s nedůvěrou. Bylo nyní pouze jediné místo, kde vlastně ještě žil starý Fedor Fedorovič: to bylo u Taťány Leotěvny. Tam jsem se cítil prost své podezřívavé nedůvěry vůči lidem a vůči životu. Tam jsem se snažil pozapomenout na všechna zklamání, opojit se a utěšit. A nutno říci, že jsem to vše hledal na místě pravém.

Taťána Leontěvna byla, jak jsem již řekl, umělkyně ještě větší v životě než na divadle, třeba celá Moskva kořila se raffinované herečce. Dovedla nepřirozenost učiniti přirozenou; hrála přesvědčivě a neomylně každou roli, kterou jí diktoval zájem chvíle. A říci nutno, že měla pohled neméně jasný, než Džunkovský. Pochopila mne dříve, než jsem byl. Při mém začátku jasně si byla vědoma konců, ke kterým dospěji. Vycítila ve mně vhodný nástroj, pomocníka, jehož služby byly pro ni neocenitelné a to v době, kdy jsem psával o ptáčku, který zpívá na větvi. Mohu říci, že byla ženský pendant Džunkovského; také ona v podstatě cynicky na svět zírala, také ona dovedla prohléd-

nout člověka až do nejtajnějších záhybů jeho nitra. Také ona byla trpělivá, jako Džunkovský; pochopila rázem, že přímý útok zla by u mne selhal a že nejlepší možnost zkaziti mne bude míti, zahraje-li roli světice. A tu vůči ní Džunkovský mužsky prostý byl, jasný, bez koketerie; jeho cynismus tak přímočarý byl, že až podceňoval půvab hry. Taťána však výborná byla herečka, tak výborná, že žák Džunkovského — a přece dobrá to byla škola! — nepochopil Taťány, dokud se snažila hrát. Nikdy nevypadla z role. Třeba bylo málo žen její vilnosti, ovládala každé své hnutí, své oko, svůj hlas. Vypěstovala ve mně vášeň, sama ji nesdílejíc; a věru bych se rozpakoval říci, dovedla-li vůbec milovati. Nebylo v ní žáru; ohřívala se pouze. Nebylo větší rozkošnice nad ní, nebylo však nad ni složitější milenky, přestala-li hrát svou roli. Ale tehdy hrála ji ještě a velmi dobře ji hrála; pochopila, že bych se vyděsil pravé její podoby ženy, která svého ženství užívala jen a jen k ukojení ctižádosti a samolibosti, ženy, v níž herečka lásku ubila. Tušila, že teprve tehdy, až dostoupím její bídy, může se zcela odhaliti. Hrála ženu cudnou, přiznávající při tom, že v minulosti nebyla prosta ženské slabosti. Ale právě pro blud své minulosti štítila se toho, čemu mužský egoism

říká láska. U ní však pojetí lásky utrpením a zklamáním zjemnělo a produševnělo. Její cit byl očištěn a povznešen nad bahno žádosti. Překrásně uměla zpívati: bylo by bývalo třeba zacpat si uši, aby tato Siréna neopojila nezkušené srdce. Já si uší nezacpal.

Kteréhosi večera byl jsem u ní sám. Netřeba podotýkati, že ani mi nepřipadlo zneužít naprosté samoty; bylo jasno, že každé prudké slovo nebo vášnivý pohyb musí znamenati konec mezi námi. Nedovolil jsem si nejmenší důvěrnosti. Stačilo mi ostatně tehdy ještě býti u ní, viděti ji, slyšeti; především ji slyšeti. A konečně měl jsem pravdu: nebylo dost, hrála-li mi herečka tak znamenitá jako jedinému svému obecenstvu? Onoho večera mohl jsem být zvláště uspokojen. Dovedla se v něm přioditi zvláštním sentimentálním půvabem, jemuž musil jsem podlehnouti. Její slova, její pohyby, vše bylo tak delikátní a něžné, že nebylo možno stupňovati dále delikátnost a něhu. Ztělesnila — ó sílo jejího umění! — onu *bílou* Taťánu, kterou jsem opěvoval v prvém svém referátu. Ale onen večer měl svůj zvlášť jímavý parfum: suggeroval možnost veliké lásky a zpíval nad ní Requiem. Každé její slovo mluvilo o pomíjejícnosti lásky a o jejím zklamání; a každé její slovo suggerovalo

její krásu. A co jiného než Requiem lásky byla píseň, kterou tenkrát tak virtuosně zapěla? Dosud vidím živě sebe, mladíčka, podepřeného o fauteuil a utonulého ve slovech melancholické písně jako v rysech zpěvačky. A tak zněla píseň, kupčíku:

„Mysli na mne jako na květ,
který dávno zvaď,
jako na květ na jabloni,
nikdo k němu nepřivoní,
když už na zem' paď.

Mysli na mne jako na sníh,
v loni roztálý.
My, kdo prachem cesty jdeme,
sotva sobě vzpomeneme,
že jsme plakali!

Mysli na mne jako na sen,
který se ti zdál.
Ráno nepaměť ho stopí.
Kdo miloval, nepochopí,
že kdy miloval!“

Svěrďakovův hlas ovšem není Taťániným hlasem; cela žalářní není vhodnou dekorací milostnou, a ty, kupčíku, stejně bídné jsi obecenstvo jako tento jevrej a tento šibal Lojalin.

Ale Fedor Fedorovič mladším a vznětlivějším byl obecenstvem. Na něho mocně píseň Taťánina působila oním trojnásobným „mysli na mne," jež se tak mocně rozezvučelo a k lásce málem zvalo, bezděky však i jásavé výzvy k lásce k srdcervoucímu závěru docházelo: *mysli na mne, ale jako na věc ztracenou.* Překrásně tehdy Taťána zpívala: když dopěla, měl jsem slzy v očích. Ano, kupčíku: Svěrďakov měl slzy v očích!

Ale také Taťána náhle jakoby podťata do fauteuilu klesla a rukama oči si přikrývala. A zoufalý, tragický výkřik přerušil náhle ticho po skončení písně nastalé. Věru, že to výkřik z tragedií:

„Oh, jak jsem nešťastná! Jak nešťastná!"

Nebylo třeba ničeho více, abych vrhl se k jejím nohám a její ruce zulíbal.

„Co je vám? Povězte přec, co vám je?"

Zasmušile obrátila se na mne, opět rekyně tragedie. Mávla odmítavě rukou:

„Nemůžete mi pomoci!"

„A jak víte, že pomoci nemohu?" zvolal jsem. Když Dášenka kamsi do prázdna se rozplynula, tak jsem si pravil, proč bych nemohl aspoň Taťáně pomoci? „Jak víte, že nemohu?" opakoval jsem. „Jsem, pravda, maličký vůči vám; ale nemusím být maličký vůči vašim nepřátelům."

Hlasem zhasínajícím řekla:

„O nepřátele neběží."

„Ale co vás mučí tedy?"

Nastal okamžik, aby velikou tirádu přednesla.

„Nehrozím se toho, že mám nepřátele, hrozím se toho, že nikdo mne nemá rád." A na ústa ručku mi kladouc, protest můj umlčela. „Ticho, milý příteli: vím dobře, co mi chcete říci. Ale vím také, na čem jsem: herečku a ne ženu milujete. Mnoho je takových. Tam, hle, dopisy vidíte, došlé dnes. Všichni o své lásce ujišťují, všichni užívají plamenných slov, kde není plamene. Ale všichni a vy s nimi všemi herečku a ne ženu milují. A vy nepochopíte, jak strašná je to věc, mít jako herečka podiv všech a jako žena zůstat nemilována. Láska, milý příteli, více znamená, než muži. Láska je více, než muž chce a může dáti. Ale po takové lásce srdce touží, která hory přenáší, po lásce, při níž dva ne pouze tělem, ale duší se spojí, při níž radost jednoho radostí druhého je a tak právě také bolest."

„A není tomu u mne tak?"

„Co víte o mně? Co víte o mé bolesti?"

„Ale vždyť ničeho nežádám, než abyste o ní mi pověděla?"

„A proč že vám ztrpčiti život. Dejme tomu, že takovou ránu jsem ucítila, že nikdy už se ne-

zhojí. Představte si, že byla jsem tak surově uražena, jak jen žena uražena být může a že nemohu se pomstít za tu urážku, a vy, stotožniv se se mnou, i s ní musil byste se stotožniti.“

„Rcete a pomstím vás!“

„Vy byste chtěl?“ zavrtěla Taťána nedůvěřivě hlavou. Ale při tom takový pohled ke mně poslala, že zmámení mé dokonal. Jakkoli velmi jsem byl nezkušený, nemohl jsem dvojím způsobem chápati smysl tohoto pohledu a nemohl jsem dvojím způsobem naň odpověděti.

„Miluji vás,“ zvolal jsem, objav prudce a vášnivě poddávající se její tělo a zlíbav její rty. „Miluji vás a pomstím vás na komkoli.“

„Přísahejte,“ děla Taťána, z objetí se vyvinuvší a všechna se zachmuřivší. „Přísahejte, že mne pomstíte.“

Přísahal jsem. A jak možno bylo nepřísahati? Slušno a spravedlivo bylo napravit lotrovství, které na nevinné spáchala sveřepá zvůle.

A vůbec nebylo možno nepřísahati, jakmile Taťána kázala.

XXII

AFÉRA KNÍŽETE KARŽANSKÉHO

Myslím, že uspokojení, které pocítila onoho večera Taťána Leontěvna, bylo dvojnásobné. Smyslná její chtivost nepodcenila, že v objetí jejím spočinul mladík až dosud úplně nezkušený, svěží dosud rekrut Venuše; ale jsouc navyklá popouštět uzdy své vilnosti pouze tehdy, srovnávalo-li se to s jejím zájmem, nemalý důraz zajisté na to kladla, že získává ve mně slepě oddaného a schopného vykonavatele svých rozkazů. Moralista kterýs praví, že ani dobré ani špatné vlastnosti ženy hranic neznají. Jisto, že deset zvrhlých mužů nedosahovalo úhrnem zvrhlosti této jediné ženy. Ať sebe cyničtější byl Džunkovský, srovnán s Taťánou, spíše holoubkem nevinným musil připadati. Třeba člověk jinak všelijaký, nebyl Džunkovský lepších citů neschopen; Taťána ano. Ona chtěla, vše bylo dovoleno; ona

nechtěla, vše musilo s cesty. I to, co dobrým činem se zdálo, čistých motivů nemělo. Byla neocenitelnou pomocnicí a průkopnicí úspěchů těch, kteří jí sloužili; jen proto však, a jenom potud, pokud získávala mocí jejich sama. Obětovná byla pouze z vypočítavosti a vděčná z chytrosti. Střízlivá věčně a rozumující, dovedla mistrně zbavovati poslední špetky rozumu. Se mnou neměla mnoho práce. Byl jsem opilý láskou a čině hanbu výchově Džunkovského, čemukoli jsem byl ochoten uvěřit. Ještě onoho večera vzdechy rozkoše propletla Taťána historií v stylu dobrodružných románů, na níž ani zbla pravdy nebylo. Triviální pravda, již jsem zjistil později, byla taková: Taťána byla milenkou knížete Karžanského, jednoho z nejbohatších šlechticů Rusi. Chtěla se státi jeho ženou a všecko své umění herecké dala do služeb této snahy. Ale kníže Karžanský vymanil se z osidla a oženil se nedlouho před tím s dcerkou z kteréhosi *šlechtického hnízda*. Nebyla to uražená láska, která hnala Taťánu k odpornému činu; lásky, jak řečeno, vůbec schopna nebyla. Byla to pouze uražená ješitnost. Taťána byla si velmi dobře toho vědoma, že ani ve svém opojení vášně sotva by stačila nevyšperkovaná skutečnost, aby mne učinila spoluvinníkem ženské mstivosti. Tož si vy-

myslila takovou asi historku: Kníže Karžanský pojal k ní vášeň, ona však odmítala jeho lásku zprvu zdvořile, později, když v dvoření svém kníže na dobrou její pověst ohledu nedbal, velmi důrazně. Ale rázné odbytí, jež vynutila bezohlednost odmítaného galána, změnilo lásku knížete v smrtelnou nenávist. „Nechtěla jste mne milovati; odpykáte to!“ zašeptal jí kdysi do ucha v divadelní loži, usmívaje se při tom. Nějaký čas uplynul a už už Taťána hrozbu knížete za pouhý tlach pokládala, když tu hrůzostrašná stala se příhoda: kdysi večer, když po představení Taťána do svého auta vstupovala, zavezl ji šofér — samozřejmě nikoli její šofér, kterého opili lidé Karžanského, ale muž a k nepoznání mu podobný — do osamělé vily knížete. Marné bylo její volání o pomoc; pochopové knížete zavlekli ji do komnat knížete a tam ji dal kníže, kouře při tom cigaretu, znásilniti svými lokaji. Vysílena zvěrstvem, jehož se stala obětí, upadla Taťána do mdlob. Když se z nich probrala, ležela někde v polích daleko za Moskvou a zima jí lomcovala. Dobří lidé smilovali se nad ní a umožnili jí návrat domů. Několik dní zmítala jí horečka. Když se její stav zdravotní zlepšil, pomýšlela na pomstu. A vymyslila si něco jí hodného. Získala důvěrnou korespon-

denci adresovanou knížeti, která usvědčovala celou řadu osob a také knížete z revolučních rejdů. Sama tehdy tvrdila, že opatřil jí tyto dokumenty detektiv světové pověsti za znamenitou sumičku; později však cynicky doznala, že v kterési milostné noci, u knížete strávené, přisvojila si tyto papíry, uzmuté spícímu milovníku, už tehdy pomýšlejíc na jejich využití tím či oním způsobem. Vědouc, že kníže si nepovšiml ztráty, uchystala bez obav svůj plán. Mým úkolem bylo, vyťukati na psacím stroji udání policii, podepsané knížetem. Nezarazily mne nepravděpodobnosti vymyšleného příběhu, ale služba, kterou po mně žádala. Samotného knížete ochotně pomstě její chtěl jsem obětovati; hnusný čin jeho jiného nezasluhoval. Ale nad tím jsem se pozastavil, že také osoby nevinné a v prvé řadě vlastně osoby nevinné pomsta Taťánina má stihnouti. Ale Taťána ujistila mne, že udaným vážné nebezpečí nehrozí, poněvadž včas je na udání a nebezpečí z něho plynoucí upozorní. Nejasné obvinění samo o sobě důkaz tvořit nemůže. Obvinění budou propuštěni co nevidět, ale na knížeti zůstane jakás skvrna. Také proti tomu výkladu měl jsem nesmělé námitky; ale tu už Taťána prohlásila, že se mýlila ve mně a že váhám splnit svůj slib. Dala mi na srozuměnou,

že — abych řečí Džunkovského mluvil — na provedení tohoto slibu vybral jsem zálohu, kterou je těžko vraceti. Ale větší moc než její slova měla její objetí, jež umlčela dokonale můj odpor. Cítil jsem, že nemohu být bez Taťány a že je jediný prostředek, jak ji neztratit. Jsa v moci vášně, kterou Taťána ďábelsky uměla rozpalovati, nebyl jsem schopen rozumné úvahy. A tak jsem opakoval slib odcházeje a splnil jej, abych mohl přijíti. Oznámení s podrobnostmi zcela důvěrnými, jichž nemohl nikdo znáti mimo knížete, vyťukal jsem na stroji a poslal policii. Došlo k několika pamětihodným zatčením a sensačnímu procesu. Až potud jméno knížete nepronikło na veřejnost. Ale tehdy Taťána nasuggerovala mi článeček, jemuž jsem dal formu dokonale perfidní, neboť dělal-li jsem už podlou věc, měl jsem ctižádost důkladně ji udělati. Raffinovaně vymyšlený konec článku zněl:

„Zoufati musili bychom nad dobou, v níž podobné zjevy nejsou možny pouze ve spodině obyvatelstva, ale také ve společnosti, kterou bezmyšlenkovitost dobrou nazývá; avšak světlou stránku této chmurné události nacházíme. V jednom z účastníků piklů, tak odsouzení hodných, přece jenom zbyl kus svědomí; snad že si v bezesné noci vzpomněl na dlouhou řadu počestných

a chrabrých otců a dědů, oddaně žijících a umírajících pro cara. Pobloudilec zachvěl se studem a našel cestu, jak odčiniti toto poblouzení. Nečiníme si illusí o tom, že dosti zrůdných povah se najde, které nepochopivše ušlechtilost citu, který nadiktoval krušné pokání, o udavačství šlechtice onoho budou mluvit. Ale my neváháme říci, že čestno je napravovati své viny, nikoli je dovršit!"

Nikdo nebyl jmenován, nebylo však třeba jména uváděti. Rodinám zatčených anonymními dopisy současně bylo sděleno. Můj článek vzbudil pozornost. Vážná osobnost blahopřála Džunkovskému k mladé síle, kterou získal pro svůj list. „Hleďme, štěně dospělo!" řekl šéf s jistým uspokojením, ale také s jistou lítostí: dospělý pes je užitečný, ale milé a hravé je štěně.

Kníže Karžanský, dozvěděv se, že je viněn z udání, spěchal, aby vyvrátil podezření takové. Ke cti jeho budiž řečeno, že neváhal osobní svou bezpečnost v šanc vydati. Vydal se na policii a prohlásil tam, že oznámení nepochází od něho.

Přivítali ho s mnoha omluvami. Trapno, že do veřejnosti dostala se věc, o níž bylo lépe diskrétně pomlčeti; není to však jejich vinou. Jsou ochotni vyjít vstříc všem přáním knížete. „Věříme," zdvořile ujišťovali, „že to není vaše

udání. Ale hleďme: kdo mohl věděti podrobnosti tak důvěrné a policejním vyšetřováním v celém dosahu potvrzené? Snad že máte určité podezření, jež by mohlo vésti na stopu?“

Skutečně běželo o podrobnosti udané, jež nemohl znáti než naprostý důvěrník. Karžanský stál zde vůči všeobecnému podezření bezradný a bezmocný. Ale k horšímu ještě došlo. Kníže Karžanský byl, vycházeje z policejní budovy, přepaden bratrem kteréhosi ze zatčených a udeřen do tváře bičíkem na psa. Druhý den ráno došlo k souboji za nejtěžších podmínek, v němž Karžanský padl. Mladá jeho žena, předčasně mrtvé děcko porodivši, upadla v nevyléčitelnou prý pomatenost.

Zpráva o smrti knížete hrozně na mne působila; vždyť vlastně vrahem musil jsem se nazvati. Ale přes to neměl jsem tolik sebeovládání, abych večer nešel k své spoluvinnici. Našel jsem ji velmi rozradostnělou a vítěznou. Dosáhla, po čem toužila, ba více, než po čem mohla toužiti. Její radost mnou otřásla a její smích naplnil mne hrůzou i hnusem. Buď si to hrůza, buď si to hnus: té noci jsme se přece pomilovali!

XXIII

ÚSPĚCH SMERĎAKOVŮV

A nyní nadešlo období, kdy mi přezděli Smerďakovů. Ale třeba mi přezdívali, záviděli mi úspěch, který jsem nepochybně měl. A což není úspěch na světě vším? Ať kteroukoli a sebe hanebnější uličkou k němu dospěješ, úspěch je úspěch. Cti kolik chceš si měj, světa nedobudeš; ale máš-li úspěch třeba bezectný, všechny dveře se ti otevrou a všichni se ukloní ne před tebou, ale před tvým *Úspěchem*, jediným to bohem těch, kteří přestali věřit v Boha.

Hle, jaký to život! Úspěch dává bohatství; a jsi-li bohat, lehko ženy máš, třeba bys byl ošklivý, vlastně zrzoun. Ti, kteří v tvé nepřítomnosti o podlosti tvé budou mluviti, umlknou a ruce oddaně ti stisknou, jakmile se přiblížíš. Ti, kteří po úspěchu marně stůní, o cti mluvívají. Ale toť vlastně kyselé hrozny. Jejich čest je

zboží, které nejde na odbyt. Prodali by ji rádi, ale kupců není. Vrabci o tom na střeše štěbetají. Není na světě čestných lidí, jsou jen lidé tak ubozí, že nikdo nikdy nepřipadl na myšlenku koupit je. Ne cti, úspěchu je třeba. A úspěch mi nikdy nechyběl. Ve věku zcela mladistvém získal jsem jména ve veřejnosti a stal jsem se osobností obávanou. Mé pamflety byly vražedné; nebylo člověka, který by se byl nelekal, dostat se se mnou do křížku. Vždyť, tak dávno víme, vždy nějaká mrtvola leží ve sklepě domu; při dobrém čichu vždy ji vypátráme. A Smerďakov, třeba-li, nebo zachce-li se, dovede státi se moralistou; tak se rozhorlí, že na nejotrlejší padá děs. Nosí v své tóze válku a mír; učiníte dobře, mír-li zvolíte. Službičku za službičku. Mé útoky se dobře platily a někdy ještě lépe mé mlčení. Stačí pozornost v povzdálečí tomu či onomu věnovat. Ne ještě útok, ale nenápadná možnost útoku. Kdo čteš, rozuměj a tím hůře, jsi-li nechápavý. Vesele požiješ, peníze-li v tvých kapsách cinkají; toť hudba, kterou miluje svět. Časem ovšem i veselí se přejíš. Tu pak chandra nějaká v koutečku srdce tvého se probouzí a už už by celé srdce zaplavila svým rmutem; takový pocit tehdy máš, jakoby celý svět ti bylo vydáviti. Ale ošklivost, toť pravá inspirace Smer-

ďakovova. Nikdy péro tak rychle nelítá, nikdy tak snadno bílá stránka se nepopíše, jako tehdy, když nás naplnil hnus. Z ničeho opět nic a chceme-li do srdce čtenářova jedu nakapat, dříve v nás samých musí být. A bylo ve mně, chvála bohu, dosti jedu. Peníze, které jako plat bereš, nejsou dávno už tvým jediným příjmem a snad ani hlavním příjmem; ale přece také zde možno měřit rychlý vzrůst úspěchu. Všechny jsi překonal, všechny předběhl. Tvá kariéra je jedinečnou kariérou. Podepiš: Smerďakov a čtenář bude číst. A žurnalista nečtený na suchu jako ryba: lekne. Dost u nás páchlo ryb, už dávno leklých! Džunkovský nepopadal se už za břich; hlavou jen pokyvoval a říkal časem: „Dobrou budoucnost jsem tobě prorokoval, Smerďakove. Na to, co psal jsem, nejsem hrd. Ale tím se pyšním, že byl jsem Janem Křtitelem Messiáše!" Také on říkal *Smerďakove!* Chraň však bůh, aby mínil mne uraziti. Ne urážka, pouze laškovná přezdívka; a nač se urazit, zalaškuje-li kdo? Vždyť se bojí Smerďakova. Ze Svěrďakova hrůzu by neměli. Proč tedy ne Smerďakov?

Zařídil jsem si útulný byt, po mládenecku ovšem, ale elegantní hnízdečko, kam přicházela Taťána Leontěvna a mnohé jiné ženy, právě tak krásné, jako ona, oslazovat mi samotu. Kdysi

připadl jsem na šprýmovný nápad, pozvati k sobě Fedora Petroviče a Ljubov Petrovnu. Takovým obídkem jsem je pohostil, takovou nádherou oslnil, že i střízlivé jejich hlasy se zatočily. Pokochal jsem se výrazem jejich očí, v nichž byl úžas a závist. Ač velmi ohavné je řemeslo žurnalistické, ani Fedor Petrovič neodolal úspěchu. Tyran stal se plachým tichošlápkem, který i lokaje se obával uraziti. A hleďme, co zbude z Fedora Petroviče, počne-li se kořit Smerďakovu! Opovrhoval-li jsem před tím Fedorem Petrovičem, vzrostlo touto návštěvou stokrát mé opovržení. Nechci mluvit o Ljubov Petrovně. Neodvážila se pohoršiti nad tanečnicí, která nám po hostině nahá zatančila; vždyť, tak jsem říkal, klassický to zvyk!

Zmínil jsem se pouze slůvkem o Taťáně Leontěvně, o bílé Taťáně, křehoučkém anděli. Můj poměr k ní podstatně se změnil od dob aféry knížete Karžanského. Z opojení, v němž jsem žil v prvých týdnech, záhy jsem vystřízlivěl. Nepotřebovala už hráti roli, která ji unavovala, objevila se mi v pravé své podobě. Den, kdy se stalo tak, byl dnem velikého hnusu; ale po zralé úvaze shledal jsem, že právě taková žena se znamenitě Smerďakovu hodí. Mosty za mnou byly spáleny, a nebylo návratů ke snům mého

chlapectví a jinošství. Ale Smerďakovu, čelnému členu „Vojáka Carova", mohla býti prospěšna Taťána Leontěvna a on jí mohl být prospěšný. Ovšem bylo nutno poopravit náš vztah. Vzpřímil jsem hlavu a pocítil svou sílu. Přestal jsem býti slepým prováděčem rozkazu a pouhým nástrojem. Stali jsme se spojenci, kteří uzavřeli smlouvu na výboj a odboj a kteří loyálně ji dodržují, poněvadž je v tom obapolný jejich prospěch. Ale o lásce směšno už by bylo mluvit; vždyť třeba nebylo straky někomu na vrbě malovati. Nežárlil jsem na ni a ona na mne nežárlila; byli jsme přesvědčeni, že společenství zájmů mnohem důležitější je dočasných pletich, vhodných k ukrácení chvíle. Prohlédl jsem, jak mne oklamala v **aféře** knížete; ale to bylo právě to smerďakovské, že mne lákalo, co by jiné odpuzovalo. Právě ohavnost oné společné vzpomínky vzájemně nás poutala. A s jejího stanoviska posuzováno: bylo jí třeba — třeba divadlo hrála ještě ochotněji v životě než na divadle! — oddechu, v němž by mohla odhoditi masku a postoj a být nenalíčenou, nepřizdobenou Taťánou. A kdo jiný měl by snésti strašný tento pohled nežli Smerďakov. A tak vracel jsem se k ní a ona ke mně; po další době jsme se vraceli, ale vraceli se.

A tu směšná taková příhoda se stala. Seděl jsem kdysi u redakčního stolku, dokončiv právě „Pravou podobu revolucionáře,“ jeden z nejskvělejších svých pamfletů na známou kterousi osobnost. Byla to chvíle soumraku, kdy dříve, než jsem se stal Smerďakovem, propadával jsem snění. Seděl jsem bezmyšlenkovitě a tupě a náhle jsem se přistihl, že písničku jakousi broukám a připomněl jsem si, jaká že to písnička. Úžasný záchvat smíchu popadl mne tak prudce, že ze sousední místnosti Džunkovský přispíšil: vždyť nepřihodilo se ještě, abych tak hlučně se smál.

„Co je vám, Vaše Vysokoprevoschoditělstvo,“ volal na mne, stoje na prahu.

„Nic. Písnička jakás mne napadla.“

„A veselá musila to být písnička.“

„Směšná písnička.“

„A nemohlo by mi Vaše Vysokoprevoschoditělstvo zazpívat směšnou písničku? Vždyť — —“ a tu nezvykle teskný přízvuk měla slova Džunkovského — „dávno už, bohu poručeno, od srdce jsem se nezasmál!“

„S radostí zapěji — Ale což, bude-li pouze mně směšná a jinému třeba nikoli?“

„I kdybych tak se nezasmál, jako Vaše Prevo-

schoditělstvo, přece mi bude milo slyšeti.“ Zazpíval jsem:

„Mysli na mne jako na květ,
který dávno zvad',
jako na květ na jabloni,
nikdo k němu nepřivoní,
když spad jedenkrát!“

Džunkovský vypukl v stejně divoký smích jako já, až za boky se popadaje.

„Přece tedy je to směšná písnička,“ řekl jsem.

„Směšná, velmi směšná. To jest, snad není ani tak směšná sama sebou, jako tím, že ji Vaše Vysokoprevoschoditělstvo zpívá a že jí mně zpívá,“ odpověděl Džunkovský, když ho přešel záchvat smíchu.

XXIV

DRUHÝ DOPIS DÁŠENČIN

Kdysi přinesl mi sluha korespondenci, kterou nemíval jsem ve zvyku číst: vždyť nebylo to nic příjemného, co psali lidé Smerďakovu. Vrhl jsem pouhý pohled na dopis a ve vteřině věděl jsem co a jak: ten spílá, podepsav se, jiný bez podpisu spílá, ale oba spílají. I toho třeba je k plnému úspěchu a chyba, nespílají-li nám už. Ale čísti netřeba.

Avšak právě poslední dopis byl jiného rázu nežli obyčejně docházely. A já jsem zbledl, počav čísti. Písmo dopisu až příliš známé bylo a přece jakoby mrtvá psala. Teprve nyní uvědomil jsem si, že dávno už, pradávno, jakoby vskutku mrtva byla, nevzpomněl jsem na Dášenku. Ale lidé, kteří chtějí míti úspěchy, nesmí příliš mnoho vzpomínati.

Nyní však nebylo možno nevzpomenout. A třeba Smerďakov, hluboce jsem se zachvěl. Vždyť mi bylo okamžitě jasno, že nemůže to býti každodenní a obyčejná příčina, pro kterou Dášenka po tak dlouhém mlčení se ozývá. Třeba bych sebe více byl propadl cynismu, věděl jsem, aniž jsem řádky přečetl, že Dášenka — ač by mohlo u každé jiné být! — neobrací se ke mně s prosbou o pomoc. Ale poněvadž o tom jsem byl přesvědčen, musil jsem přijati výklad jiný a ponurejší. A skoro jsem uhádl obsah dopisu, který jakoby z hrobu mi posílala.

„Až budeš čísti toto psaní, Fedore,“ tak psala Dášenka, „mne už nebude. Nemohu však odejíti, aniž bych aspoň jediné živoucí bytosti vykřikla své hoře a třeba mnoho se změnilo u tebe i u mne, přece snad jsi zcela nezapomněl na Dášenku. Tím hůře, zapomněl-lis', poněvadž nemám jinak nikoho.

Je noc. Zúčtovala jsem se vším. Potřebovala jsem věřiti v někoho a nemám v koho věřit. To je vše.

Pamatuješ se snad na naše poslední setkání a na psaní, jež jsem ti tenkrát poslala. A nemusím ti vysvětlovat, proč rozhodnutí udělat všemu konec, nadešlo pro mne v den, kdy vrací

se po tolikáté výročí Šmarylovské premiéry. Pochopil jsi jistě vše.

Když jsem seznala, že jsem v naději (jak zoufale výsměšné to bylo pro mne slovo!), dopsala jsem o všem Něvyrazimovu. Neodpovídal. Dopsala jsem podruhé, prudčeji a naléhavěji. To už jsme byli opět v Moskvě. Tehdy odpověděl, omlouvaje své mlčení pobytem mimo Moskvu a vyžádal si rozmluvy se mnou. Svolila jsem k ní. Přišla jsem do jeho bytu. Ujistil mne svou láskou a oddaností; prohlásil, že mou strašnou situaci nese stejně strašně, jako já. Ale, že přesně vzato, vše lze urovnati. Materielní poměry jeho i moje brání mu, aby jednal, jak srdce jeho káže. Byl by hrd na to, že Dášenka je matkou jeho dítěte, ale což možno — tak mluví naproti tomu jeho svědomí! — dáti život dítěti, jež by rodičové živit nemohli? A jak by bylo možno, aby dítě jeho, dítě Dášenčino žilo v bídě, aniž by srdce oběma pukalo? Vím, jaký je jeho cíl a jeho poslání. Tomuto poslání nutno přinésti oběť i nejstrašnější: vždyť vlastně syna či dceru svobodě Rusi takto obětuje. Nelze však jinak. Má spolehlivého přítele lékaře, na kterého možno se obrátit s důvěrou. Je to člověk věci své znalý a diskretní. Zajisté, že vina je zahubit život třeba v zárodku; ale

vinou roste člověk a třeba zachovati se úkolu. Za boha nechtěla jsem se státi přítěží orlímu vzletu Něvyrazimova. Doma zůstat jsem nemohla; každá hodina, kterou jsem musila snášet pohled Ljubov Petrovny, působila mi strašlivá muka. Ne, že bych se byla hanbila za to, co se stalo; za to jsem se hanbila, že lháti nutno. Nedovedla jsem nic polovičatě dělat. Odnikud podpory nebylo — a jak chléb by mohl Něvyrazimov vydělávat, když by dítě nebožáček doma křičelo?

Smluvili jsme se tudíž, že odejdu z domova a že mne dovede k příteli lékaři. Těžkou noc jsem tehdy ztrávila. Ráno jsem se však probudila s pevným odhodláním a jasnou hlavou. Oběti nutno přinášet, a čím větší, tím oddaněji nutno přinésti oběti!

Neohlédla jsem se, odcházejíc, se zármutkem; vždyť jaký to byl domov. Ani na ulici vítr nemohl chladněji fičeti. Přece však na matku svou Sofju Michaljovnu, měla jsem vzpomenouti a pokřižovati se. Vždyť z místa jsem odcházela, na kterých trpěla a po matce bylo mi přijmouti dědictví!

Ale tehdy jinak, úsměvněji zírala na mne budoucnost. Vyhledala jsem Něvyrazimova. Bylo mi, že do krásnějšího života vstupuji. Nepo-

křižovala jsem se, usmívala jsem se přestupujíc práh, a rozevřela jsem náruč, abych pevně své štěstí sevřela. Ale zpozdila jsem se o něco málo a Něvyrazimov příliš měl na spěch, aby čas mohl ztrácet něžnostmi. Byla chvíle, kdy nás jeho přítel — lékař očekával. Byl to muž asi třicítiletý, poněkud otylý, plavý, s přistřiženým plnovousem a posměšnýma očima. Užíval šprýmovného tónu, který snášeti bylo tím hůře, čím více srdce bolelo.

„Malá nepříjemnost se přihodila, trochu neopatrní jsme byli. Není však třeba proto příliš kormoutit krásnou hlavinku, pokud je tu přítel Pirogov. Mnohým už pomohl a také nyní pomůže. A příště budeme už pozornější, není-li pravda?"

Cynické, posměšné oči Pirogova na mně utkvěly. Hanba mi bylo a v té chvíli pocítila jsem celou hrůzu své oběti. Ale vzepříti se ani kdy nebylo, ani nebylo sil. Těžká malátnost na mne padla a nic nezbývalo z radosti mého odchodu. A slova už déle nedovedu říci o strašné té věci, která tak zpustošila a zmrzačila můj život. Dášenka, která odcházela od Pirogova, nebyla už Dášenkou, jež tam vešla.

Ale sotva jsem se zotavila, snažila jsem se dokonati svou oběť a býti věrnou pomocnicí

a společnicí Něvyrazimovou při jeho velikém díle. Aby mohl Něvyrazimov jako orel vzlétnouti, musila jsem se plaziti prachem, a ráda jsem to činila. Vzala jsem na sebe těžkou starost o Něvyrazimovův chléb vezdejší. Já, ve svém dětství tak hrdá, snášela jsem tiše a bez reptání pokoření všeho druhu; nespala jsem, bylo-li třeba, nejedla jsem, bylo-li třeba, živila jsem Něvyrazimova tím, co jsem uměla a snažila jsem se naučiti se tomu, čeho jsem dosud neznala. Do vysílení jsem se lopotila a ráda. Někdy však po dobrém slůvku se mi stýskalo; vždyť, ať cokoliv jsem učinila, Něvyrazimovu pouhou povinností to připadalo. A mou povinností zdálo se mu dále, abych při vší únavě věčně svěží a věčně roztouženou milenkou byla!

Veliké dílo Něvyrazimovo, Šmarylov, neměl při reprisách úspěchu premiéry. Všechna divadla a všichni ředitelé jejich proti němu se spikli. Opět a opět nabízel Něvyrazimov svůj kus; opět a opět kus mu byl vracen. Každý takový návrat stupňoval mrzutost Něvyrazimovu a jeho podráždění. Radila jsem mu kdysi nesměle, aby zkusil jiným dílem štěstí. Vždyť tvůrce Šmarylova i jiných děl bude schopen. Ale pochybila jsem. Něvyrazimov nepřijímal rád rady a nejméně ode mne. Došel k tomu vnitřnímu pře-

svědčení, že není možno jíti dále, dokud se Šmarylovem nezúčtoval. Bohužel však stále pochybnější jevila se možnost s ním se kdy vyrovnat!

Něvyrazimov měl přítele zvláště oddaného, Andrej Nikolajevič Balašov bylo jeho jméno. A ten, sedě při čaji, velmi kdysi zareptal. Jak bídná je doba, která nedoceňuje svých geniů. Vždyť Šmarylov není kus pouhý, toť, prostě řečeno, červánek příštího jitra! Nepochopí synové, jak otcové mohli být slepí. I Šmarylov sám, především však rekyně hry, toť postavy jakoby ze žuly vytesané. Ale toť příznak doby pidimužíků, že nenávidí veškeru velikost.

Opravdu Balašov přítel byl, jakých nemnoho. Byl-li Něvyrazimov v tísni, bylo třeba Balašovu jen slůvkem zmíniti se o tom. Bohužel Něvyrazimov čím dále tím častěji byl v tísni. Pracovala jsem, starala se; ale Něvyrazimov zhusta nyní nad bídnou dobou horle, celé noci a všechen peníz prohýřil a vracel se domů k ránu opilý. Dlouho pak přes poledne příštího dne vyspával kocovinu. Dvakráte, třikráte naskytla se mu možnost takového zaměstnání, které by poskytlo možnost obživit se, aniž by tím příliš trpěl orlí jeho vzlet. Nikdy však toto zaměstnání nedovedlo upoutati Něvyrazimova.

Jho tak tížilo svobodnou jeho šíji, že rozhodl se dříve či později je shoditi. Jak možno, tak často opakoval, zotročiti někoho, kdo předurčen k úkolům světodějným?

Na štěstí byl tu Balašov a Balašov byl člověk bohatý. Otec a matka jeho zemřeli záhy. Otec bohatý kupčík a matka značné věno měla. A Andrej Nikolajevič byl jedináček. Studoval, ale pouze pro svou zábavu. Byl milý společník, ne nehezký, příjemného hovoru a vystupování ve společnosti. Vždy nějaké pěkné slůvko našel. „Ubohé prstíčky vaše, jak líto mi, že prací zdrsněly a rozbolavěly! Vždyť proto jen stvořeny byly, aby dětské vlásky hladily.“ „A krásné vaše oči, jež by měly svítit jako maják nad mořem lidského utrpení, samy, hle, zarudly dnes slzami!“ „A jak mi nožek líto, jež stání nemají a cíle dojít nemohou!“ Tu zdařilejší, tu méně zdařilá byla jeho lichotka, vždy tak miloučká. Píšu tu jakoby mrtva a mrtvým lháti nesluší. Balašov nebyl člověk vypočítavý; co činil, z dobrosrdečnosti činil, a co mluvil, mluvil upřímně. Rád by byl viděl, kdyby obecně uznán byl genius Něvyrazimovův, poněvadž, sám urovnaný a příjemný, rád měl vše urovnané a příjemné. A také mně upřímně říkal svá miloučká slůvka: žena, toť bylo jeho nezvrátitelné mínění, pro

luxus byla stvořena a bez luxu jako travička je bez rosy.

Ale pozornosti Balašovovy a pěkná jeho slůvka nemohly mne zbavit tísnivých myšlenek. Čas plynul a nic se neměnilo v životě Něvyrazimovově. Zřídka že doma usedl, papír dal si přinésti a naprosté nařídil ticho. Jenom tak jako orel vznésti se mohla jeho myšlenka. Doma bylo možno zaručit žádaný klid; ale což bylo možno zabránit, aby nepřišel rušivý nějaký zlozvuk zvenčí? Zazvoní, dejme tomu, někdo; podomní obchodníček zboží vám nabízí nebo žebrák pro lásku boží almužny žádá. Je konec práce Něvyrazimovovy. Odhodí péro, odsune papír a zamračen odchází, aby do rána domů nepřišel. Jindy nelze pracovati, že nad námi o poschodí výše děti dupou; zpěv někdy ruší zpěvačky a služek štěbetání. Někdy pracovati nelze, poněvadž slunce svítí; jindy pracovati nemožno, že prší od rána. Vždy nějaká nepředvídaná a nepřekonatelná překážka tu, která práci znemožní. Jak lze zamezit, aby moucha — kde se vzala, tu se vzala — nad čelem jeho zabzučela? A stane-li se, že nic z toho všeho neruší, je tu ještě Šmarylov. Uprostřed věty stín jeho na papír padne. Nelze povznésti se orlím vzletem; ubohost jakás se zrodí, nehodná Něvyrazimova. Nutno ji roz-

trhat a do koše hodit. Ale jaký tu výhled do budoucna? Stále vypomáhá Balašov. Ale není možno přece věčně bráti od cizího člověka, byť byl sebe roztomilejší. Naznačím to kdysi Něvyrazimovu.

„Vše rázem zaplatíme," odpovídá.

„Ale jak, kdy a čím?"

Pohlédne na mne, jakobych cizí řečí promluvila.

„Což upomíná Balašov?"

„Neupomíná," hořce jsem prohodila. „Přece však jeho příživníky zůstáváme!"

Ale Něvyrazimov vytkl mi, že mé hledisko je úzkoprsé. Vždyť vlastně ctí je pro Balašova, může-li také on a bez vlastního přičinění účasten býti na vzniku velikého díla. Velmi levně nesmrtelnost Balašov si kupuje; je-li Něvyrazimov příživníkem jeho peněz, není Balašov příživníkem jeho slávy?

A tu právě mimořádné výlohy jakési vzešly. Něvyrazimov shledal, že jeho pracovna takového zařízení potřebuje, aby byla vhodným prostředím pro jeho myšlenky a že dnešní její chudý vzhled znemožňuje mu tvorbu. „V kleci pták jen zpívá, kde po bidélku muže poskočit!"

Najal vhodnější byt a nestaraje se o zaplacení, nábytek a skvělé zařízení objednal. Drahé ko-

berce a čalouny se objevily. Nemoha nepozorovati tvůrčí svou neschopnost, hledal její příčiny mimo sebe. Marno bylo mé úsilí, mezi příjmy a vydáním jakousi rovnováhu zachovati; ba, situace tak se přiostřila, že dodavatelé mluvili přímo o udání pro podvod.

„Ale jak bylo možno učinit takovou objednávku, když platit nelze?"

Pokrčil rameny. Což to byla jeho starost, jak uklidnit věřitele? Přízemní a všední byla to sféra.

Klesala jsem na mysli; o příliš veliký běželo peníz.

Tu s povýšeností jakousi, jakoby mně nevidoucí cestu ukazoval, pronesl Něvyrazimov:

„Balašov pomůže."

„Pomohl předevčírem a pomohl včera. Jak ho chceš dnes opět požádati?"

Pomalu jaksi řekl: „Já ho nepožádám, tentokrát ty ho požádáš."

Domnívala jsem se, že jsem dobře nerozuměla. Pohlédla jsem mu do očí, a tváře mé, cítila jsem, zahořely.

„Já?"

A pobouřena návrhem, který Něvyrazimov mi činil, rozhorlená slova do tváře jsem mu vmetla:

„Což nechápeš, že to nemohu?"

„Proč?“

Lakoničnost jeho odpovědi ještě více mne roztrpčila.

„Což nechápeš, co by to znamenalo?“

„A kdybych to chápal?“ odpověděl Něvyrazimov.

Bylo mi, jakoby do hlavy někdo prudce mne udeřil. Nebyla jsem schopna slova ani myšlenky a sotva že jsem se na nohou udržela.

Něvyrazimov, zpozorovav dojem, který na mne učinila jeho slova, rozlítostnil se náhle nade mnou a nad sebou. A našel tehdy podivuhodnou svou výmluvnost, která dovedla černé učinit bílým a bílé černým. Přistoupil ke mně a vzal mně tak něžně za ruku, jak se dávno už nepřihodilo.

„Což mne nemáš už ráda, Dášenko? A což už mne nechápeš a necítíš se mnou? Vždyť já vím, co znamená pro tebe požádat Balašova. Ale potřebuji ne rok, půl pouze roku, Slyšíš, Dášenko? Pouze půl roku! Půl roku a takové dílo se zrodí, že Šmarylov bude proti němu pouhým stínem. Vždyť Šmarylov slova pouze a ne život, sen a ne skutečnost. Ale *toto* dílo pravý život bude. Bude v něm jásot lásky a její utrpení. Bude v něm očistec, kterým musí za živa projíti člověk a myšlenka. Vždyť vinou roste

člověk, je-li v něm jiskra boží. Strašná to tíha, kterou ukládá poslání! Strašné to oběti, které nutno přinésti. Ale bude to poslední oběť, drahá Dášenko!“

Neodpovídala jsem, nemohla jsem odpověděti. Po chvíli, kdy převládal pocit tuposti, dostavil se jiný, podivný stav: půda pode mnou pohybovati se počala a s ní vše, co kolem bylo. I Něvyrazimov ve víru se ocitl i celý náš příbytek. Byla bych chtěla zachytit se něčeho pevného, abych učinila konec strašnému víření; ale moje ruce nedosahovaly ničeho okolo sebe, co by jim mohlo býti oporou.

„Smiluj se, bože!“ zahořekovala jsem. Víš, Fedore, že jsem nebyla zbožná. Ale tehdy boha jsem zavolala ve své bezmoci. I padla jsem na zem, ne ve mdlobách, ale s otevřenýma očima, ještě v pádu na Něvyrazimova upřenýma.

Pocit strašného víření ustál. Něvyrazimov odnesl mne na lůžko a seděl u mne dlouho. Hladil mé čelo a šeptal nějaká slova, kterým jsem nerozuměla. Ničemu jsem vůbec nerozuměla. Mlhavě pouze viděla jsem ho sedět u lože po celou noc. K ránu bylo mi trochu lépe. Pohlédla jsem na něho a pojala mne lítost. Tak sklíčen tu seděl, jakoby z nás dvou trpěl více, sebou a mnou. A domnívajíc se, že příčinou jeho zhrou-

cení je soucit, sama i ve svém zhroucení veliký soucit s ním jsem pocítila.

Půl roku pouze od vítězství ho dělilo. Ne pouze, že nyní má prostředí, jehož mu bylo třeba k práci. Ale jak dnes ukázal, probral se ze své letargie, našel sebedůvěru a vnitřní jistotu. A když tolik jsem obětovala, proč bych zmařila všechny své dosavadní oběti váháním před poslední? Svítalo pomalu; mohla jsem nyní viděti jeho tvář, jeho oči, jeho bezradný smutek: lze-li uhasit jiskru boží malichernými pochybnostmi? Stiskla jsem jeho ruku pravicí dříve bezvládnou a tichounce jsem zašeptala:

„Nutno-li, půjdu k Balašovu."

A šla jsem. Když jsem šla k Pirogovu, proč bych k Balašovu nešla? O počátek pouze běží, vždy už se najde pokračování. Něvyrazimovu bylo třeba zabezpečit půl roku.

Byla jsem ještě bledá, ale Balašov shledal, že mne zdobí právě tato bledost. A ježto bylo nutno přinésti ještě oběť, neváhala jsem už.

Balašov byl překvapen mým příchodem; vždyť ještě nikdy sama jsem k němu nepřišla.

„Vy zde?" zvolal.

„Ano," řekla jsem a ovinula jsem mu rámě okolo hrdla, jako tobě kdysi jsem činila.

XXV

ROZUZLENÍ DOPISU

Přinesla jsem domů peníz potřebný. A jdouc ulicemi, sobě samé náhle jsem pravila: „Půl roku.“ Teprve údiv mimojdoucích připomněl mi, že mluvím nahlas sama na ulici.

Něvyrazimov přecházel po pokoji, když jsem se vrátila. Šla jsem přímo k němu a peníz na stůl před něho položila.

„Přepočti! Já jsem nepočítala!“

Něvyrazimov odsunul obálku a prudce mne objal a k sobě přitiskl.

„Světice! Světice jsi, Dášenko: mou vinou světicí jsi se stala.“

Usedla jsem a dívala jsem se dlouho na něho, znavena vším a těžce zamyšlena. Ale on opakoval ještě jedenkráte: „Světice!“

A opět míjel čas. Balašov byl velmi pozorný.

Shledal, že práce mne unavuje. Nesměla jsem déle učiti a o domácnost starala se hospodyně. Neměla jsem nic proti tomu; vždyť, cítila jsem, má právo Balašov žádati, abych svěží byla a půvabná. Dobrý byl Balašov; a ježto jako mrtvá mluvím, pravdu ti povím, Fedore: byla bych mohla ho snad milovati, kdybych se mu nebyla musila prodati. A nebylo jeho vinou, že jsem musila: odmítal déle, než kdokoli jiný by odmítal přijati, čemu chtěl Něvyrazimov a co já tudíž chtít musila.

Ale také Něvyrazimov změnil své chování na nějaký čas. Choval se skoro uctivě ke mně. I v tom se změnil, že nyní pracoval dlouho. V prvé chvíli měla jsem obavu, že uzavírá se do své pracovny, aniž by pracoval. Ale kdysi hrdě mi ukazoval popsané aršíky: „Dílo roste."

Později Balašovu i mně úryvky pročítal. Balašov nešetřil pochvalou, mně však těžko bylo slova taková nalézti; velká slova jsem slyšela, nepoměrně nicotný byl však obsah. Sám Něvyrazimov, třeba z míry samolibý, nebyl si jist úspěchem svého díla. Staré záchvaty opět na něho přicházely. Díval se na mne podivně a odcházel na dlouho. Dříve však nejevil při svém odchodu zvláštní péči o svůj zevnějšek a vracel se s nezakrytými stopami nočního hýření ve svém

úboru a ve svých rysech. Nyní však počal mnohem větší pozornost sobě věnovati; dlouho před zrcadlem postával, aby zjistil, není-li nějaký nepořádek v jeho toaletě. Zcela jiný člověk byl nyní Něvyrazimov. Dříve byl ke mně občas hrubý a nyní neměla jsem příčiny si stěžovat, ale přes to cítila jsem, že není to příznivá změna. Ochladl ke mně. Když jsem kdysi vřeleji k němu se přivinula, jediným slůvkem dovedl schladit mé roztoužení: „Co dělá Balašov?“ Nic dále neříkal, ale cítila jsem, že mi vyčítá to, k čemu sám mne dohnal. Zaplakala jsem tehdy, ale neodvážila jsem se před ním zaplakati. Půl roku minulo, tři čtvrti roku, do roku mnoho nechybělo; a stále tu díla nebylo, vůči němuž Šmarylov byl by pouhý stín. Připomenouti však míjení času neměla jsem rovněž odvahy: vždyť snad právě ve chvíli nejrozhodnější nevhodným slůvkem do procesu tvůrčího bych zasáhla. Ale vzhledem k úryvkům, jež jsem znala, chvílemi pochybnost ve mně se ozývala, vzejde-li dílo, může-li vzejíti. Tehdy mne přepadala zoufalost a těžko mi bylo býti svěží a půvabnou, jak bylo právo Balašovovo. Balašov ostatně vycítil vnitřní můj smutek, třeba bych sebe více ho zastírala; můj smutek jeho smutným činil a připadal mu jako výčitka. Zdvojnásoboval svou pozornost a něhu, ale marně.

Kdysi přišelNěvyrazimov ke mně s nezvykle vážným, ba téměř slavnostním výrazem:

„Je třeba pohovořit si, Dášenko!“

Polekal mne nezvykle slavnostní tón. Tím spíše, že beztoho stále náhlou ránu nějakou jsem čekala.

„Zklamali jsme se, Dášenko. Domníval jsem se, že příčina, proč se mi práce nedaří, je ve věcech zevnějších, v nedostatečnosti bytu, v bědném jeho zařízení, Vidím dnes, že hlubší byla příčina Pravil jsem kdysi, že třeba šťastného prostředí k dílu, jež mám stvořiti. Byla to pravda, ale jinak, než jsem si myslil. Prostě řečeno: nebyla jsi ženou, jaké mi bylo třeba a já nebyl mužem, jakého bylo třeba tobě. Po přátelsku si to a klidně povězme: v prostředí, v němž žijeme, nemohlo a nemůže vyrůsti mé dílo. Neříkám, že jsi tím vinna, říkám jen, že žíti tak nemožno. Je mi třeba jiného, *čistšího* ovzduší.“

Řekl *čistšího* ovzduší, Fedore.

Pohlédla jsem na něho, nic než pohlédla. Porozuměl tomuto pohledu.

„Opakuji, rozuměj mi dobře: nejsi vinna. Ale přecenil jsem se. Domníval jsem se, že snesu, čeho muž nemůže snést. Pozdě oči se mi otevřely. Sama kdysi mluvila jsi o příživnictví. Ale jak hnusné to bylo příživnictví! Vždyť jsem musil

denně potkávat Balašova a přijímati od něho peníz, který platil za tebe! Čestnému člověku žít takto nemožno: vždyť to znamená hanbu na hanbu kupiti. Řekneš, že jsem tomu chtěl; ale jednak já, umělec, potřeboval života, který by netísnil, jednak nebylo možno jinak poříditi takový život. Ale co se stalo, dobře se stalo. Balašov je čestný muž a lne k tobě upřímně. A co se mne týče, kdyby Balašova nebylo, jsem ochoten dluh svůj vůči tobě odčinit.“

„A jak chceš dluh vůči mně odčinit?“ mrtvě a bezvýrazně jsem se otázala.

„Ježto třeba upřímně s tebou pojednati, povím ti, jak budu moci zaplatiti dluh tobě a Balašovovi. Ožením se.“

Oněměla jsem. Zkameněla.

„Ožením se,“ pokračoval Něvyrazimov. „Ožením se s dívenkou-jahůdkou; s dívenkou, která je krásná a bohatá a chce být spolupracovnicí na mém velikém díle. Vše jsem jí pověděl: usmyslila si, že chce mne zachránit z bahna, v němž jsem uvázl.“

Strašlivou bolest jsem pocítila. Vše, proč jsem žila, náhle se zhroutilo. Jaký že jsem to byla hlupáček! Viděla jsem nahý egoism svého milence a viděla jsem prázdnotu, která je na místě jeho srdce. A spolu pochopila jsem v té chvíli,

že hlava není srdce pilnější. Ať sebe více bude dívenka-jahůdka spolupracovati na velikém díle, nikdy nevzejde z Něvyrazimova nic velikého. Byla jsem zaslepena láskou; nyní otevřel mi Něvyrazimov násilím oči a to, co jsem viděla, byl děs a hrůza.

„Řekl jsi dívence-jahůdce všechno?" ptala jsem se.

„Skoro vše."

„A couvne-li, dozví-li se vše?"

„Necouvne; nemůže," odpověděl Něvyrazimov sebevědomě.

Strnula jsem. Myslila jsem, že není už možno vymysliti si nějaký nový hnus: a hle, vždy něco nového dovedl Něvyrazimov nalézti. Nenáviděla jsem do toho okamžiku dívenku-jahůdku; lupičkou mi připadala. Ale v té chvíli soucit s ní jsem pocítila: bude oloupena, jako já. Vždyť i pro ni nadejde den, kdy Něvyrazimova omrzí tirády, jimiž obluzoval dívenku-jahůdku a kdyby ho neznudily, stejně také pro ni přijde den poznání.

Ale ještě jedenkráte jsem se ozvala.

„A což, klameš-li se, Něvyrazimove? Vždyť také dívenka-jahůdka má nějakého přítele-lékaře, který pomůže, jako Dášence pomohl?"

Něvyrazimov klidně zavrtěl hlavou.

„Nemožno.“

„A proč nemožno? Bezpočet lékařů takových po Moskvě.“

„Lékařů bezpočet. Ale z jiného důvodu nemožno. Mám v ruce dopisy dívenky-jahůdky, v nichž děťátko bláhové slovy příliš jasnými o svém stavu mluví.“

Hrůza mne pojala. Vždyť nebylo možno mluviti s Něvyrazimovem, aby se neobjevil náhle nový a nepředvídaný hnus, vůči němuž všechno předchozí bylo pouze nevinnou hračkou. Vždyť nebylo možno dále vésti hovor, aby nezmizel poslední zbytek Něvyrazimova, jehož jsem milovala a v něhož jsem věřila.

„S bohem,“ řekla jsem a odvrátila jsem se od ženicha nešťastné dívenky-jahůdky.

„S bohem,“ odvětil. „A ruky mi ani nepodáš?“

Ale já zmizela v sousedním pokoji a zavřela za sebou dveře. Proto jsem je zavřela, poněvadž jsem se štítila doteku toho, koho jsem kdysi tolik měla ráda.

Posečkal ještě okamžik, zaklepal, zavolal; když jsem však neotvírala a neodpovídala, ještě jednou opakoval své „S bohem“ a dodal: „Pozdravuj Balašova.“ Pak odešel.

Když jeho kroky dozněly, vztýčila jsem se. Nová hrůza objevila se přede mnou. Poslední

slova odcházejícího vyvolala ve mně představu Balašova. A v strašné té chvíli uvědomila jsem si, oč více byl Balašov a čím by byl mohl mi být. Ale uvědomila jsem si také, že tím, čím by mi mohl být, nebude, poněvadž já nebudu, čím jsem být mohla a čím bych být chtěla. Nic snadnějšího pro mne, než-li státi se ženou Balašova, ale nic krutějšího, nežli jí být. Jak být ženou toho, komu jsem se prodala? Nesnesitelná to byla myšlenka, jež musila každou chvíli štěstí otráviti. A neměl Balašov, dobrý Balašov, právo mít ženu čestnou a *šťastnou?*

Pohlédla jsem na hodiny; blížil se čas, kdy nás navštěvoval Balašov. Chápala jsem, že nesmí mne najít doma: nebyla bych našla dosti sil nepřijati ho. A nebyla bych našla dosti sil odmítnouti ho, když bych ho jednou přijala. Jak jsem se oblékla, tak jsem se oblékla. Prchala jsem z domu vědouc, že se nevrátím; prchala jsem chápajíc, že nemám, kam utéci. Po celém světě není pro mne místečka, a kdyby bylo, studem bych se musila zalknouti pro strašlivý svůj omyl. Není kam jít, není kde být a nutno tedy umřít, třeba je strašno umírat. Hrdá Dášenka, kterou jsem kdysi bývala, nebyla by ani na okamžik váhala umírat. Ale není už hrdé Dášenky. Zbylo tu holátko odrané a oškubané.

Hrdá Dášenka se nebávala, ale odrané holátko má strach. Snad tobě píšu v špinavém pokojíku hotelu, abych o něco ještě oddálila svůj konec. Snad; tolik vím, že konec je tu. Nutno umřít, byť sebe těžší byla smrt. Posledně jsem pouze vzkřikla a hle, zde můj výkřik! S bohem, Fedore, a dej ti bůh milosrdný sílu v chvíli smrti!“

Dočetl jsem dopis Dášenčin. Strašné nevolno se mne zmocnilo a tisíc čertovských jiskřiček všech barev zatancovalo mi před očima. Padl jsem. Pád můj přivolal z šéfovny Džunkovského. Vida, že ležím ve mdlobách, nadzvedl mou hlavu, a studenou vodou ji polil. Procitl jsem a díval jsem se na Džunkovského jako s jiného světa.

„U čerta, Smerďakove,“ pravil Džunkovský udiveně, „což ještě tak vážně berete ženské dopisy?“

XXVI

NEPŘEDVÍDANÉ SETKÁNÍ

Tehdy teprve stal jsem se dokonalým Smerďakovem. Nebyl už v srdci mém jed, ale místo srdce jed jsem v sobě nosil. Stal jsem se raffinovanějším ještě a nenávistnějším. Působilo mi rozkoš působiti co nejvíce zla. Tehdy má pověst až i slávě se blížila, může-li podlec kdy býti slavným. Nenáviděl jsem lidi vůbec; především však nenáviděl jsem krasořečníky lepší, svobodné Rusi. Hájil jsem autoritu státní z nenávisti k těm, kdož ji potírali. Chválil jsem reakci, poněvadž krasořečníci velebili pokrok. Daleko i Džunkovského pověst jsem překonal. Znamenal jsem uznávanou a obávanou moc. Dopis Dášenčin uschoval jsem v přihrádce redakčního svého stolku. Bylo-li třeba dáti zvláště krutou a vražednou ránu otráveným perem, opět a opět jsem

jej pročítal. Byla-li Dášenka ubita, kdo že má právo žíti?

Kdysi dlel jsem v Oděsse s několika známými. Vybraná, Smerďakova důstojná byla to společnost. Vůdce její, bankéř, pověstný Fridrichsohn, do *čísla 17* v ulici sevastopolské nás zavedl. *Madame* předvedla hostům nejlepší své zboží, čenichajíc dobrý obchod. Náhle však do čela se ťukla a zavolala sluhu v livreji: „Kde je *Excelence?*"

„Přichází," ozvala se *Čerkeska*. A Madame, zase k nám se obracejíc, dodávala na vysvětlenou: „Vkus je vkus, ale *Excelence* mezi nejlepší mé chovanky náleží. Hotová je to dáma a všem možno s ní si pohovořiti. A není divu: dcerou je vynikajícího činovníka, snad i Excelence. A proto ji tak zveme. Ale posuďte sami, pánové!"

Požil jsem nemálo vína před tím. Nebyl jsem opilý, ale podnapilým počínal jsem býti. Tu však příchodem *Excelence* rázem jsem vystřízlivěl. V toaletě, jež v ničem nepřipomínala nevěstinec, s výrazem, který překvapoval u nevěstky, vstupovala *Dášenka*. Dášenka, Kozulinove! Ustrnul jsem, jakobych za bílého dne strašidlo byl potkal. Chtěl jsem se přesvědčit, že to omyl; ale třeba mnoho zmizelo z křehkého, dívčího

půvabu Dášenčina, byla to přece jenom Dášenka.

Vzpomenu-li na onu chvíli, uvědomím si nejprve ohyzdnou myšlenku, která ve mně vznikla: proč že raději nezemřela. Ba, ve výčitku myšlenka tato dokonce se přihrotila: dopis napsala a neumřela! Tehdy, vím, namlouval jsem si, že by *pro ni* lépe bylo. Ale mnohem více na sebe než na Dášenku jsem pomýšlel. Trapná mi to byla situace. Prodávati svou pravdu, prodávati své péro, prodávati svou myšlenku, toť vše možno a Smerďakov cynicky vysměje se tomu, kdo by v rozpaky upadal; ale sestra-nevěstka, s níž se v *čísle 17* setkáváme, toť setkání nepříjemné a zahanbující. Ale kdyby aspoň stud ten plně duši ovládl; ale já za pocit této hanby současně se hanbil. Jak to možno? Buď je, buď není hanba; ale možno-li současně hanbu a hanbu nad hanbou pociťovati.

Společnost bavila se, jak v *čísle 17* zvyk se baviti. A Fridrichsohn, hnusný chlap, jak kozel chlípný, peněz nelitoval. Byl jsem jediný z hostí, který tu seděl zamlkle a nesvůj.

Excelence-Dášenka ke mně přistoupila.

„Pán je smutný; ale k čemu být smutným, zátky-li lítají? Dosti času na smutek, který vede k ošklivým myšlenkám. Také nad vodou jsem

stála a dlouho nad ní postála. Ale studená voda, teplé srdéčko.“

Pohlédla mi do očí, jež jsem sklopil.

„Pán se urazil. Nechť promine; Excelence nebývá zpravidla dotěrná. Ale příbuznost nějakou domnívala jsem se, že cítím. A tak mi připadá veršík, směšný mi připadá veršík: „Promiňte srdci to, že jest!“

Strašná to byla chvíle a nejstrašnější tím, že jsem velmi dobře rozuměl veliké bolesti Dášenčině. Neoklamala mne svým posměchem. Ale zbabělost nevysvětlitelná mne pojala a stal jsem se já, Smerďakov, jako hošík nemotorným. Věděl jsem, že se děje strašná, nenapravitelná věc a já nevstal, nepromluvil, nevyvedl Dášenku, nýbrž ponechal ji zde ve středu opilé a pusté společnosti, sebe sama prudkým bolením hlavy omlouvaje. Ostatně, tím konejšil jsem svědomí, nač skandál nějaký vyvolávati a upadnouti v posměch? Zde příčina mé zbabělosti byla: všechno snesl Smerďakov, jenom ne směšnost! Půjdu, namlouval jsem neklidnému svědomí, zítra časně ráno přijdu; ještě této noci přijdu a dám se dovésti k Dášence. Bez skandálu a bez hluku učiním, co nyní pouze se skandálem mohl bych provésti. Dášence vysvětlím, že situace byla nemožná; Dášenka pochopí, Dášenka odpustí.

Odešel jsem, zanechávaje za sebou hluk a smích orgie; téměř nepozorovali můj odchod. Chodil jsem dlouho ulicemi, proklínaje sebe a proklínaje život. Hořel jsem netrpělivostí a přece jsem se neodvažoval vrátiti se do čísla 17 třídy sevastopolské.

Svítalo konečně a já zaklepal na zavřené dveře domovní. Otevřeli mně.

„Doveďte mne k Excelenci," poručil jsem.

„K službám, pane doktore."

Bylo slyšeti zvláštní šum a zmatené hlasy.

„Doktor!" někdo za mnou opakoval.

Potkal jsem *Madame*. Přijala mne s docela jiným výrazem, nežli v noci.

„Jdete se podívat na Excelenci?"

„Ano."

„Zde jsou dveře," pravila Madame a otevřela je.

Neviděl jsem nikoho v pokoji.

„Dášenko," zavolal jsem, „Fedor je tu."

Nikdo neodpovídal, kromě Madame.

„Ano, Dášenka se jmenovala!"

Rozsvítila elektrické světlo.

Na zemi ležela Dášenka bez hnutí a chladná, jak jsem okamžitě zjistil. Smrt nastala velmi brzo po mém odchodu. Nedaleko Dášenky ležela prázdná lahvička, v níž skrývala Dášenka

jed. Dlouho ho skrývala, neboť těžko bylo oškubanému holátku umírati. Přece však nadešel okamžik, kdy požila jedu. Pohlédl jsem na ni. Rty její byly zkřiveny trpkým, pohrdavým jaksi úsměvem. Její krásné oči bezvýrazně na mne zíraly. Zatlačil jsem jí je.

„Nic se nedá dělati?“ řekla tázavě Madame.

A já odpověděl, hledě na mrtvou, kterou jsem přišel dobíti:

„Nic se nedá dělati.“

XXVII

NAKŘIVENÍ LIDÉ

Dobil jsem Dášenku. Vím to. A chápu, jak to bylo. Neměla odvahy zabít se; něčím ještě visela na životě. Nějaká ne už víra, ale pověra v ní byla. Na světě širém přece snad nějaký člověk. A třeba Fedor Fedorovič nebyl tím, koho slibovalo jeho mládí, přece je to Fedor. Vzpomínka, asyl. Lepší a krásnější minulost, sen dosněný ovšem, ale přece sen. Ale Fedor Fedorovič náhodou byl Smerďakov. A potom nijak už obtížno sáhnouti po lahvičce s jedem. Vždyť po širé Rusi rovného nevidíš člověka; kamkoli oči upřeš, nakřivený člověk. Od počátku jsem vše chápal do konce: proto byly rty Dášenčiny zkřiveny trpkým, pohrdavým úsměvem. Vždyť, tak psala, v něco lepšího bylo jí věřiti, v nějakého boha, před jehož oltářem možno pokleknouti. Ale nebylo boha ani oltáře.

Dášenka byla mrtva. Mluviti už nemohla a přece ještě do mých snů — byly-li sny! — křičeti neustávala: nakřivili jste mne, sami nakřivení lidé. A já zlobně opakuji: nakřivení lidé. Nemožno nám hlavu vzpřímit, jak ji jinde vzpřimují. Od mládí pod stropem nízkým jsme se krčili. Či také to je pověra, kupčíku? Či jsou všude na světě nakřivení lidé, snad že to přirozený a všeobecný úděl? Buď si tak, ale přece malounký v tom rozdíl: oni nevědí a my víme. Snad i nakřivení lidé mohou se mít za krasavce, snad usoudí, že právě to je typ pravé a jediné krásy a není života mimo tento život. Ale my chápeme, že hanebnost je naše nakřivení, a že by bylo možno krásněji žíti a lépe žíti. Ale právě proto, že věříme v jiný možný život, vchází do nás, nakřivených lidí, běs. Víme, že jsme podlí. A proto že to víme, ten Pommery pije, onen Heidsick Monopol a jiný vodku. Všichni, Vaše Vysokoprevoschoditělstvo, jsme nakřivení lidé a všichni sehneme se až do prachu, abychom kůstečku tam chňapli. Hodně dolů, až k zemi skloňme hlavičku, slovansky polibme matičku zemi. Kismet. Fatum. Nakřivené lidi rodí země — matička. A kdo ji naučil je rodit? Bič, který nad ní zapráská, bič, před nímž staletí jsme se krčili a jak moudří lidé praví, na věky

se krčit budeme. Kismet. Fatum. Ananké. Zasměj se, jevreji a pohlaď si svou dlouhou bradu. Smerďakov je nakřivený člověk, Lojalin je nakřivený člověk, Kozulinov nakřivený člověk, všichni na svůj způsob jsme nakřiveni. Pouze jevrej rovně stojí, třeba k zemi až se poklonil. Neboť on matičku zemi po slovansku nepolíbí. On stojí nad touto zemí a my na této zemi stojíme. Proklejeme svou zemi a přece ji políbíme; země tato není však tvou zemí a proto vzpřímen a chladně stojíš, jevreji.

Nakřivení lidé, pravím. Ale také nakřivený může mít sny a třeba byl Smerdakov, ba právě proto, že Smerďakov. Vždyť má pouze sen. Hodně ho přitiskli, od dětství ho mačkali a div že neumačkali. A přece Smerďakova i tisknout jaksi neradno. Zamáčkneš-li štěnici, prsty ti páchnou. A co Smerďakov jiného? Vyleze za noční tmy, denního světla se štítí. Neštítil se jindy, ale teď se štítí: nastal jeho pravý smerďakovský čas. Ježto štěnicí je, pije krev a hodně krve pije. Nestoudně spáčům hatí milý spánek. Přehlížíte Smerďakova, opovrhujete jím. Ale mějte se na pozoru! Pomstí se vám. Štípne vás, ani se nenadějete. Malounkým slůvkem do vás se zakousne; a slovo, toť pořekadlo praví, není sekyra. Kdež by sekerou bylo! Jak nemotorná a nečasová

zbraň je sekyra v době, kdy tolik způsobů lidé učení našli, jak lidi zabíjet. Díváš se a nemůžeš se vynadívati: kdež pak sekyra! Přežitek to starých časů. Ale Smerďakov není člověk včerejší, nýbrž zrovna dnešní člověk. Popravuje, jak žádá vkus doby. Naše doba velikou má potřebu smíchu, poněvadž v srdci, přiznejme, ledakomu neveselo bývá. Takovou až má doba potřebu smíchu, že touží i při popravě se zasmáti. Žurnál je krásná, dobová zbraň a Smerďakov její mistr. A široká je volnost Smerďakova, třeba byl člověk přikrčený. Všechnu krev píti může, všechnu krev píti musí, kromě jediné. Bože, cara chraň!

Pravil jsem, že *musí* všechnu krev píti. Musí, strašná, ale prostá to nutnost: Smerďakov je Smerďakov. Všichni musí jeviti se podlými, protože Smerďakov je podlý. Kdykoli by někdo hlavu vzpřimovati počal, kdykoli by se jevil o píď větším druhých, hned je tu Smerďakov. Prach žráti budeš, praví Písmo. Vždy ještě Smerďakov skulinečku našel, kterou jedu nastříkal. Či chcete, aby se zalkl vším tím jedem, který je v něm? Není jeho vinou, že v něm je. Fedor Fedorovič nemusil být, čím je. Chtěli jste tomu a hle, zde váš Smerďakov! Můžete být spokojeni: na slovo poslechne a netřeba ani slov, neboť nepříjemno někdy a neopatrno, vyřknouti příliš nahé slovo.

Pohled stačí. Zamrká Vysokoprevoschoditělstvo, hovoříc se Smerďakovem: neobyčejný nyní objevil se člověk, Alexej Iványč Kozulinov, dejme tomu. Velmi schopný člověk. snad pouze poněkud neotesaný. Otesáme tě, Alexeji Iványči: tvůj pes zítra od tebe chleba nevezme.

Nakřivený člověk. A jakže nakřivený? Pouze tehdy jsem nakřiven, žiji-li mezi lidmi rovnými. A buď si kromě mne ještě druhý nakřivený, buď si třetí, buď si jich tucet mezi tisícem. Ale není-li výjimky, potkáváme-li pouze nakřivené lidi, nemluvíme-li než s nimi — jaká že je tu ještě nakřivenost? Tehdy velmi lehko představit si možno, že není vůbec rovných lidí na božím světě a ohavná že zrůdnost rovně choditi. Třeba nevzpomeneš si na *číslo sedmnáct* v ulici sevastopolské, a žiješ, jak žiješ. Nejsi patrně šťasten, Smerďakove: ale což je štěstí posláním smerďakovským? Požijeme, dožijeme. Mohlo být jinak, ale není. Kdož by hlavu marně nazpět otáčel, když ani bílý šáteček do soumraku nezakývá? Svěrďakov stal se prostě Smerďakovem. Úslužný a věrný pes vyvinul se z hravého štěněte. A takové dressury se mu dostalo, že na pohled pouhý do lýtek nepříjemného chodce na pěšině podél naší zahrádky se zakousne. Netřeba si příliš vážiti psí této oddanosti, ale krmič-

ku svou řádně a včas dostane. A není to pouze kůrka chleba okoralá; nutno přidati pomazánky.

Nuže, léta plynou, vlasy vypadávají, jevreji. Navykli jsme si a nevzpomínáme. Ale jednou v pravé poledne prosincového dne po ulici se procházíš. Je bystrý mráz, izvoscík dobře si čepici na hlavu narazil na ubohé své kibitce. Dívenka zardělá na dostaveníčko spěchající kožešinu teplou okolo hrdla ovinula. Uličník maloměstský, jen tak tak že uskočil před autem, které tu fičelo. Všechno jako jindy se děje. A tu, kde se vzal, tu se vzal, podivný v tobě zrodil se nápad. Malounká jiskřička v popelu vychladlém vyskočila. A takový přišel z čista jasna nápad: Co by se stalo, kdyby se vzpřímil Smerďakov na okamžik?

Sotva si tuto otázku položíš, vypukneš v hlasitý smích. Smerďakov a vzpřímit se! A jak se směješ, dvě tři Vysokoprevoschoditělstva za tebou se ohlédla. Utiš se, Smerďakove; usoudí o tobě Vysokoprevoschoditělstva, že za bílého dne jsi se opil. A takový je jejich soud: není slušné býti opilým v poledne a není slušné býti střízlivým o půlnoci! A tu ještě uvážit nutno, že tou dobou molodci za cara se bijí. Sluší-li vypuknouti v pravé poledne v nepřiměřený smích?

Na štěstí zajdou Vysokoprevoschoditělstva a dozní tvůj smích. Popojdeš, pozapomeneš. A dny jdou, měsíce jdou: Smerďakov opět Smerďakovem. Na frontě na místo padlých holoubků noví přišli holoubci. A Vysokoprevoschoditělstva, setkavše se s tebou, mírněji posuzují tvůj smích; vždyť také spravedlivý zahřeší a jinak, nutno říci, Smerďakov spolehlivě dobré věci slouží. Nežije pes, jako štěně žilo, člověče pravoslavný! Štěně z dravého rozmaru kousávalo, ale pes kouše, poněvadž nutno kousati. Netěší to vždycky, ale což je život vždy potěšení? A tím více kousáme, čím méně těší kousat: ať pocítí aspoň také kousnutý své hoře.

Ale třeba zima už není, je letní den. Sedíme na tiché dači. Na frontě opět noví molodci místa padlých vyplnili. A tu za poklidného večera, kdy se v kalu žabáci sborem rozkuňkali, opět ž čista jasna všetečná vyskytne se otázka: A co by se stalo, kdyby na okamžik vzpřímil se Smerďakov? A nyní už se nezasmějeme, jako poprvé. Všetečná otázka jako jiskřička na chladnoucím popelu zatančila. Ale nějaký čertík drží nyní chlupatou ruku nad jiskřičkou, aby ji před zavanutím větérku ochránil. A jiný čertík s rukou neméně chlupatou a čertovským ohonem opatrně snaží se rozdmýchati ohýnek.

Před tebou voní čerstvě posečená tráva; žabí kuňkání jednotvárně z rákosí se ozývá, ale nad tebou vysoko klene se nebe, hvézdnaté nad tebou klene se nebe. A tobě se uzdá náhle, že nebylo by tak zhola nemožno narovnat se člověku nakřivenému, byť i Smerďakovů mu přezdívali. Vždyť tak vysoké je nebe a tráva horečku způsobila a hlavu opojila. A jiskřička stala se plamínkem a chlupatí čertíci mermo se činí, aby se stala plamenem.

Stane se plamínek plamenem? Prosadí čertíci svou a narovná se na okamžik Smerďakov? Kdo mu zabrání, rozhodne-li se k tomu? Ač Smerďakova za podlce všeho schopného pokládají, ani ve snách jim nepřipadne, že by mohl narovnat se. Všechnu krev Smerďakov píti může, kromě jediné; proč by štěnice, která tolikeré krve napíti se může, právě po zakázané jediné zatoužila?

„A přece," těžce nějak vydechnuv, končil Smerďakov, „přece po zvláštní příhodě, jež se tehdy udála, zatoužila štěnice!"

XXVIII

SMRT DŽUNKOVSKÉHO

Od počátku války byl Džunkovský jaksi nesvůj. S počátku nevšímal jsem si toho valně: vždyť není radno loket o cizí bolest otříti, aby na kabátě vlastním stopa nezůstala. Naučíme se přehlížeti; jsou však věci tak nápadné, že nemožno je přehlédnout. Barvu nějak Džunkovský ztrácel a navykl si dlouhé hodiny sem a tam choditi. Potkal-li ho kdo, skoro se ulekal. Někdy opět usednuv v hluboké dumy se pohřížil. Pak se i stávalo, že šéfovna prázdna zůstala; mnoho to znamenalo u Džunkovského, který se nedovedl od redakce odloučiti, třeba — jak později jsem pochopil — zároveň kletbou mu byla. Lékař doporučoval změnu života a naprostý klid; tak už bývá, že takovou medicinu předepíší, že v lékárnách celého světa ji nekoupíme.

Podivno! Od počátku Džunkovský ke mně lnul, tak totiž, jak vůbec k někomu dovedl lnouti. Nyní pak stal jsem se mu nepostradatelným. Pobyl-li v redakci, neopomenul ke mně zajíti na pohovor. Divný to byl pohovor. Džunkovský stále počínal a nikdy nedokončil. Obcházel jako kocour okolo horké kaše. Už už zdálo se, že vysloví, co ho tížilo. Ale v poslední chvíli ocitl se v silných rozpacích a zkrátil řeč. Díval se na mne s jakýmsi plachým, zádumčivým výrazem. Posléze mávl rukou a řekl „Na shledanou".

Stonal-li, nezbytně potřeboval mých návštěv. Stalo-li se, že pro nával práce nemohl jsem přijíti, byl jako na mučení, dočkati se mého příchodu nemoha. Přišel-li jsem příštího dne, oči se mu zajiskřily a na okamžik skoro humoru nabyl. Ale ani tehdy o krůček blíže k sobě jsme se nedostali. Tolik jsem poznal, že mnoho na budoucnoost myslí; nikoli na svou budoucnost, neboť dobře chápal, že pro něho není budoucnosti; ale na jakousi povšechnou budoucnost. Ale tu se stával nesmělým, jako hoch, který dívce-krasavici lásku vyznává. Podivný byl to u něho zjev.

Stav Džunkovského se však měsíc od měsíce horšil. A pak vůbec už neopouštěl byt. I tehdy ovšem musil jsem mu podávat raporty o všem,

co se děje; netrpělivě naslouchal, tím dychtivější zpráv, čím hůře mu bylo.

Kteréhosi dne přišel jsem k němu a ulekl jsem se jeho vzezření. V očích měl smrt. Ležel bez síly a bez energie na svém loži a skoro si mého příchodu nepovšiml, on, který nemohl se ho zpravidla dočkati. Bezvládná a bezkrevná ruka jeho, kdysi tak čilá a energická, s lože visela. Mohlo by se zdáti, že spí, nespal však. Naklonil jsem se až k němu. Zašeptal:

„Trpělivost!"

Chopil jsem jeho ruku. Byla chladná. Sáhl jsem na tepnu. Bila chaboučce a nepravidelně. A Džunkovský ještě zašeptal:

„Přechází to. Bude líp."

Seděl jsem tak po několik minut. Posléze něco života opět v jeho tváři se objevilo. A Džunkovský pravil, nyní už nešeptaje:

„Tentokrát ještě nepřišla, ale přijde."

Chápal jsem, koho myslí, ale odpověděl jsem pouze zavrtěním hlavy. Pousmál se slabě.

„Ať si přijde; myslí si, že se jí lekám? Na sebe nemyslím, kamaráde. Džunkovský byl Džunkovský, a lépe, nebude-li ho. Ale na něco jiného myslím."

Musil učiniti pausu, nežli mohl pokračovati.

„Stále chtěl jsem se ptáti a nikdy jsem se

neoptal. Tíží mne ta otázka a nebude možná pokdy už se ptát.“

A s napětím sil spíše duchových nežli fysických, s pohledem, který z paměti mi nevymizí, otázal se mne starý Džunkovský:

„Budeme svobodni?“

Cosi podivného v srdci se mi ozvalo. Dávné časy jsem si připomenul, Svěrďakova, jenž nebyl ještě Smerďakovem. A ne sám jsem ta slova promluvil, ale něco ve mně mluvilo, někdo promlouval ústy Smerďakova:

„Budeme.“

Z hluboka si oddechl a pohlédl na mne vděčně.

„Otevřete zásuvku psacího mého stolku... pravou zásuvku. Staré papíry tam najdete.“

Otevřel jsem a podal jsem mu je.

Třesoucí se rukou přijal staré rukopisy a trpce se pousmál.

„Školácké téměř písmo viděti a psal je také školák. A hle, zde ty verše:

Matičko má, svatá Rusi...“

Nedomluvil. Jeho síly byly vyčerpány. Seděl jsem u jeho lože, rovněž neschopen slova. Opět takto chvíle uplynula, v níž pouze hodiny prudčeji nějak tikaly.

Poté slabě, ale srozumitelně pokračoval Džunkovský: „Velmi směšné byly to verše a přece

pohodit jich Džunkovský nedovedl. Cokoli přišlo, cokoli se konalo: v této zásuvce choval jsem směšné ty verše. A proč že vám to říkám, Smerďakove? Vždyť ve vás sebe jsem vždycky nalézal a vsadit bych se chtěl, že také vy jste napsal velmi směšné veršíky."

Pokynul jsem němě hlavou. A opět pouze hodiny tikaly.

„Plamínek byl a uhasl. Ale po plamínku jiný přijde plamínek. Po Džunkovském Smerďakov. Kdo přijde po Smerďakovu? Jedenkrát, pravíte, jasný plamen vyšlehne."

„Vyšlehne," odvětil jsem. „A snad se dočkáte, že vyšlehne!"

„Nedočkám se," slábnoucím ještě hlasem řekl Džunkovský. „Ale třeba bych se já nedočkal, jen ať se příští dočkají."

„Nakřiveni jsme byli; příští nebudou."

„A radostněji budou žít."

„Radostněji. V záři sluneční."

„Děkuji vám, Smerďakove," odpověděl mi. „Jsem unaven. Na shledanou."

Ve dveřích jsem se ještě ohlédl. Džunkovský hleděl za mnou. V mroucím těle bezmála už jen oči žily. Vzpomněl jsem si, že veršíků jeho neuschoval jsem do přihrádky. Vrátil jsem se.

„Schovám papíry."

Zavrtěl hlavou.

„Proč?"

A přitiskl k sobě s němým posuňkem papíry.

„Na shledanou," opakoval jsem.

Pousmál se mdle.

„Na shledanou."

Odešel jsem. Džunkovský skonal příštího rána."

XXIX

CO SE STANE, NAROVNÁ-LI SE NA OKAMŽIK NAKŘIVENÝ ČLOVĚK

V cele žalářní nastalo zlověstné ticho. Bylo zřejmo, že historie Smerďakovova k dramatickému konci se schyluje. A třeba Kozulinov ne příliš častý host byl v divadle, přec mu známo bylo, že v kusech určitého druhu v posledním aktu hyne rek.

Smerďakov stál tu vzrušený a zardělý. Plamínek, o němž umírající Džunkovský mluvil, v jeho očích zahořel. A Alexej Iványč Kozulinov, hledě mu do očí, pochopil, že člověk tak strašně nakřivený, jakým byl Smerďakov, pokusil se asi vzpřímiti se. Ale, tak sám sebe Kozulinov se tázal, co se stane, narovná-li se nakřivený člověk? A kupecký rozum nedobré tušil rozuzlení příběhu.

Chvíli tak postál Smerďakov; pak jakoby ohýnek v očích uhasínal a červeň s jeho lící vyprchala. K džberu došel a napil se nikoli čerstvé vody mocným douškem, jakoby neuhasitelnou žízeň chtěl hasit. A potom dokončil své vypravování.

„Pravil jsem, že nikdo nepochyboval o Smerďakovu. Nejméně censor. Podpis Smerďakovův byl garancií; netřeba Smerďakovových článku čísti z úřední povinnosti. Vždyť unikne pointa unaveným očím a unavené hlavě nejperfidnějších zlomyslností nepochopíš. Úřední povinnost je právě úřední povinnost. Ráno si počteme. Holoubku, víme, jakou píseň zpíváš a komu ji zpíváš: Smerďakov je Smerďakov.

Tak si myslí censor, muž boží a carův; a čertíci chlupatí v Smerďakovu plamínek v plamen rozdmýchali. Článek, který Smerďakov dnes napíše, čertíci mohli by spolupodepsati. Ale tak nezvyklý podpis znepokojil by censora; a Smerďakov nikdy nepotřeboval jeho důvěry jako dnes.

Horečně, chvatně píše Smerďakov. S jinými čerti šijí. Se Smerďakovem píší. Oh, tentokrát opravdu zkřivený se vzpřímí!

Vše, co v životě kdy napsal, nic nežli nevinné laškování bylo proti „Pozdravu mrt-

vých Gosudaru". Všechnu svou žluč dává Smerďakov do služeb budoucnosti. Za mrtvé mluví a o mrtvých; a mrtví jsou s ním a oživují mu jeho řádky. Na premiéru Šmarylova Smerďakov vzpomíná a na roztoužení onoho dne; na klobouček, který si ráno Dášenka před zrcadlem nasazuje. Na všechny si vzpomene, kteří umřeli a mohli žít; na ty, kteří žijí a měli dávno umříti. Na trpký výraz mrtvé Dášenky si vzpomene. Celá Rus se mu zjeví, zneužitá jako Dášenka, ubitá jako Dášenka. Na sebe, nakřiveného člověka, vzpomene, na bratry, nakřivené lidi. Článek, který píše, je jako výzva polnice, hřmící do zdí Jericha, je výzva k boji, který s živými mrtví budou bojovati. Nikdy ještě Rusí nezahlaholilo tak bojovné slovo, jako zítra ráno zazvučí. Dosti jedu bylo u Smerďakova, dosti nenávisti; ale zítra poprvé s nenávistí láska promluví, nashromážděná láska celého života. Zítra, ah, zítra, opakuje Smerďakov; zítra smyje se sebe všecku nečistotu a podlost, s níž po léta žil. Zítra zahyne podlý a ničemný Smerďakov, ale narodí se Svěrďakov osvoboditel a hrdina. Tolik jedu bude v jeho slovech, že nenajde se v šiŕé Rusi dostatečného protiléku. A tolik lásky v něm zavolá, že miliony povstanou na jeho volání. Se slzami v očích matky a ženy přečtou „Pozdrav

mrtvých Gosudaru"; muži pak s pěstí zaťatou a to-li se stane, nebude těžko umírat.

V horečce píše Smerďakov svůj poslední článek. V horečce jej dopíše. Ale pak vstoupí do jeho srdce veliký, svatý klid. Súčtoval se životem; a třeba na straně „Má dáti" lecjaká chybí položka, přece jen vyváží všechna passiva neradostného života jediná, slavná položka „Dal". Jas je v očích Smerďakovových a ohyzda přestane na okamžik býti ohyzdou. Stín mrtvé Dášenky mu říká: „Odpouštím." Nakřivený člověk zlomí se vzpřímením nepochybně; sám však, sláva Bohu, Smerďakov nedokoná; celá strašná přítomnost zahyne s ním. Šibenice, na níž se zahoupá, pro sta a sta milionů znamenati bude Vzkříšení.

Jediná obava zbývá: což kdyby předčasně článek vyvolal paniku? Zbytečné však byly obavy Smerďakovovy; v ranním čísle příštího dne je „Pozdrav mrtvých".

XXX

CO SE STANE, NENAROVNAJÍ-LI SE OSTATNÍ NAKŘIVENÍ LIDÉ

Stalo se tak. Ve chvatu práce metteur neuvědomil si dosah článku; korrektor shledav, že Smerďakov vyžádal si korekturu, s povděkem vzal na vědomí, že kus práce je mu uspořen. O censorovi nebyl Smerďakov od počátku v pochybnostech.

Dávno už byl po Petrohradě „Voják Carův" roznesen, když panika počala. Kterýsi činovník při ranní kávě četl „Pozdrav mrtvých Gosudaru". Ustrnul. Nevěře svým očím, vyburcoval ženu.

„Čti, Jekatěrino!" káže.

Jekatěrina všecka rozespalá řádek po řádku čte a nechápe. Náhle však z rukou žurnál vypadne a Jekatěrina užaslý zrak na manžela upírá.

„Jaký to článek napsal Smerďakov?"

Není pochyby. Přihodilo se cosi neuvěřitelného. Ale co to znamená? Opatrně činovník činovníku telefonuje na policejní úřad.

„Revoluce-li vypukla?“

„Chvála bohu, stopy po ní není.“

„Gosudar je gosudarem?“

„Chvála bohu, Iljo Iljiči!“

„Ale jak je možno, že otištěn článek Smerďakovův?“

„A jaký to článek míníte?“

„Pozdrav mrtvých. Ale vždyť je to strašný revoluční článek!“

„Co že pravíte? Smerďakov a revoluční článek? Nesmysl.“

„Pravda.“

„Zatelefonuji censorovi.“

Censorovi činovník zatelefonuje.

„Což jste nečetl „Pozdrav mrtvých Gosudaru?“

„A co je se Smerďakovovým článkem?“

„To je s ním, že je to nejrevolučnější možný článek.“

„Žertujete.“

„Mluvím vážně.“

Nevolno se náhle udělalo censorovi a polomrtev na zem' klesá.

Ale zatím co činovník vyděsil činovníka, zatím co zvonil telefon a bouřila se administrativa, šel z ruky do ruky „Pozdrav mrtvých“. Ne pouze u činovníků vyvolal úžas. Vždyť to bylo cosi nevídaného, neslýchaného. Pozdě bylo zachycovati exempláře dodatečně zabaveného čísla: vždyť už se kvapem do světa rozběhlo.

Smerďakov — nebo chceme-li Fedor Fedorovič Svěrďakov, poněvadž není už Smerďakova! — s úsměvem mezitím ulicemi petrohradskými se prochází. Ku podivu! Tak veliká je panika, že nikomu nepřipadlo dosud zatknouti Smerďakova. Známého, hle, uzří Fedor Fedorovič! Zdaleka k němu přispěchá. „A jakže se vám líbil „Pozdrav mrtvých“, holoubku?“ Ale známý jakoby za bílého dne strašidlo jakési potkal; zbledne a hrůzou se tetelí. Ale Fedor Fedorovič nepovšimne si strašné jeho bledosti. „Pěkný článeček, není-li pravda? Snad že poněkud to ode mne neskromné, ale přece jen řeknu svůj dojem: pěkně se mi povedl. A jaké je, holoubku, vaše mínění?“ V hrůze své oslovený cosi nejasného zablekotá. Může to býti „nečetl jsem“ a může to býti také: „Promiňte, pospíchám, navštíví mne právě nyní prababiččin pradědeček!“

„Baba,“ praví si Fedor Fedorovič, vida, jak hbitými skoky uniká nebezpečnému sousedství;

„baba, ale však on též jednou z babství pouhého se vzpřímí!“ A pokračuje ve své procházce. Po chvíli opět známý se mu namane. Je to velmi svobodomyslný člověk s otevřenýma očima. Paličský, podlý článek o něm kdys napsal Svěrďakov; rozkaz je rozkaz. Ale nyní jakoby bratrství s ním cítí. Smerďakov zahynul a Svěrďakov než bude zatčen má touhu podati ruku svobodomyslnému a neohroženému člověku. Ale neohrožený člověk, nastojte, cítí se něčím ohroženým. Plaše v dálku Smerďakovu uniká, takže sotva zavolati naň možno, jak se mu líbil Smerďakovův článek. Daleko už kdesi ztratil se svobodomyslný a Svěrďakov může si pouze domysliti, že zavolal, prchaje před ním, jakoby byl stižen malomocenstvím: „Promiňte, ale pospíchám. Navštíví mne právě nyní prababiččin pradědeček. A což kdyby zemřel před koncem rozmluvy?“

Svěrďakov kráčí dále. Dvojí setkání ho rozladilo. Neusmívá se už, jako se usmíval. „Také baba,“ praví si. „K ničemu není inteligence na Rusi; není v ní obětavosti ani vzdoru. Lid je statečnější; on bude nositelem revoluce.“ A tu dva dělníci před ním z práce se ubírají; poledne právě odbilo. A Svěrďakov zaslechne maně své jméno, vyslovené v jejich hovoru.

„Smerďakov! Chápete přece.“

Muž v pravo nechápe muže v levo. Ale muž v levo na štěstí pokračuje.

„Stačí podpis Smerďakovův, abychom pochopili, odkud vítr věje.“

Muž v pravo dosud plně nechápe; ale na štěstí dodává muž v levo tak, že Smerďakov mu rozumí.

„Chápete! Agent provokatér.“

„Agent provokatér,“ opakuje muž v pravo. „Hleďme, hleďme, Tedy tak. Agent provokatér. Bože spravedlivý, tolik špiclů je po širé Rusi!“

„A za námi právě naslouchá jeden takový,“ praví muž v levo a výstražně zahvízdne. Oba muži počnou mluvit o počasí. Prvý z nich usuzuje na brzkou změnu pohody, poněvadž se ozývá jeho revmatické koleno. A posléze podaří se oběma uniknouti očím *agenta provokatéra!*

„Staroušková, jako osli šediví;“ utišuje se Smerďakov; „ale je tu čilá mladost, která dojde, kam otcové nedospěli!“

Vskutku dva mladí lidé před ním o článku hovoří.“

„Smerďakov, toť program!“

„Pochop carův,“ druh mu odpovídá.

„Chce nás vyprovokovati, ale nevyprovokuje nás. Po zobáku ptáka poznám, třeba že nyní zpíval jinou písničku.“

Jeden z nich změřil Smerďakova nedůvěřivým pohledem.

„Pst!"

„Co je?"

„Ten za námi naslouchá."

„Také takový; ale neublíží nám, nedáme-li se vyprovokovat."

A statečnost mladíků je taková, že naschvál na cestu Smerďakovu se postaví a nenápadně si odplivnou, zatím co přechází.

Úsměv zmizel se rtů Smerďakových; neletí už tak bystře, jako letěl, ztěžkopádněl jeho krok. Ale toť právě umožňuje mu vyslechnouti hovor manželů-staroušků, kteří četli „Pozdrav mrtvých Gosudaru."

„V hlavě mu přeskočilo," stařenka míní. „Vždyť je to nemožno, aby při zdravém rozumu takto psal."

„V hlavě mu přeskočilo," stařeček přitakává. „Ale jak by mu nepřeskočilo? Spočítej jen, kolik článků napsal. Mám zdravý rozum, chvála bohu; ale kdybych článek po článku musil ze sebe vymačkati, také by mi v hlavě přeskočilo."

„Nešťastný člověk. A co s ním bude?"

Stařeček rameny pokrčil.

„Oběsí ho?" opět se ptá stařenka.

„I to možno, že ho oběsí."

„Nešťastný člověk.“

„Každý je nešťastný, kdo se dá na toto řemeslo. Počátek věru pohodlný; ale konce špatné.“

A stařečkové mizejí.

Jako strašidlo Smerďakov po Petrohradě chodí. Neposlouchá už. Nevšímá si lidí. Tupě, těžkopádně ulicemi přechází. Není v něm života; ze setrvačnosti tak chodí. Těžká srdce svírá myšlenka: není možno omýt hříchy mnoha let, minulost k zemi tlačí a brání rozpětí. Jediný článek neodčiní řadu let. Ale co je odčiní?

Svěrďakov pomalý krok ještě zmírní, potká-li policistu. „Snad že to ten, který přichází zatknouti/“ Ale není to ještě ten. Tu posléze unaven do svého bytu se navrací. Zajisté, míní, doma čekají. Ale ku podivu, ani tam nikdo nečeká. Buď že taková panika trvá, že na něho zapomněli, nebo schválně ptáčku pootevřeli klec.

Svěrďakov sedí, dlouho sedí. Soumrak přišel, tma nastala. Tu teprve k večeru na něho si vzpomenou. A on stále ještě na svém fauteuilu ve své pracovně. Hledí kamsi do stropu a když se objeví policie ve dveřích, posměšně jenom královské slovo prohodí:

„Málem byl bych čekal!“

Ale Svěrďakov nemá šťastného dne; ani to se mu nepodaří. Nechápou pošklebku, který je

v královském citátu. Celičký život Smerďakova úspěch provázel. Ale Smerďakov opět Svěrďakovem se stane a hle, veta po úspěchu!

Toť historie Svěrďakova — Smerďakova, neboť vše je stejně marné, Smerďakov jako Svěrďakov. Vše je stejně marné, neboť nestačí, aby se Svěrďakov vzpřímil, vidí-li v něm ještě Smerďakova. Lze se naditi, že vše půjde úřední cestou a velmi rychle. Běda tomu, od něhož pohoršení pochází. A třeba nic se nepřihodilo, postačilo, že několika lidem na okamžik husí kůže naskočila. Nikdy nemohou mi odpustit, že se báli *Smerďakova.* A kdož by prosil o odpuštění? Jistě že ne Svěrďakov-Smerďakov. Vždyť je to jediná možnost omýt špínu tolika let. Krev ji smyje, nesmyla-li ji tiskařská čerň. Nuže, nebudu čekati příliš dlouho. Není nesnadno napsat žalobu, článek je zde a pisatel nezapírá ani neomlouvá. A také proto rychlosti je třeba, aby se dal dobrý příklad. Vždyť by přece někdo se mohl najít, kdo by také zkusil vzpřímit se. Jedenkráte-li povolíš, chyba.

A já jaksi zatoužil po blahodárném příkladu. Co bych napsal ještě po „Pozdravu mrtvých?“ Udělal jsem puntík za větou ve vhodný čas a smyslu nemá ji nastavovat; dobře puntík sedí. Končím, páni, svou historii. Francouz praví, že

vše končí písničkou. A proč bychom písničku nezazpívali?

A Svěrďakov-Smerďakov zazpíval:

„Jen jedenkrát se vzpřímil
 zkřivený caromil,
a kat obratle krční
 obratně nalomil.

Plakali všichni psové
 mu vykopali rov.
Na desce mramorové
 je psáno: „Smerďakov —

jen jedenkrát se vzpřímil,
 ten známý caromil,
a kat obratle krční
 obratně nalomil — — —“

Vše končí písničkou, dodal Svěrďakov-Smerďakov, dozpívav. „Tato písnička tu výhodu má, že je nekonečná. Dávno už mne nebude a vy ji ještě zpívat můžete.“

XXXI

PLAKALI VŠICHNI PSOVÉ

V pravý čas Svěrďakov-Smerďakov své vypravování skončil; příštího dne nebylo už pokdy pokračovati. Proces jeho, jak předpokládal, rychle postupoval a obžalovaného do samovazby přesadili. Druhové v cele tesklivě jaksi s ním se rozloučili. Abraham Radnitz, jevrej, zázračnou ikonu mu nabídl, neboť i proti šibenici ikona se našla. Arkadij Lojalin dobrou mu našeptal radu: „Staroušek se svou stařenkou,“ pravil, „správnou měli myšlenku. Nepochybně jsi jurodivý. A nepověsí takového!“ Alexej Iványč Kozulinov objal po rusku odcházejícího a pokřižoval ho.

Svěrďakov-Smerďakov přijal ikonu s úšklebkem: „Nuže, uvidíme, co pro člověka pravoslavného může udělat židovská ikona.“ Také za radu Lojalinovu zdvořile poděkoval. „Dobrá by

rada byla, ale jurodivých příliš mnoho se urodilo, málo nyní platí. Ale což já jsem jurodivý? Kdyby všichni po širé Rusi jurodivými byli, já nebudu: až příliš jasně vidím a příliš jasně mystím. Jediné místo, jež se hodí nakřivenému člověku, je šibenice carova!“ Také objetí Kozulinovo přijal s úsměchem, ale jaksi dobromyslněji a srdečněji. „Kupčík jsi, ale člověk. Svobody ti přeji, Kozulinove. Ale což je kdo na Rusi svoboden?‘“

A míjely vězeňské dny jako vejce vejci podobné. Na kavalci Smerďakovově ležel jiný vězeň a také už pověděl svou historii. Líně a mrtvě plynul čas.

Kteréhosi dne klíčník Savkin v dobré náladě slůvko o Svěrďakovu-Smerďakovu utrousil. Byl souzen a odsouzen. A ovšem k smrti provazem. Ale vojenský soud neubránil se pochybnostem. Přes dobrozdání lékařské, jež podal známý Profymov a jež vylučovalo nepříčetnost — a nepříčetnost byla jediná okolnost, kterou ve prospěch obžalovaného osmělil se uvésti obhájce ex offo! — soud nezhostil se úplně pochyb. Chování obžalovaného před soudem pochybnosti tyto utvrzovalo. Vždyť zcela nezvykle a nevysvětlitelně Smerďakov se choval. S úsměvem doznával svou vinu. Jeho klid byl až provokativní,

vždyť právo vojenského soudu je, aby souzení se před ním třásli. A na svého obhájce, dovozujícího šílenost obžalovaného, důrazně vzkřikl Smerďakov: „Můj rozum je zdravější, nežli krku u nás zdrávo!“ Všechny tyto okolnosti v očích vojenského soudu budily pochybnosti o dobrozdání Profymovově; tím spíše že veškerá dobrozdání Profymovova vylučovala nepříčetnost. Byla to jakási libůstka lékařova, velmi nepříjemná souzeným. Soud uvážil, že slycháno nebylo, aby někdo při zdravém rozumu tak drze sám oprátku na hrdlo si kladl. K tomu přistupovala celá minulost Smerďakovova, mluvící důrazně v jeho prospěch: bylo tu mnoho neocenitelných služeb, jež konal samoděržaví. Jak vysvětlit tento rozpor přítomnosti s minulostí?

Vojenský soud nemohl přes všechny své pochybnosti jinak, nežli prohlásiti vinu obžalovaného. Vždyť dobrozdání přese vše je dobrozdání a neloyální by bylo, nevyslovit přiměřený trest na útok tak neurvalý! Samozřejmě nezbývalo než vynésti rozsudek smrti provazem; ale soud — vzhledem k pochybnostem, projevivším se v poradě — usnesl se odsouzeného doporučiti carově milosti. Byl to, pravda, krok vlastně smělý. Ale stal se.

A zase plynuly dny a jako vejce vejci se

podobaly. V tom rozdíl jediný, že Savkin dnes kleje a zuří a zítra oči přimhouří. Jinak líně a mrtvě míjí čas. Kozulinov docela už ztratil naději, že by ho Nalymov pustil ze svých klepet. Snad přece jenom nebyla správná čtyři slůvka, která opakoval, snad aspoň pořad dobrý nezachoval: což, zní-li formule zázračná pagát teremtete buču huču? Rozhodně odpor Kozulinovův podnítil ctižádost Nalymova a vyšetřující soudce hledal a hledal. A kdo hledá vytrvale, najde posléze. Dopisy u Kozulinova našli. Nevinné, pravda, dopisy; ale v nejnevinnějším dopise taková slůvka najdeš, která na šibenici mohou přivésti. Nevinně, dejme tomu, věta zní: *včera napršelo, bude úroda.* Ale my známe kličky velezrádců. Pouhé srovnání data ukazuje, že dopis po porážce vojsk carových byl psán; a víme-li, co značí „včera napršelo", pochopíme také smysl slov „bude úroda". Vždyť, promiňte, ani bystrosti Nalymova k tomu třeba nebylo.

Kozulinov pochybností neměl, že Nalymov v psaních taková slůvka najde, že až kupčíku husí kůže naskočí. A tak pokládal za zisk každý den, který minul, aniž by před soudce byl povolán. Je lépe, není-li novin, než-li přijdou-li špatné noviny. Není-li soudu, není ani odsouzení; a není-li odsouzení, ani oprátku na hrdlo ti nedají.

A nedají-li na hrdlo oprátku, se vším možno se smířiti: s celou vězeňskou i s vousatým Savkinem, třeba byl to občas nepříjemný morous. Takový byl výsledek úvah Kozulinovových: ať je sebe horší půda, na které stojíme, vždy ještě lepší na ní stát, nežli ve vzduchu se houpat a pro nožky marně místo hledati.

Kteréhosi dne vstoupil klíčník Savkin do cely mnohem slavnostněji než jindy. Přihodilo se zjevně něco a přihodilo se něco mimořádného. Z pouhého jeho vstupu rázem to vězňové vycítili. Ale Savkin neměl rád, naléhalo-li se na něho příliš; vždyť vlastně nesluší se vězni klíčníka se dotazovati. Sám pak Savkin nespěchal nikterak, aby napětí vězňů učinil konec. Bylo zjevno naopak, že je chce stupňovati.

Arkadij Filipov Lojalin po chvíli první pokusil se o útok.

„Levou nohou mimoděk jsem ráno vstal, dobrodinče náš. A k tomu ošklivý sen se mi zdál: medvěd huňáč mne bezbranného stepí honil. Nedošla snad žaloba na mne, dobrodinče náš?“

Savkin levé oko přimhouřil a lehký posměch — však vím, kam míříš, holoubku! — byl v jeho slovech.

„Nedošla na tebe žaloba, báťuško.“

Kozulinov se osmělil.

„Matičko boží, marně to celou noc jako můra na mne neleželo. Těžká mi hodina nastala; není-li pravda, spasiteli můj, že Nalymov k výslechu mne dnes předvolává?“

„Nalymov tebe nepředvolal, báťuško!“ odvětil Savkin.

Tu zbledl strašně Abraham Radnitz: zjevně o jeho kůži běží. Nějakou novou vinu na něm našli, bože Abrahámův, Izákův a Jakobuv! Ale jaká to bude vina?

Ale klíčník popásl se na nedočkavosti vězňů a také jemu už zachtělo se za tepla říci novinu.

„Smerďakov —“ pravil slavnostně.

Ano, jak mohli zapomenouti na Smerďakova? Jak bylo možno nechápat, koho se týká neobyčejná a mimořádná zpráva, kterou se chystá Savkin oznámit. Vždyť, dle výrazu Savkinova, nemohlo běžet ani o výslech ani o došlou žalobu. Smerďakov! Ale ovšem, mohlo běžet pouze o Smerďakova. Tón Savkinův nedobrý věštil konec písničky!

„Ikona jevrejská tedy nepomohla?“ melancholicky povzdechl Lojalin.

„Pomohla,“ řekl lakonicky klíčník. Ale ani jediná vráska na jeho čele se nerozjasnila a výraz Savkinův nebyl méně zlověstný. A nyní už

pronesl klíčník novinu, jejíž stín padal na celu, nežli byla řečena:

„Car milost udělil; a cestou milosti dnes ráno Fedora Fedoroviče zastřelili!“

XXXII

PROPUŠTĚNÍ KOZULINOVOVO

Příštího dne předvolali Kozulinova. Ale nevedli ho tentokráte k Nalymovu, nýbrž k jeho zástupci. Byl to vysoký, hubený, mrzutý muž, s vrchu jaksi na Kozulinova hledící.

Po dobu, jež se zdála Kozulinovu věčností, hrabal se soudce v aktech. Ku podivu, ztratil se pravděpodobně právě akt, o který běželo a Kozulinov vyložil si přísný pohled, který ho postihl za hledání tak, že patrně z krádeže aktu je podezřelý. Studený pot vyvstával na jeho čele a mlčenlivý habán připadal mu ještě hroznějším Nalymova. Ale Kozulinov špatně pochopil výraz soudce Gribova: zcela neúmyslně zrak na Kozulinovu utkvěl a znamenal spíše otázku, kladenou Prozřetelností, zda možno, aby tolik aktů úředních na jediném stole se nahromadilo a jak, že to právě Gribovův stůl.

Konečně přece však se přihodilo, že akt Kozulinovský na povrch povyplul. Gribov poodložil stranou všechny ostatní akty a otázal se předvolaného, jenž už se třásl strachy:

„Jmenujete se Alexej Iványe Kozulinov?“

„Alexej Iványe Kozulinov, Vaše Vysokoprevoschoditělstvo!“

„Nikoli tudíž Alexej Iványe Koluzinov?“

„Nikoli Koluzinov,“ odpovídal kupčík, strachem se tetele.

Alexandr Alexandrovič Gribov zadumal se na okamžik a ukazováčkem na psacím stolku nervosně zabubnoval. Po té pronášel záhadná slova.

„Kozulinov! Koluzinov! Koluzinov! Kozulinov!“

A dodal zamyšleně:

„Čertovská historie!“

Děs Kozulinovův rostl tím víc, čím méně chápal. Až i po Nalymovu se mu náhle pozastesklo. Ale tu už vstal s úřední pompou Gribov a přípis v rukou rozprostřev, mluvil:

„Alexeji Iványe Kozulinove, úředním vyšetřováním zjistilo se, že běží ve vašem případě o nemilý omyl. Zatýkací rozkaz, na jehož základě byl jste zatčen, netýkal se vás, ale Alexeje Iványe Koluzinova. Vážený můj kolega Nalymov

po dlouhé měsíce je už na stopě tohoto omylu. Avšak nebylo vás možno propustit z vazby, dokud jsme nenašli pravého vinníka. To se stalo konečně těchto dnů. Zdejšímu soudu dodán Koluzinov, v recidivu upadlý. Pokud Koluzinova nebylo, Kozulinovem bylo nutno se spokojiti. Ale teď je zbytečný. Alexeji Iványči Kozulinove, jste svoboden!"

Kozulinov se zachvěl slyše poslední slova Gribovova. Krev se mu do tváře vehnala. Na Smerďakova vzpomněl zastřeleného včera ráno cestou milosti. Na Smerďakova si vzpomněl a na slova jeho poslední: „Tobě svobody přeji — ale což je kdo svoboden na Rusi?"

Zatočila se hlava Kozulinovu a na jeho ústa drala se poslední slova Smerďakovova, smerďakovské dědictví. Ale v poslední vteřině se vzpamatoval. A zatím co Gribov ukládal spis Kozulinova se týkající do kozulinovského fasciklu jakožto poslední jeho akt, po rusku až k zemi se ukloniv, chvějícím se hlasem propověděl Kozulinov:

„Pokorný můj dík, Vaše Vysokoprevoschoditělstvo, Spasiteli můj!"

XXXIII

ZÁVĚR

Takový byl konec dobrodružství člověka, v jehož životě vše jinak dělo se přiměřeně a v svůj čas.

Kozulinov uviděl svůj domov. Uviděl jej dříve, nežli čekal sám a nežli Dvorňagin a Aňutka čekali; neboť tito holoubkové za nepřítomnosti kocoura po myším způsobu hospodařili. Avšak nechť se myši dosyta slaniny najedí, jenom krku nehrozí-li oprátka!

Kozulinov zas obchoduje. Nedorozumění se vysvětlilo a jeho firma je v každém směru úvěru schopná. A jako druhdy dobré dělá obchody. Pět tisíc rublů válečné půjčky, jež upsal vrátiv se z vězení, dobré úroky přineslo. A vždyť každý uznati musil, že křivda se mu stala: tolik měsíců ve vězení prodlel jenom proto, že Kozulinova s Koluzinovem si spletli!

Kozulinov zas obchoduje. Nic se nezměnilo v jeho životě, ledaže jiný sluha nahradil Dvorňagina. S Aňutkou Kozulinov rozloučit se nedovedl. Nic nebo velmi málo změnilo se v Kozulinovově životě. Přece však malounkou změnu možno přiznati. Dlouho se už nepřihodilo, aby Kozulinov, po dobrém obědě zrak k nebi upíraje, zatím co Aňutka hbitě uklízí, zavzdychal: „Ej, svatá naše Rus.“ Slov těchto Aňutka dávno už neslyšela. Za to však ujišťuje, že byla svědkem výroku velmi podivného, ba neslýchaného z kupcových úst. Bylo to právě po obědě a Aňutka tichounce uklízet přicházela. Věřte, nevěřte, Kozulinov, zrak zbožně k nebi upíraje, zavzdychal o malé poznáníčko méně nahlas nežli jindy: „Ej, svatá naše Rus!“ vzdychával: „Což je někdo svoboden na Rusi?“

V důvěrné chvilce lepá Aňutka pod přísahou mlčení kočímu Maximovi o výroku pánově pověděla; kočí Maxim pod přísahou mlčení izvoščíku Osipovi výrok svěřil. A izvoščík Osip, dobrý pravoslavný člověk, včera odpoledne, když jsme míjeli dům Kozulinovův, nahnuv se ke mně s kozlíku, důvěrná slova ke mně promluvil: „Všímněte si, pane, tohoto domu. Bohatý kupec v něm bydlí, jeho jméno Alexej Iványč Kozulinov. Nevinně dlouhé měsíce za mřížemi seděl. Ale

drápkem-li uváz, ztracen je pták. Sotva že doma se přihřál něco malounko a taková už slova neopatrně říká: Což prý je někdo svoboden na Rusi! Aby ho hlavička z takových slov nezabolela! Svoboden, nesvoboden; hlavní věc je, aby Osip hodně pánů vozil a tito páni štědrou měli dlaň!“

A čtveračivě na mne zamrkav, izvoščík bičem zapráskal. „Kupředu, rychleji, holoubkové milí, cože vám nohy neslouží? Povozte a ovsa dostanete, povozím a budou pirožky.“

Zabočili jsme do jiné ulice. Dům Kozulinovuv zmizel s našeho obzoru. Ale já dumal ještě o tom, co mi vypravoval izvoščík Osip.

Což by v Kozulinovi přece žilo smerďakovské dědictví?

OBSAH